

**TEMEL EĞİTİM FELSEFESİ AKIMLARI
BAĞLAMINDA
JOHN LOCKE'UN LİBERAL EĞİTİM ANLAYIŞI**

Hüseyin KELEŞ

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Doç. Dr. Ali UTKU**

**2013
Her Hakkı Saklıdır**

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

Hüseyin KELEŞ

TEMEL EĞİTİM FELSEFESİ AKIMLARI BAĞLAMINDA
JOHN LOCKE’UN LIBERAL EĞİTİM ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Ali UTKU

ERZURUM-2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

20.09/2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "TEMEL EĞİTİM FELSEFESİ AKIMLARI BAĞLAMINDA JOHN LOCKE'UN LİBERAL EĞİTİM ANLAYIŞI" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

20.09.2013

Hüseyin KELEŞ

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Ali UTKU danışmanlığında, Hüseyin KELEŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 20 / 09 / 2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Felsefe Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ali UTKU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Abamüslim AKDEMİR

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

..... / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VI

GİRİŞ:FELSEFEDEN EĞİTİME.....	1
1. Eğitimin Neliği Üzerine	1
2. Eğitim ve Felsefe İlişkisi.....	3
3. Felsefenin Eğitime Katkıları.....	5
4. Eğitim Felsefesinin Neliği Üzerine	6

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL EĞİTİM FELSEFESİ AKIMLARI

1.1. İDEALİZM	9
1.1.1. İdealizmde Varlık, Bilgi ve Değer	9
1.1.2. İdealizm ve Eğitim	11
1.1.2.1. İdealizmde Okul, Öğretmen ve Öğrenci	12
1.1.2.2. İdealist Eğitim Programı.....	13
1.2. REALİZM.....	14
1.2.1. Realizmde Varlık, Bilgi ve Değer	15
1.2.2.1. Realizmde Okul, Öğretmen ve Öğrenci	18
1.2.2.2. Realist Eğitim Programı.....	19
1.3. NATÜRALİZM.....	20
1.3.1. Natüralizmde Varlık, Bilgi ve Değer	21
1.3.2. Natüralizm ve Eğitim	24
1.3.2.1. Natüralizmde Okul, Öğretmen ve Öğrenci	25
1.3.2.2. Natüralist Eğitim Programı	26
1.4. PRAGMATİZM	27

1.4.1. Pragmatizmde Varlık, Bilgi ve Değer	28
1.4.2. Pragmatizm ve Eğitim.....	31
1.4.2.1. Pragmatizmde Okul, Öğretmen ve Öğrenci.....	32
1.4.2.2. Pragmatist Eğitim Programı.....	34
1.5. VAROLUŞÇULUK (EGZİSTANSİYALİZM)	35
1.5.1. Varoluşçulukta Varlık, Bilgi ve Değer	36
1.5.2. Varoluşçuluk ve Eğitim.....	38
1.5.2.1. Varoluşçulukta Okul, Öğretmen ve Öğrenci	39
1.5.2.2. Varoluşçu Eğitim Programı.....	41
1.6. ÇAĞDAŞ EĞİTİM AKIMLARI	42
1.6.1. Daimicilik (Perennialism).....	42
1.6.2. İlerlemecilik (Progressivism)	43
1.6.3. Esasicilik (Essentialism)	44
1.6.4. Yeniden Kurmacılık (Reconstructionism).....	45

İKİNCİ BÖLÜM

JOHN LOCKE VE LİBERAL EĞİTİM

2.1. JOHN LOCKE KİMDİR?	47
2.2. JOHN LOCKE'UN FELSEFESİ	48
2.2.1. Doğuştan İlkeler Yoktur	48
2.2.2. Doğa Durumundan Liberal Yönetime.....	52
2.2.3. İnanç Özgürlüğü ve Hoşgörülü Toplum	59
2.3. JOHN LOCKE VE EĞİTİM	65
2.3.1. Liberalizmden Liberal Eğitime	65
2.3.2. Ebeveyn Eğitiminden Liberal Bireye.....	70
2.4. JOHN LOCKE'UN PEDAGOJİK YAKLAŞIMLARI	72
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	100
ÖZGEÇMİŞ.....	106

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****TEMEL EĞİTİM FELSEFESİ AKIMLARI BAĞLAMINDA
JOHN LOCKE’UN LİBERAL EĞİTİM ANLAYIŞI****Hüseyin KELEŞ****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali UTKU****2013 –Sayfa: 106 + VI****Jüri: Prof. Dr. Mustafa YILIDIRIM****Doç. Dr. Ali UTKU****Doç. Dr. Abamüslim AKDEMİR**

İnsan varolduğundan beri eğitime ve eğitilme ihtiyacı duymuştur. Bundan dolayı zamanın koşullarına uygun olarak eğitim modelleri ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu eğitim modelleri bireyi bazen otoriteye bağlı iyi bir yurttaş, bazen de tam tersi bir şekilde otoriteye karşı çıkan özgür birey yetiştirme amacı gütmüştür. Eğitim modellerini incelerken bu değişkenliği açık bir şekilde görmekteyiz. İşte bu tez çalışmasında, zaman içerisinde felsefe akımlarından ortaya çıkan eğitim modellerini ele aldık. Bu eğitim modellerinden hareketle 18. yüzyılın önemli filozoflarından John Locke’un yaşadığı çağda çok önemsenen ve günümüz dünyasının şekillenmesinde rol oynayan siyaset felsefesinin eğitime bakan yönünü sorunlaştırdık. Devletin tarafsızlığına vurgu yapan Locke’un hoşgörü fikrinin ve liberalizm temeline dayalı bu siyaset anlayışının nasıl bir eğitim felsefesi ortaya çıkardığını tartıştık. Buna bağlı olarak liberal birey olma yolundaki çocuğun eğitim sürecini açıklayarak, Locke’un bu süreçteki pedagojik yöntemlerini ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Eğitim, Eğitim Felsefesi, Öğrenci, Öğretmen, John Locke, Doğal Durum, Liberalizm, Liberal Eğitim, Hoşgörü,

ABSTRACT
MASTER THESIS
JOHN LOCKE’S UNDERSTANDING OF LIBERAL EDUCATION
IN THE CONTEX OF
MOVEMENTS OF BASIC EDUCATIONAL PHILOSOPHY

Hüseyin KELEŞ

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ali UTKU

2013- Page: 106 + VI

Jury: Prof. Dr. Mustafa YILIDIRIM

Assoc. Prof. Dr. Ali UTKU

Assoc. Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR

Since their existence, human beings have needed to train and be trained. Therefore, educational models emerged in accordance with the conditions of the time, so much so that these models aimed to produce good individuals sometimes obedient to the authority or, in contrast, independent individuals against the authority. This variation is most apparent while investigating the educational models. This study discusses the educational models emerging from the philosophical movements over the time. Based on these movements, we brought it to the question the political philosophy’s face towards the education, which was of paramount importance at the period when one of the most important 18th century philosophers, John Locke lived and which played a role in shaping the modern world. The study discusses what kind of educational philosophy John Locke’s idea of tolerance and his understanding of liberalism-based politics gave rise to, who put emphasis on the neutrality of the state. To this parallel, the study aimed to demonstrate Locke’s pedagogical methods in this process, explaining the educational process of the child who is on the way to being a liberal individual.

Keywords: Philosophy, Education, Educational Philosophy, Student, Teacher, John Locke, Natural Situation, Liberalism, Liberal Education, Tolerance

KISALTMALAR DİZİNİ

C.	:Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
MEB.	:Milli Eğitim Bakanlığı
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfa Sayısı
Ünv.	:Üniversite

ÖNSÖZ

Felsefenin ortaya çıkardığı akımlar sadece düşünsel yönden insanları etkilememiştir. Yaşadığı çağa uygun insan modellerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İstenen insan modelini yetiştirmenin en iyi yolu ise eğitimden geçmektedir. İşte bu tez çalışmasında, temel felsefe akımlarının ortaya koyduğu eğitim, öğrenci ve öğretmen modellerini ele alarak John Locke'un eğitim anlayışına liberal açıdan bakmaya çalıştık.

Tez çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Giriş bölümünde eğitimin ne olduğu konusuna vurgu yaparak, eğitim ve felsefe arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalıştık. Diğer yandan felsefenin eğitime katkılarını ortaya koyduk. Bunun sonucunda da eğitim felsefesinin ne olduğunu ve eğitime nasıl yol gösterdiğini izah etmeye gayret ettik.

Temel eğitim felsefesi akımlarını ele aldığımız birinci bölümde ise, bu akımların varlık, bilgi, değer ve eğitim anlayışlarını ortaya koyduk. Ele aldığımız bu akımların ortaya çıkardığı eğitim modellerini incelerken öğretmeni, öğrenciyi ve okulu birlikte değerlendirdik. Diğer yandan bu akımların ortaya çıkardığı okul ve eğitim programları hakkındaki düşüncelere yer verdik.

İkinci bölümde ise, John Locke'un ortaya koyduğu felsefi düşünceler hakkında genel açıklamalara yer verdik. Locke'un sosyal, siyasi ve bilgi anlayışından hareketle eğitime bakışını ele aldık. Buna bağlı olarak Locke'un liberal söylemlerinin nasıl bir eğitim modeli ortaya çıkardığını anlatmaya çalıştık.

Sonuç bölümünde ise, genel bir değerlendirme yaparak bu çalışmadan elde ettiğimiz sonuçları açıklamaya çalıştık.

Bu çalışma süresince bana her zaman vakit ayırıp cesaret veren, değerli fikir ve yardımlarını benden esirgemeyen danışman hocam sayın Doç. Dr. Ali UTKU' ya ve desteğini benden eksik etmeyen sevgili eşime içtenlikle teşekkür ederim.

Erzurum-2013

Hüseyin KELEŞ

GİRİŞ

FELSEFEDEN EĞİTİME

1. Eğitimin Neliği Üzerine

Eğitimin ne olduğu konusunda değişik tanımlar yapılmış değişik düşünceler dile getirilmiştir. Eğitim bir toplumun kültürünün ve değer yargılarının kuşaktan kuşağa aktarılması sürecinde okulun rol oynaması olarak gören anlayış, eğitimin okulsuz olmayacağını öne sürmüştür. Diğer yandan kişisel gelişime önem verenler ve toplumun yaşam tarzına uyumu savunanlar ise eğitimi, kişinin kendisini bir bütün olarak gerçekleştirmesine, insan varlığının bütün potansiyel yeteneklerini hayata geçirmesine imkân veren bir olgu olduğunu belirtirler. İnsanlığın özellikle kültürel mirasını özümsemesi yoluyla, toplum değerlerine ve kabul görmüş yaşam tarzlarına sağlıklı bir biçimde uyumunu temin eden süreç olarak tanımlamaktadırlar. Eğitime mesleki açıdan bakanlar ise eğitimi, kişinin belli bir alanda yetişmesi ve bu alanda uzmanlaşması için kullanılan araç ve yöntemlerle gelişmesini sağlayan süreç olarak tanımlamaktadırlar.¹

Bu açılardan eğitime baktığımız zaman, herkesin kabul edeceği bir tanım getirmek mümkün değildir. Fakat eğitim yaşadığımız kesin bir olay olduğuna göre onu tanıdığımızı söyleyebiliriz. Tanıdığımız şeyi bu bağlamda tanımlamaya çalışmak mümkündür, fakat kolay değildir. Stuart Mill'e göre eğitim, benliğimizi mükemmelliğe yaklaştırma amacıyla kendimizin yaptıkları ve başkalarının bize yaptıklarının tümünü kapsayan, her kuşağın kendini izleyecek olanlara, o güne dek ulaşılmış gelişme aşamasını korumak ve mümkünse yükseltmek niteliğini kazandırma amacıyla verdiği kültürdür.²

Diğer yandan Fransız dilci Litre eğitime, elde edilen veya kazanılan zihinsel ve el becerilerinin yanında ahlaksal becerilerin bütünü olarak bakar. Alman eğitimci Kerschensteiner'e göre ise eğitim, insanın kendi değerlerini kişiliğine uygun olarak kendi tarzında, kendi vicdanında örgütlemesi için kendisine yapılan kültürel yardımdır. Renouvier'e göre ise insan olgunlaşırken gelişerek mükemmelleşir, böylece eğitimle kendini geliştirerek kendini tamamlamaya çalışır ve sonuçta

¹Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s.248.

²Saffet Bilhan, *Eğitim Felsefesi Kavram Çözümlemesi*, 1.C. (1.Kısım), Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Yayınları, Ankara 1991, s.53-54.

mükelleşme yoluna girmiş olur. Kant'a göre ise eğitim, bireyin olası mükemmeliyetinin ve potansiyelinin bütününe geliştirmesidir.³ Deweyise, eğitimi yaşamın kendisi olarak görür ve insanın yaşadığı çevrede veya toplumdaki sorunlarla baş edebilmek için eğitimi bir araç olarak kullanması gerekliliğinden bahseder.

Daha gerilere doğru dönüp Platon'a baktığımızda ise eğitim eleştirel bir unsur içerir. Topluma bir uyum değil, aksine günlük yaşantılarımızdan bir kopmadır eğitim. Böylece eşyayı daha iyi görmemizi sağlamaktır. Platon'da bu düşünce mağara benzetmesiyle açıklanır. Buna göre insanlar zincire vurulmuş şekilde mağarada yaşamaktadırlar ve mağarada yanan ateşin ışığından mağara dışındaki nesnelerin gölgesini görürler. Bu gölgeler, insanın kendisini dünyadan soyutlaması olduğu kadar, aynı zamanda kendisine yansıdığı şekliyle sorgulamadan, eleştirmeden bilgisini kabullendiği gerçek dünyadır. İşte bu yüzden görünenin arkasındakini veya gördüğümüz şeylerin gerçekliğini anlamamız ve yaşamamızı sağlayan süreç eğitimi oluşturmaktadır.⁴

Eğitim insanla varolanlar arasındaki ilişkilerin bir türüdür. İnsanın varolanla ilişki kurması için onu tanıması gerekmektedir. Onu tanıması ise onun hakkında bilgi sahibi olması ile olur. Bundan dolayı insanın varlıkla olan ilk ilişkisi onu tanıma sürecidir. İşte insanın varolanla tüm ilişkileri bir tanıma faaliyetidir. Bu yöntemle insan varolan hakkında bilgi edinmek ister işte eğitim insanı şu veya bu şekilde bir tutum içine sokar. Demek ki eğitimin amacı tutum kazandırmaktır.⁵

Eğitim bir kültürlenme sürecidir ve mevcut bilgilerin, değerlerin kişilere kazandırılması sürecidir. Eğitim yapılandırılmış bilginin belirli yöntem ve teknikleri kullanarak tartışmaya ve eleştiriye açık bir şekilde aktarılmasıdır. Eğitimin aydınlanma veya entelektüel yöntemini ise, bilginin derinliğine ve genişliğine doğru özümseyerek içselleştirme çabası olarak tarif edebiliriz.⁶

Eğitim bir kişinin bedensel ve ruhsal gelişimini sağlamasına yardımcı olmaktır. Bu bedensel ve ruhsal gelişimin yetkili ve uzman bir kişi tarafından yapılması okul

³ Bilhan, s. 53-54.

⁴ Muhsin Hesapçıoğlu, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Eğitim İdeolojisi", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 49, Kış 2008, s. 96-97.

⁵ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, MEB Yayınları, İstanbul 1995, s.193-194.

⁶ Sabri Büyükdüvenci, *Eğitim Felsefesine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2001, s. 3.

eğitimini düşündürse de gerçekte eğitim kendini ve başkalarını geliştirme ve yetiştirme süreçlerinin tümünü kapsamaktadır. Eğitim kişilerin sağlıklı yetiştirme yolunda düzenli ve düşünülmüş, tutarlı ve yöntemli bir çabayı gerektirir. Eğitim doğumla başlar, bireyin bedensel ve ruhsal yapısını izleyerek yetişkinliğe kadar sürer.⁷

İnsan doğal olarak üreticidir. Ancak bu üretici gücün başarılı ürünler verebilmesi için eğitimle geliştirilmesi, biçimlendirilmesi gereklidir. Eğitim, insanın özünde çekirdek halinde bulunan yaratıcı yetileri önce keşfeder, sonra da en elverişli olan yetilerin gelişip serpilmesine öncülük eder. İşte olanaklar varlığı olan insanı hayvandan ayıran en önemli farklılık buradadır. Hayvana tüm yetileri onu kullanması için hazır olarak verilmişken, insana yetileri olanak olarak verilmiştir. İnsanın bu olanaklı yetilerini geliştirebilmesi içinde eğitime ihtiyacı vardır. Eğitim sayesinde insan, doğal olarak bulunan yetilerini kullanabilir hale gelir. Böylece özgürleşme sürecinin ilk adımını da atmış olur. İnsan eğitim aldıkça özünde meydana getirdiği değişiklikler sayesinde, yetilerini serbestçe kullanabildiği için özgür bir varlık haline gelir.⁸

Ne kadar farklı yorumlar yapılırsa yapılsın eğitimin iki amacı vardır. Birincisi toplumun içinde bulunduğu kültürel yapının bir parçasıdır eğitim, ikincisi ise bu kültürün gelecek nesiller aktarılması faaliyetidir eğitim. Eğitim ahlaki ve teknik değerleri aktarmada bilgi ve becerileri geliştiren normatif bir sistem olmanın yanında, tarihsel süreç içerisinde tarihsel koşullar tarafından yaratılmış büyük ölçekli kültürel değerleri yansıtan kurumsallaşmış okullar toplamıdır.⁹ Sonuçta eğitim, bir yandan eğitim olgularının incelenmesi ve ilkelere ulaşılmaya çalışılması, diğer yandan bu olguların içinde bulunduğu kültürel ilişkiler ve bu ilkelerin uygulanma metotlarının dikkate alınması olarak değerlendirilebilir.¹⁰

2. Eğitim ve Felsefe İlişkisi

Felsefe insan zihninin ortaya çıkardığı en yüksek düşünce ürünlerinden biridir. Kaynağını bilgelik sevgisinden alır. İnsan ise eğitilmeye muhtaç olan bir varlık olduğundan dolayı felsefe ile eğitim iç içe olmak durumundadır. Felsefe varlığı ve

⁷ Afşar Timuçin, *Eğitim Üzerine Kendimle Konuşmalar*, Bulut Yayınları, İstanbul, Ocak 2008, s.7-8-9.

⁸Ömer Naci Soykan, “Özgür Eğitim”, (Ed. Halil Rahman Açar), *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi 2009, Küreselleşme Boyutunda Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyut*, Gözde Matbaacılık, Ankara 2010. s. 291-294.

⁹ Ahmet Cevizci, *Eğitim Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2010, s. 165.

¹⁰Büyükdüvenci, *Eğitim Felsefesine Giriş*, s. 3.

varlığın kendisini sakladığı bilginin ne olduğunu arar. Bu arayış süreci aynı zamanda bir eğitim sürecidir. İşte buradan yola çıkan felsefe ve eğitimin en önemli görevi düşünün, bilgiler arası bağlantı kuran bir insan yetiştirmektir. Diğer yandan eğitim ve felsefenin alanları insandır. Bundan dolayı eğitim ve felsefe insanın bütün özelliklerini dikkate alarak tanımak zorundadır. İstenilen hedefleri felsefe belirlerken eğitim bu hedefleri insana kazandırma faaliyeti güder. Belirli bir kültür içinde yer alan felsefe ve eğitim, kültürün bizzat belirleyicisi konumundadır. Eğitim bu hedefleri kullanırken felsefi bir mantıkla hareket etmektedir.¹¹

Felsefe tarihine bakıldığında ilk çağ filozoflarından beri eğitim faaliyetinin devam ettiği görülmektedir. Bu eğitimin temel problemi insanın evrene duyduğu ilgi ve meraktan kaynaklanmaktadır. Sofistlere gelindiğinde insan bu merak ve ilginin içine kendini de katarak kendi varlığı ile ilgili sorular sormaya başladı. Bu sayede sofistlerle birlikte önemli yol alan felsefe ve eğitim olgusu ilk defa gerçek öğretmeni ortaya çıkardı. Sokrates, Platon ve Aristoteles ile birlikte eğitim ile ilgili sistemli bir düşünme geleneği başlamış oldu. Bunun için eğitim tarihi hakkında bir yaklaşım ortaya koymak isteyenler bu filozoflara her zaman başvurmuşlardır. Daha sonraları Dewey'in de dediği gibi felsefe şu iki açıdan eğitimle ilişkili hale gelmiştir. Birincisi, felsefenin kendisi bizzat eğitim faaliyetidir. İkinci olarak, felsefe eğitimin kapsamı ve alanı, eğitimin ne olduğu ve ne olması gerektiği konusunda düşünce üretip eğitim uygulamalarında yeni bakış açıları kazandırır.¹²

Eğitim felsefe ilişkisi kendini ilkçağ filozoflarından beri gösterse de, sistematik olarak ele alınması ve felsefenin bir dalı veya alt başlığı şeklinde dile getirilmesi günümüz düşünürlerine veya akademisyenlere nasip olmuştur. Diğer yandan felsefenin belki de en uygulanabilir yanını oluşturması bakımından önemlidir. Sadece felsefe yapmak için felsefe yapmak yerine birey ve topluma faydalı olma yolunda felsefe yapma geleneği ortaya çıkmıştır. Bu noktada eğitim ve felsefe ilişkisi gündeme gelmektedir. Çünkü insanı eğitme ve yetiştirme tarih boyunca insanlığın en önemli

¹¹Gülnihal Küken, *Felsefe Açısından Eğitim*, Alfa Yayınları, İstanbul 1996,s.18-19-21.

¹²Vefa Taşdelen, Ahmet Yayla, Alaattin Karaca, *Eğitimden Felsefeye*, Yüzüncü Yıl Üniv. Yayınları, Van 2011, s.225.

faaliyetleri arasında yer almıştır ve insanlık en iyi yetiştirme sistemlerini ortaya çıkarma yollarını aramıştır.¹³

Bazı filozoflar; ahlak, hukuk, din ve siyaset konularında felsefe yaptıkları gibi eğitim konusunda da düşünce üretmeyi ihmal etmemişlerdir. İlk çağ filozoflarından SokratesAtina gençlerini etrafında toplayarak onları eğitmeye çalışmıştır. Yine filozofların çoğu okullarda öğretmenlik yaparak düşüncelerini değişik yöntemlerle aktarmaya çalışmışlardır. Platon Akademi'yi, AristotelesLise'yikurarak dersler vermiş ve öğrenciler yetiştirmiştir. Çağdaş filozofların çoğu üniversitelerde dersler vermişlerdir.¹⁴

3. Felsefenin Eğitime Katkıları

Eğitimin kendi özgürlüğünü ilanından ve kendi başına bir bilim olma iddiasından sonra bile felsefe eğitime yol göstermeye ve onun uygulanabilirliği konusunda düşünceler üretmeye devam etmiştir. Bütün bilim dalları kendi uzmanlık alanlarına göre incelemelerde bulunur ve çoğu kez elde ettiği verileri insana uygulamaktan uzaktır. İşte felsefe diğer alanlarda elde edilen gelişmeleri eğitime uygulama yollarını göstermektedir. Diğer yandan eğitimcilerin felsefi bir yeterliliğe sahip olması gerekliliğini de vurgulamaktadır.¹⁵

Bu bağlamda, tüm bilimsel alanlardaki gelişmeleri ve bilgi birikimini eğitim açısından denetleyip eleştiri sonucunda yeni yapılar oluşturmada felsefeye başvurulduğu gibi, yeni kuramsal bilgilerin ışığında uygulamalar daha tutarlı bir hal alacaktır. Bu sürecin sonucunda eğitim ortamında ve eğitim müfredatlarında eksikler tamamlanıp yanlışlar düzeltilir.¹⁶

Eğitimin felsefi açıdan ele alınması, eğitimin uygulamada karşılaşılan sorunlarının çözümüne ilişkin yeni anlayış ve yöntemler ortaya konması açısından birçok imkân sağlar. Felsefi olarak analizi yapılmamış, temellendirilmemiş bir eğitim sistemi, yüzeysel, rastlantısal ve gelişigüzel olacaktır. Başta eğitimin kendisinin olmak üzere, insan doğası, toplum, devlet, kültür gibi konuların eğitimle ilişkisi bağlamında felsefi

¹³ Necmettin Tozlu, *Eğitim Felsefesi*, MEB Yayınları, İstanbul2003, s. 16.

¹⁴ İbrahim Arslanoğlu, *Eğitim Felsefesi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012, s.45.

¹⁵ Tozlu, s. 16.

¹⁶ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, Anı Yayıncılık, Ankara2002, s.49.

açından değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu değerlendirmeler toplumun eğitim konusundaki bilincini oluşturmakla kalmaz, elle tutulur ve daha istendik bir eğitim modeli ortaya çıkarır.¹⁷

Eğitimciler öğrencinin yeteneklerini göz önünde bulundurarak onunla birlikte çalışırlar veya onları adapte etmeye yönelirler. Bazen de bu eğitimciler öğrencinin yeteneklerini örterek köreltirler: Çocuk günahkârdır, öğrenmek ahlaken veya siyasi olarak tehlikelidir, merak kafa karışıklığına yol açar gibi... Bunun yanında kimileri de eğitimin ahlaki açıdan insanın hayatındaki diğer zevklerden daha az önemli olduğunu belirterek sadece insanın temel birtakım bilgiler edinmesin yeterli olduğunu, fazlasının ise yarasız ve tehlikeli olduğunu ileri sürerler. Doğal olarak kendimizi geliştirmenin yolunun eğitim olduğunu düşünen insanlar için bu düşünceler can sıkıcıdır.¹⁸ İşte insanı bu sıkıntılardan kurtarmak için eğitimin imdadına felsefe yetişir. Felsefeciler eğitimcilere yeni yeni ufuklar veya yollar açarak eğitimin saplanıp kaldığı bağnaz ve tutucu düşüncelerden kurtulmasını sağlamıştır.

4. Eğitim Felsefesinin Neliği Üzerine

İnsanlarda ortak ve evrensel olan aynı eğitim modeli değil, ancak eğitimin gerekliliği ve vazgeçilmezliğidir. Çocuğu toplumun değer yargılarına göre yetiştirmek ve onu topluma uygun bir insan yapmak her toplumun ortak amaçları içerisinde. Ancak insandan insana, çağdan çağa değişen şey ideal insanın nasıl olması gerektiği fikridir. İdeal insan yetiştirme modelleri veya düşünceleri doğrultusunda çocuk yetiştirilmeye veya programlar geliştirilmeye çalışılır. İşte bu amaçlar doğrultusunda ortaya konan düşünce akımları eğitim felsefesini oluşturur ve bu felsefe toplumların kültürel ve sosyoekonomik durumlarına göre şekil alarak uygulamaya geçer.¹⁹

Felsefenin eğitime bakan yönü ile söyleyecek olursak, eğitim her öğrenciye göre yeniden düzenlenebileceği gibi tüm insanlığa göre de düzenlenebilir. Ayrıca eğitim felsefesi öğrenme, öğretme ve değerlendirme süreçlerinde çok boyutlu veya tek boyutlu bir şekilde düzenlemeyi öne sürebilir. Tüm eğitim süreçleri koşullara bağlı olarak değişebilir. Tek bir öğretme ve öğretme stratejisi olmayacağı gibi öğrenen kişi açısından

¹⁷ Taşdelen, Yayla, Karaca, s.225.

¹⁸ Alexander Moselay, *A'dan Z'ye Felsefe*, (Çev. A.Süha), NTV Yayınları, İstanbul 2010, s.80-81.

¹⁹ Bilhan, s.36.

da sürekli kullanacağı bir yöntem olmayabilir. Diğer yandan yeri gelir öğretmen, yeri gelir öğrenci, yeri gelir konu merkezli bir eğitim anlayışı temele alınabilir.²⁰ Sonuçta eğitim felsefesi eğitim tarihi içinde değişen koşullara bağlı olarak ortaya konan eğitim sistemlerinin teori ve uygulamadaki geçerliliğini ortaya koymuş olmaktadır. Felsefi bir gözle bakıldığında, zaman içinde değişimleriyle eğitim modellerini doğru veya yanlış olarak değerlendirmekten çok tartışıp yeniden ele alarak günümüz eğitim sistemlerine katkı sağlama amacı güdüldüğünü görmekteyiz.

Diğer yandan eğitim bilimleri hakkında yapılan felsefi bir analiz bu bilim dalını derinlikli biçimde inceleyip çeşitli fikirler etrafında eğitim olayına daha yakından ve daha derinlemesine bakılmasını sağlar. Eğitim felsefesi, eğitim alanında yapılanların daha etraflıca tartışılması bu tartışmalar ışığında eğitimsel bilgilerimizin daha da artırılması için yerleşik bilimsel standartların gözden geçirilmesi çalışmasıdır. Bu ise eğitim bilimcilere düşen en büyük görevdir. Eğitim bilimlerine felsefi bir yaklaşım, eğitimcilerin benimsediği varsayımları, sorgulanmadan kabul edilen değerleri, tartışmadan kabullenilen düşünceleri keşfetmek ve zihnin süzgecinden geçirerek eleştirel çözümlemeye tabi tutmaktır.²¹

Eğitim felsefesi, eğitimdeki hedeflerin seçiminde, hedeflerin topluma ve bireye uygunluğunun ortaya konulmasında ve hedefler arasındaki tutarlılığın kontrol edilmesinde önemli bir rol oynar. Eğitim felsefesi eğitimle ilgili diğer bilimlerin bulgularını bütünleştirip, bu bulgulara geniş açıdan bakmayı sağlar. Diğer yandan bu bütünleştirme eğitim kurumlarının ortaya koyduğu deneysel sonuçları da kapsar. Eğitim felsefesinin başka bir fonksiyonu da varolan eğitim faaliyetlerinin dayandığı teorik temelleri incelemek ve bunları eleştirmektir. Eğitim felsefesi, eğitim kurumlarının geliştirilmesiyle yakından ilgilenir. Bilimsel verilerle uygulama sonuçlarını birleştirerek, ülkenin toplumsal, kültürel ekonomik yapısı ve değerleriyle tutarlı kurumlar geliştirme çabası içindedir. Eğitim felsefesi kurumlar için bir laboratuvardır. Bu laboratuvar sonuçları eğitim çalışanlarını da yönlendirir. İnsanın hangi amaçlar için

²⁰ Veysel Sönmez, "Olabilirlik Felsefesi", (Ed. Âdem Solak), *Felsefe ve Eğitim*, Hegem Yayınları, Ankara 2006, s. 120-121.

²¹ L. Işıl Ünal, Seçkin Özsoy, Sabri Güngör, Binalı Tunç, *Eğitim Bilimlerinin Ontolojik Temelleri*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2010, s.46-47.

nasıl yetiştirileceği konusunda yol gösterir ve eğitimle ilişkisi olan bütün toplumsal olgularla birlikte bir anlam vermeye çalışır.²²

Son olarak Hilmi Ziya Ülken'in şu önemli ifadelerine yer verebiliriz: '*Eğitim felsefesi bütün felsefeler gibi ortak duyunun ve bilimin verilerine dayanacak, fakat onları aşan hür bir düşünce ile yani kendi diyalektiği ile gerçekleşecektir. Böyle olmazsa her felsefe gibi eğitim felsefesi de bir anlık zahmete değmez. Dar kafalı bilgi adamları felsefenin lüzumsuzluğuna hükmederken nasıl oturdukları dalı kesiyorlarsa, çocuk ve eğitimle ilgili bunca ihtisas bilgisi arasındaki gerçek bağı kurmak için zaruri olan bir eğitim felsefesini inkâr edenler de aynı suretle oturdukları dalı kesmektedirler*'.²³

²²Nurettin Fidan, Münire Erden, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınları, İstanbul 2001, s.98-99-106.

²³ Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001, s.20.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL EĞİTİM FELSEFESİ AKIMLARI

1.1. İDEALİZM

Düşünce tarihinde ilk defa Platon tarafından ortaya konan idealizme göre gerçekte varolan ideden veya düşünceden başka bir şey değildir. Dış dünya idealar âleminin bir kopyası veya gölgesidir. Gerçekten varolan, insan zihninden bağımsız olan, evrensel aklın kategorileri olan idealardır. İdealizmin bu türüne nesnel idealizm denir. Diğer yandan, gerçekten varolanın ide veya düşünce olduğunu, dış dünyanın insan zihnine bağlı olduğunu savunan düşünceye ise öznel idealizm adı verilir.²⁴

1.1.1. İdealizmde Varlık, Bilgi ve Değer

İdealizm, metafiziğin gerçekliğini savunarak fiziki yapının gerçekliğini yadsır. İdealistlere göre gerçeklik fiziksel mahiyette değil ruhi bir yapıdadır. Bu anlayışta doğa ve doğadaki olaylar yok sayılmadığı gibi mutlak varlık içinde de gösterilemez. Gerçekte o ruhi varlığın görünüşünden başka bir şey değildir. Bundan dolayı insan fiziki bir varlıktan çok ruhi yapıda olan bir varlık olarak ele alınmalıdır. Bu durumda idealizm, geçicilikten çok ebedilikle, parçadan çok bütünle, özelden çok genelle, görünüşten çok metafizikle ilgilidir.²⁵

İdealizm insan konusunda özcü bir yaklaşım sergiler. O insanın bir özü ve bir doğası bulunduğunu kabul ederek, insanı insan yapan şeyin onun manevi varlığı ve aklı olduğunu savunur. İnsanın ruh ve bedenden müteşekkil olduğunu söylerken ruhun özelliğinin ise akıl ve düşünmeden oluştuğunu dile getirmektedir.²⁶

Antik Yunan filozofu Platon, tüm maddi nesneleri ayrı bir dünyaya ait bir takım evrensel idea veya formların kusurlu bir kopyası sayar. Öyle ki, herhangi bir nesnenin gerçek doğası algılanan özelliklerde değil, ondan ortaya çıkan idea veya formlarda aranmalıdır. Bunun bilgisine ise duyular yetersiz kalacağından dolayı ancak akılla ulaşmak mümkündür.²⁷

²⁴ Cevizci, *Eğitim Sözlüğü*, s.269.

²⁵ Tozlu, s.37.

²⁶ Ahmet Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul-2012, s.25.

²⁷ Cemal Yıldırım, *Eğitim Bilimleri Eğitim Felsefesi*, Anadolu Ünv. Yayınları, Eskişehir 1988, s.49.

İdealizmin bilgi anlayışı rasyonalizmin temelleri üzerinde yükselir. İdealizme göre bilgi hakikatin bilgisidir ve bu bilgiye yalnız akıl yoluyla ulaşılır. Bilginin kaynağını akıl olarak alan idealizm bilginin ilk örneği olarak da matematiği ele alır. Bu düşünceye göre matematik ezeli ve ebedi olan hakikatlerin bilgisidir. Hegel’de olduğu gibi hakikati bütünde bulduğu için, bilgi tek tek kavramların veya müstakil inançların bilgisi olmaktan çok bütünün, gerçekliğin doğasının bilgisi olarak ortaya çıkar.²⁸

Diğer yandan Platon’un idealizminde duyular yoluyla elde edilen bilgiler kesin değildir. Ona göre duyular dünyasının gerçek varlığı tam değildir. Gerçek bilgi ise aklın ürünü olan bilgidir. Çünkü akıl maddi ve belirsiz dünyanın karşısında, belirli bir düzen ve basitlik elde etmeye çalışır. Bundan dolayı var olanların asıl örneklerini ve bunların düzenliliğini seyre dalar. Akıl tekrar maddi âleme dönünce ilk örneklerin durumunu hatırlar.²⁹

Platon’a göre, her duyu nesnesine karşılık gelen ilk örnek veya idea vardır ve bu idealar aynı zamanda bilgi nesneleridir. Buna karşılık duyusal şeyler inanç ve sanıların nesneleridir. Bu nedenle Platonun bilgi kuramı ile varlık kuramı bir bütünlük arz eder.³⁰

Diğer yandan idealizmin bilgi anlayışını Kant’ta daha açık olarak görmekteyiz. Kant, özne ve nesne kavramlarının içeriğini yeniden ele alarak bilgiyi elde etmede öznenin aktif yönünü ortaya koymaya çalışmıştır. Bilginin algılanan nesne değil de algılayan özne tarafından belirlendiğini öne sürmüştür. Böylece bilgiyi belirleyen özne olduğu için, bilgi nesneye uygun olmak zorunda değildir. Tam aksine nesne bilgiye uymak zorundadır. Çünkü bilgide deney öncesi formlar vardır ve bunlar nesnenin kendi yapısından bağımsız bilgiden gelmektedir.³¹

Bu anlayışa göre iyilik ve güzellik insani bir özellikten çok evrenin bir parçası olarak kabul edildiği için eğitim politikası ve okul idaresi de sürekli değişmez prensipler üzerine kurulmalıdır. Çocuk hayatı değişmez prensipler üzerinden öğrenmeli, olumlu ve olumsuz davranışlarının değerlendirmesini de, kendisinin bu değerlerin bir parçası olduğunu da anlayıp bu ölçüye göre hareket etmelidir. Gerçekle ilişkisini bu değerler

²⁸ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.26.

²⁹ Tozlu, s.41.

³⁰ A.KadirÇüçen, *Felsefeye Giriş*, Asa Kitabevi, Bursa 1999, s.111.

³¹ Çüçen, s.171.

üzerinden kuracaktır. Çağdaş idealistler kötülüğün düzensizlik ve sistemsizlikten doğduğunu, bu durumun sadece insanı hedef almadığını, toplum ve evrenin ruhuna da karşı olduğunu söylemektedirler. Bu durumda öğrenci toplumun değerlerini benimseyip ona göre hareket etmeli. Aksi durumda bu öğrencinin diğer öğrencilere zarar vermemesi için yapılan yanlış öğrenciye anlatır ve vereceği zararı ona en açık biçimde anlatarak olumsuz bir durumun önüne geçer.³²

İdealistler insanın değerini çok yüksek gördükleri için eğitimle bu değerini daha da yükseleceğini savunarak uzun vadede insanda daha da yüksek değerler oluşturacağını belirtmişlerdir. İnsanın sağlam ve kültürlü bir kişilik oluşturabilmesi için kendisi karar vermelidir, kendinden hareket etmeli, yaratıcılığını ve aklını tam olarak kullanmalıdır.³³

1.1.2. İdealizm ve Eğitim

Her şeyin insana göre olduğunu ve onun etrafında döndüğünü söyleyen sofistlerin bu düşünceleri bilgi edinme açısından değerli gibi görünse de her şeye göreceli bir açıdan bakma yöntemleri toplumda bir tür düzensizlik ortaya çıkarmıştır. Sokrates'in dâhil olduğu bu düşünceye daha sonra Sokrates bizzat karşı çıkarak İdealist eğitim modelini ortaya koymuştur. Platon bu modeli daha da derinleştirerek kendi eğitim düşüncesini ortaya çıkarmıştır.³⁴

İdealistler sürekli değişen dünyada değişmeyen prensipler görüşü üzerinde uzlaşmaktadırlar. Öyleyse eğitimde yapılacak iş, bunları gençlere aktarmaktır. Eğitim aracılığıyla çocukta ve toplumdaki sahte şahsiyet gelişimini önlemenin yollarını aranmalıdır. Pragmatizmin aksine idealizm felsefi çalışmalarını insani ilişkiler üzerindeki, kültür ve eğitim üzerindeki incelemelerinden çıkarmaz. Felsefi prensiplerin önceliğine bağlı kalarak, kültür ve eğitim alanlarına felsefi prensipleri uygulamaya çalışmaktadır. Böylece idealizmin prensipleri her devirde değişiklik göstermeyeceğinden, politik, kültürel ve eğitimsel düşüncelerle düzeltilecek bir durum arz etmemektedir.³⁵

³² Tozlu, s.42.

³³ Remzi Y. Kıncal, *Eğitim Bilimine Giriş*, Eser Ofset, Erzurum 1997, s.108.

³⁴ Raşit Öymen, *Doğulu ve Batılı Yönü İle Eğitim Tarihi*, Ay Yıldız Matbaası, Ankara 1969, s.28.

³⁵ Tozlu, s.38.

İdealist eğitim yöntembilimi büyük ölçüde onun epistemolojisine dayanır. Evrensel hakikatin bilgisine aklını kullanarak ulaştığı için, öncelikle bu evrensel bilgiye ulaşmada aklın önüne çıkacak engellerin eğitimle ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yani dar görüşlülüğün yok edilmesi, ruhun gözünün açılması amaçlanır.³⁶

1.1.2.1.İdealizmde Okul, Öğretmen ve Öğrenci

İdealist eğitimin amacı, ruhsal gerçekliğe ulaşip onunla bütünleşmektir. Çocukları duyulara dayalı tecrübî bilgilerle donatmak, onlara günlük yaşamda geçerli davranışları kazandırmak bu amaç çerçevesinde önemi olmayan bir yöntemdir. Okul programı asıl, metafizik gerçekliği yansıtacak ve evrensel değerleri kapsayacak şekilde hazırlanmalıdır. Eğitim çocuğun kendisini ve evreni akıl veya sezgi yoluyla kavradığı sürece başarılıdır. Tarih, din ve metafizik bu kavrama yolunda en etkili araçlardır. Eğitim sürecinde çocuğun ilgisinin, özelliğinin ve deneyimin önemi yoktur. Önemli olan gerçeğe ulaşmadaki irade disiplini. Geleneksel değerleri eleştirerek yeni arayışlara girme gibi bir durum söz konusu değildir. Bundan dolayı idealist eğitimin totaliter bir yönü vardır.³⁷

Öğrenci kendi içine dönerek öğrenmelidir. Okul çocuğun gizli kalmış ilgilerini uyuracak biçimde düzenlenmelidir, çünkü öğrencinin öğrenme isteğiyle öğrenme yeteneği veya gücü arasında önemli bir ilişki vardır. Bu içten gelen istek okul ortamının da etkisiyle onu belli olgu ve olaylara yönlendirir. Bu yönlendirmeden sonra bilinçli bir uyarıcıya ihtiyaç kalmamaktadır. Öğrencide herhangi bir istek uyandırılmamışsa öğrenme çok güçleşir. Kültürel değerleri aktaran öğretmen taklit edilen yönüyle öğrenciler için örnek olmalıdır. Çünkü öğrenci tarihi, toplumsal, teolojik, felsefi ve sanatsal verileri ve davranışları taklit ederek öğrenmektedir. Bu örnekleri öğrenciye en güzel biçimde sunacak kişide öğretmendir. Bu yol öğrencinin ilgi duyduğu kültürel mirasın aktarılmasında da kullanılır. Bu ilgi arttıkça hem öğrencinin öğrenmesi kolaylaşır hem de öğrencinin kendisini gerçekleştirmesi sağlanır. İşte bu noktada aktarılan değerler kişiyi evrensel gerçeğe yöneltmelidir, yoksa bu aktarmanın hiçbir

³⁶ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.30.

³⁷ Yıldırım, s.49.

kıymeti olmaz. Zaten eğitimde evrensel değerlerin öğretilmesi ve aktarılması için vardır.³⁸

Öğretmen merkezli bir eğitim modelini benimseyen idealizm, hem öğrencinin algısını maddi ve duyuşsal alandan uzaklaştırıp onda dönüşüm sağlamasına yardım eder hem de hakikatin bilgisine ulaşmada yöntem olarak Sokrates'e ait diyalektik sorgulama yöntemini benimseyerek öğrenciye sorgulama alanı açar. Bu yöntem, öğrencinin daha önce bilgi olarak elde ettiğı ayrıntıların aslında bilgi olmadığını sorgulama yöntemiyle gerçek olan hakikatin bilgisine öğrencinin kendi başına ulaşmaya çalışmasını sağlayan bir yoldur. Bu yöntem öğrenciyi kendine döndürerek evrensel hakikatin ortaya çıkmasını, gerçeğin bilinç seviyesine çıkmasını sağlayacak diyalektik, yani karşılıklı soru sorma şeklinde uygulanmaktadır. İdealizm eğitim yöntembilimi hakikatin öğretmenin rehberliğinde öğrenciyle birlikte aranması gerektiğini belirtmektedir.³⁹

1.1.2.2.İdealist Eğitim Programı

İdealist eğitim felsefesi okulda hiyerarşik bir program yapısıyla eğitim verilmesini savunur. Bu düşünceye göre en soyut ve en genel disiplinlerden varlık ve nesneleri ele alarak daha somut disiplinlere doğru inen hiyerarşik bir biçimde yapılandırılmış bir programı hayata geçirmek gerekmektedir. Bu hiyerarşik müfredata göre özel disiplinler temellendirilirken genel disiplinlere uygunluğuna bakılır. En genel disiplinler zaman ve mekâna dayalı olmayan soyut disiplinlerdir. Bu soyut disiplinlerin en başında ise felsefe gelmektedir. Matematik ise soyut düşünme yollarını öğrenciye gösterdiği için müfredat açısından büyük önem arz etmektedir. Tarih ve edebiyat da idealizm açısından büyük önem taşımaktadır. Bu disiplinler belli bir değer taşıdıkları için önemlidir. Yani felsefe, teoloji, edebiyat, tarih ve sanat hem değer yüklü oldukları, hem de geçmiş nesillerin değerlerini, kültürünü yeni nesillere taşımada araç oldukları için idealist okul programının en temel konularını oluşturmaktadır.⁴⁰

Diğer yandan gerçeğin bu dünyada değil akılda veya idealarda olduğunu savunan idealistlere göre okul programları bilgi ve gerçekliğin bütünlüğünü yansıtmalıdır. Çocuk hem kendisi hem de evren hakkındaki bilgisini idealara ulaşma fikriyle genişletmelidir.

³⁸ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.68.

³⁹ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.30.

⁴⁰ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.30.

Bu yüzden çocuğun dikkati din, felsefe, sanat gibi konulara çevrilmelidir. Kant zihnin duyulardan gelen bilgiyi manalandırdığını ortaya koymuştu. Bu anlayış idealizmde karşılık bulmuş, idealist yaklaşımı benimseyenler öğrencinin duyduğunu, gördüğünü ezberlemek yerine, bu tür verileri manalandırarak anlamaya çalışması gerektiğini söyleyip, bu düşünceye uygun eğitim programları geliştirmeye çalışmışlardır. Çünkü bilmek demek o şeyi bilen önceki tecrübelerinin yenileriyle olan ilişkisine bağlıdır. Bu doğrultuda, ders müfredatları hazırlanırken manalandırma ve keşfetmede eski bilgilerle yeni bilgilerin bütünleşmesinin yeni bilgiler ortaya çıkaracak şekilde olması gerekmektedir.⁴¹

İdealist eğitim felsefesinde konular evrensel doğruları içerecek şekilde düzenlenmelidir. Bu konuların büyük bir kısmı değişmeyecek şekilde o konunun uzmanları tarafından hazırlanması gerekmektedir. Konular öğrencinin ilgisini çekecek şekilde ve her bir konu diğerinin ön koşulu olacak biçimde düzenlenirken kolaydan zora, basitten karmaşığa doğru sıralanmalıdır. Bu çerçevede her ders kendi başına olmalı fakat her konu arasında mantıksal bir bağ bulunmalıdır. Yeni konular öğrenciye devamlı verilmeli ve bu konular öğretmen tarafından bitirilmelidir.⁴²

1.2. REALİZM

Realizme göre, biz zihnimizin dışında ve ondan bağımsız olan bir gerçeklikte yaşarız. Maddi olan nesneler zaman ve uzayda vardır. Onlara ilişkin şeyleri duyumsama ve soyutlamalar yoluyla bilebiliriz. Bu nesneler bizim dışımızdadır; madde ve biçim olmak üzere iki unsurdan oluşurlar.⁴³

Realizme göre idealizm, ayrıntıları görmezden gelerek şekilci bir mantığa bürünmüştür ve sonuç olarak zihnin duraklamasına sebep olmuştur. Diğer yandan realistler, idealizmin deney sonuçlarıyla bağdaşmayan dogmatik bir tavır içinde olduğunu, bilim alanında ilerlemede çok yardımı bulunmadığını söylerler. Bundan dolayı da ikinci derece bir felsefe sistemi olduğunu öne sürdüler.⁴⁴

⁴¹ Tozlu, s.41.

⁴² Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.69.

⁴³ Gerald L. Gutek, *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (Çev. N.Kale), Ütopya Yayınları, Ankara 2001, s.44.

⁴⁴ Frederick Mayer, *Yirminci Asırda Felsefe*, (Çev. V.Mutal), Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s.22.

1.2.1. Realizmde Varlık, Bilgi ve Değer

İdealizm, evrendeki var olanları veya olguları gerçeğin görüntüsü olarak ele alıyordu. Realizm ise bunun tam tersini söyleyerek, evrenin bir düş veya bir gölge olmadığını belirtir. Bu düşünceye göre, somut olarak var olan gerçeğin kendisidir ve algılarımızdan bağımsız olarak var olmaktadır.⁴⁵

Realizm, gerçekten var olanın birinci dereceden tözler yani şu diye gösterdiğimiz somut tek tek nesneler olduğu için çoğulcu bir evren görüşüne sahiptir. Bu çoğulcu evren görüşünde bütün bireyler iki unsurdan meydana gelir. Bu unsular hiçbir şekilde birbirine indirgenemeyen madde ve formdur. Bu madde ve form ayrıştırması insan içinde geçerlidir. İnsanında diğer varlıklar gibi bir maddesi ve formu bulunduğunu öne süren realistlere göre insanın maddesi bedenidir ruhu ide formunu oluşturmaktadır. Fakat insanı diğer varlıklardan ayıran özellik ise ruhun bir güç veya meleke olarak akılla karakterize olmasıdır. İnsanları bu yüzden akıllı hayvanlar olarak tanımlayan realizm özcü bir insan düşüncesini savunmaktadır. Diğer bir deyişle, insanı belirleyen hiçbir şey yoktur, insanı insan yapan ortak doğa akıldır.⁴⁶

Madde ve form öğretisinin ayrıntılarını Aristoteles'te bulabiliriz. Aristoteles'e göre madde aslında bir formdur. Ağaçtan yatak yapıldığı için, o ağaçta bir yatak formu mevcuttur. Aynı şekilde meşe tohumu bir meşe ağacıdır. Meşe tohumu ağaç olacağı için ağaç formunu da barındırmaktadır. O halde madde bir taşıyıcıdır ama aynı zamanda bir imkândır veya içinde potansiyel barındırmaktadır. Buna karşılık form ise bu potansiyelin gerçekleşmesidir. Yani form maddede potansiyel olarak bulunmaktadır. Aristoteles'in sevdiği örnekle; her genç kızın potansiyelinde bir anne formu bulunmaktadır. Çünkü ilerde şartlar olgunlaştığında o bir anne olacaktır. Bu anlamda kızın annenin maddesi, anneliğin ise kızın formu olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁷

⁴⁵ Yıldırım, s.50.

⁴⁶ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.46.

⁴⁷ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara 2012, s. 157-158.

Varolanların ve oluşun insanın zihninden bağımsız olarak gerçekliğini savunan realizm, epistemolojisinde de insanın dış dünyanın bilgisini akılla ve duyularla bilebileceğini savunur. Realist bilgide duyusal bilgiyi rasyonel bilgi tamamlar. Başka bir deyişle, realist bilgi hem duyusal yönden hem de soyutlamaları ihtiva etmesi bakımından iki yönlü bir süreçtir. Realist bilgi anlayışında kişi zihinden bağımsız olarak var olan bir gerçekliği keşfetmeye çalışır. Çünkü realist epistemolojide, insan dikkatli bir gözlem ve soruşturma sonucunda nesnelerin yapılarını keşfedip birbirleriyle ilişkilerini yöneten kuralları belirleyebilir. Nesnelerin bu ilişkilerinden ortaya çıkan düzenlilik ve örüntülerinden hareketle evrenin genel yasalarına ulaşır.⁴⁸ Daha açık bir şekilde söylemek gerekirse, biz dış dünyadaki olguları beş duyu aracılığıyla algılarız. Bilgimizin kaynağı dış dünyadaki olgu ve nesnelerdir. Bir tezin veya inancın doğruluğu dile getirilen nesne veya olgunun var olmasına bağlıdır. Diğer bir deyişle o tezin veya inancın dış dünyada var olan gerçekle bir uyumunun olması gerekmektedir.⁴⁹

Bilim, varlığa realist bir yaklaşımla bakar. Realizmin varlığı insan zihninden bağımsız olarak kabul etmesi bilimin işini kolaylaştırmıştır. Bilime göre varlık vardır ve onun yokluğu kesinlikle düşünülemez. Bu noktadan hareketle bilim realizmin açtığı varlığın insandan bağımsız olduğu yolda, varlığı genel olarak değil de parçalayarak bölümler halinde araştırır.⁵⁰

Realizme idealistler tarafından şiddetli itirazlar yapılmıştır. Bir takım idealistler realizmin insanın biyolojik yapısına lüzumundan fazla önem verdiğini söylemişler. Bazıları da realizmin ruhi ve dini değerleri ihmal ettiğini belirtmişlerdir. Diğer yandan tabiatın sübjektif ve objektif olma fikrine sıcak bakmayarak tabiatı bütün işlemlerin dinamik bir yapıda devam ettiğini dile getirmişlerdir.⁵¹

Realizmin değer anlayışı, onun varlık ve bilgi anlayışıyla yakından ilgilidir. O varlığın nesnel bir şekilde zihinden bağımsız olduğunu öne sürmesine benzer şekilde, değerlerinde insanın değerlemesinden bağımsız bir şekilde objektif bir dünya düzeninin parçası olarak var olduğunu savunur. Dahası Aristoteles'in klasik realizmi teolojik bir yapıya sahip olduğu için, evrende bir amaçlılık var olduğunu ve evrendeki bu işleyişin

⁴⁸ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.46-47.

⁴⁹ Yıldırım, s.50.

⁵⁰ Çüçen, s.238.

⁵¹ Mayer, s.23.

bu amaca yönelik plan dâhilinde hareket ettiğini savunmuştur. Değerleri ve bu amaçlılığı keşfedecek olan ise insandaki akıldır. Bu bağlamda bilgiye, gerçekte evrendeki işleyiş ve değerlerin farkına varmamıza ve hayatımızı bu değerler çerçevesinde belirlenen amaçlılığa uygun yaşamamıza imkân sağladığı için değer verir.⁵²

Diğer yandan Aristoteles'e göre insanı diğer varlıklardan ayıran özellik onun rasyonel ve entelektüel faaliyetleri olması değil, onun ahlaki değerler üretebilen sorumlu varlık olmasıyla ayrılır. Bu bağlamda insan istek ve arzularını gerçekleştirmek, kendine belli amaçlar koyarak belli düşünme yolları geliştirip rasyonel anlamda kullanarak kendisine alternatifler geliştirebilir. İnsan doğasını tam olarak gerçekleştirmek için hayvani arzu ve istekleri yok saymak yerine, onu akıl yoluyla kontrol altına almalıdır. Rasyonel olmayan arzu ve istekleri bir tarafa bırakmak yerine onları şekillendirmeli, düzenlemelidir. Eğer bu ahlaki olmayan arzu ve istekler düzene sokulmazsa insana hâkim olur ve onu insanlığından uzaklaştırır.⁵³

Realistlerde değerleri keşfetmede akıl ön plandadır. Genel olarak realistler eğitim programları hazırlanırken iyi belirlenmiş değerlerle donatılmasını istemişlerdir. Çünkü değerler kendi başına değişmediği gibi eğitimin de geçek sonuçları değildir. İnsan akıllı bir varlık olduğundan dolayı genel geçer ahlaki ilkeleri aklıyla kavrayabilir. Akıl bütün insanlar için ortak olduğundan dolayı ahlaki ilkelere ulaşma ve bunlarla yaşamak da ortaktır. Bu doğrultuda klasik realistlere göre Yaratıcı tarafından insana verilen bu akıl, ilahi yardımı da arkasına alarak doğadaki ahlak kanununu anlayabilir. Bilimsel realistler bu konuda din ile bilimin ayrı gerçeklikler olduğunu savunarak, değerlerin herhangi bir tabiatüstü kutsallık ifade etmeyeceğini savunmuşlardır.⁵⁴

1.2.2. Realizm ve Eğitim

Realizme göre eğitim demek bilgi demektir. Bilgi doğrudur, doğru ise her yerde aynı olandır. Dolayısıyla eğitim de her yerde aynı şekilde olmalıdır. Değişik düzenler ve yönetimler detaydır, bu değişik durumlar için eğitim sistemi değişmez. Herhangi bir ders tüm kişiler için aynı olmalıdır. Çünkü tüm toplumlar birbirine benzer ve diğer

⁵² Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.47.

⁵³ Ahmet Cevizci, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa 2000, s.205.

⁵⁴ Tozlu, s.45.

değişimlere itibar edilerek eğitim modeli değiştirilemez. Eğitimin amaçlarından biri de insan doğasının ortak unsurlarını belirlemektir. Bu unsurlar da her yerde ve zamanda aynıdır. Zamana ve mekâna göre değişen insanı da değişen unsurların öncülüğünde eğitmek doğru değildir.⁵⁵

Bunun dışında değişik anlayıştaki realist ekoller birbirinden farklılık gösterirler. Örneğin dini realistler mükemmel bir toplum inşa etmek istemektedirler. Dünyanın Yaratıcı'nın bir eseri olması sebebiyle insanın gelecek bir dünya için hazırlanması noktasında eğitimin gerekliliğini kabul ederler. Bu anlayışta her tür eğitimin amacı budur. Klasik realistler eğitimin daha çok mantık ve akıl konularında geliştirici bir rol oynamasını isterler. Klasik realistler için ‘‘Yaratıcı, Gelecek Dünya ve Cennet’’ gibi inançlar önemli olmadığından, eğitimin amacının çocuğun yaşadığı çevreye uyumunu ve ahengini sağlamak olarak görmektedirler.⁵⁶

Eğitim dış çevreden olduğu gibi insanın doğasından kaynaklanan tüm olumlu etkilere açık olmalıdır. Bu açıklık ideal bir dünya kurmaya yönelik değil, var olan dünyayı anlamaya yönelik bir eğilimdir. Dünyayı değiştirme çabasına girmeden önce dünyanın realitesini öğrenmek gerekmektedir. Realist eğitim bireysel ilgi ve moda türü geçici şeylere değil de kalıcı olan bilgi, beceri ve davranışları ön plana çıkardığı için bir ölçüde tutucu bir düşünce hâkimdir.⁵⁷

1.2.2.1. Realizmde Okul, Öğretmen ve Öğrenci

Realizmde değerler objektif ve devamlıdır. Eğitim de bu objektif ve bütün insanlar tarafından kabul edilen değerleri öğretmelidir. Öğrencinin neler öğreneceğine öğretmen karar verir. Çünkü o öğrenciden daha bilgili ve dış dünyayı ondan daha iyi tanıyan ve ona öğretecek olan kimsedir. Öğretmen öğrencilere hem bilgi kazandırmalı hem de bu bilgileri uygulamayı öğretmelidir. Realist eğitim tamamen öğrencinin zekâsına, anlama yetisine, öğretmene ve eğitim öğretim için uygun bir çevreye bağlıdır.⁵⁸ Realist eğitimde merkezde öğretmen olduğundan dolayı öğrencinin hangi bilgiyi öğrenmesi ve onun neye ihtiyaç duyduğuna öğretmen karar vermektedir. Realist eğitimde göre, öğrenciler nesnel dünyanın bir parçası oldukları için öğretmenin de

⁵⁵ Gutek, s.41.

⁵⁶ Tozlu, s.43-44.

⁵⁷ Yıldırım, s.51.

⁵⁸ Mustafa Ergün, *Eğitim Felsefesi*, Pagem Akademi Yayıncılık, Ankara 2011, s.50.

öğrencilere yaklaşımı nesnel bir tarzda olmalıdır. Bundan dolayı realist eğitimciler öğrencinin arzu ve ihtiyaçlarına öncelik verilmemesi gerektiğini söylerler.⁵⁹

Realist anlayışta öğretmen, ders anlatma, tartışma veya deney ve gözlem gibi metotları kullanarak öğrencinin anlama kapasitesini geliştirmelidir. Öğretmen kendi alanına hâkim ve profesyonel olmalıdır. Öğrenci de kendini yönlendirme ve belirleme, kendi kendini düşünme ve derse istekli katılım gibi temel haklara sahiptir.⁶⁰

Bu anlayışta öğrenci değişmeyen, eskimeyen ve yok olmayan bilgiyi elde etmeye çalışmalıdır. Dış dünyanın bilgisi gelip geçici ve aldatıcı olamayacağı için öğrenci bu tür bilgileri elde etmede sorumludur. Öyleyse öğrenci öğreneceği konular hakkında uzman kişilerin ne dediğini bilmeli, acele hükümlerden kaçınmalı, geçici meraklarla seçim yapmamalıdır. Öğretmenin görevi de burada başlar. O öğrenmeyi çocukları zevkleri ve isteklerine göre değil, gerçek dünyanın hakiki bilgisine bağlamayarak gerçek görevini yerine getirmelidir. Var olanları olduğu gibi vermeye gayret etme konusunda bütün sorumluluk öğretmene aittir. İyi yetişmiş bir öğretmen bunun üstesinden gelebilir.⁶¹

1.2.2.2. Realist Eğitim Programı

Realizmde de idealizmde olduğu gibi konular öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyine bakılarak hazırlanır. Diğer yandan öğrenciye kazandırılacak bilgi, beceri ve duyguların bir bütünlük arz etmesinden dolayı birleştirilerek verilmesi gerekir. Bilginin gelişimi son dönemlerde hız kazandığından dolayı, öğrenciye verilecek konuların yeniden düzenlenmesi ve konular arasındaki ilişkinin yeniden belirlenmesi gerekmektedir.⁶²

Realist eğitim anlayışı her bilimin farklı konusu olduğundan dolayı farklı yönlerinin ele alınması gerektiğini savunur. Doğa bilimleri bilim dalları arasında en çok önem verilendir. Diğer yandan realist eğitimciler, bütün bilim dalları neden-sonuç ilişkisi içinde ele alınıp incelenmeli, derler. Bu durum realist eğitim anlayışının en önemli ve klasik temsilcisi Aristoteles'te en iyi şekilde görülmektedir. Aristoteles temel

⁵⁹Sabri Büyükdüvenci, *Realizm ve Eğitim*, Erişim Tarihi: 24.08.2013, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/511/6281.pdf>

⁶⁰ Arslanoğlu, s.73.

⁶¹ Tozlu, s.45.

⁶² Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, 69.

eğitimin genel çerçevesi içinde, kendi yurttaşlarından başlayarak insanları ahlaki açıdan eğitmeyi amaçlar. Daha sonra kendi yöntembilimi doğrultusunda eğitim kurumunu oluşturarak, eğitim müfredatında doğa bilimlerinin yanı sıra teorik bilimlere de yer verilir.⁶³

Diğer yandan konular doğal yapısı içinde sunularak akademik bir yapı içinde düzenlenmelidir. Okullarda okutulacak müfredat bu yapıya uygun bir içeriğe uygun düşecek şekilde disipline edilerek ele alınmalıdır. Çünkü okullar zekâ için küçük bir evrendir. Yani öğrenilecek bilginin yapısı bu bilgiye ulaşmadaki yöntemi de belirler. Bir öğrenci tarih hakkında bilgi sahibi olmak istiyorsa bir tarihçi gibi araştırma yapmalı; biyoloji öğrenecekse biyolog gibi deney ve gözlem metotlarını kullanmalıdır. Öğrenci bu ilkelere dayanarak araştırdığı bu konunun özünün, ilkelerinin ve dayandığı temel kavramsal yapının farkına varır. Bu anlayışta öğrenciden bilgiyi transfer etmesi istenir. Öğrenci öğrendiği teknik ve yöntemleri karşılaştığı benzer durumlarda kullanmasını bilmelidir. Diğer yandan realist müfredat içindeki çeşitli yaklaşımlara rağmen hepside öğrenciyi ikinci plana alarak merkeze disiplinleri ve öğretmeni yerleştirmişlerdir.⁶⁴

1.3.NATÜRALİZM

Realistlerin birçoğu natüralist anlayışa sahip olmakla beraber, yirminci yüzyıl felsefe eğilimleri başlı başına bir yer işgal eder. Natüralistlere göre eski metafizik anlayışı benimseyen insan kendini tabiatın gerçeklerine uydurmalıdır. Natüralizm insanın ben merkezli anlayışını yıkarak onun evrende imtiyazını yok eder. Eski inançları ve boş düşünce olarak nitelendirdiklerini acımadan eleştirir. Diğer yandan natüralizmde muhafazakârlığa yer yoktur.⁶⁵

Natüralistlere göre doğa çok değişik olgular içerir ve insan yaşantısının ve doğrunun temel kaynağıdır. Doğayı insanların da bir parçası olduğu, mükemmel çalışan evrensel bir sistem olarak tanımlarlar. Bilimsel yöntemler doğanın bize verdiği evrensel kanunları içermeli. Bu evrensel kanunlar topluma, ekonomiye, siyasete ve eğitime de uygulanmalıdır. Doğa bir mekanizma ise insanlar bu sistemi nasıl çalıştıracağını

⁶³ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.60.

⁶⁴ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.81.

⁶⁵ Mayer, s.24-25.

keşfetmelidir. Bilimsel açıklamalara dayanan natüralistler metafizik düşüncelerden çok doğal ve sosyal fenomenleri ele almışlardır.⁶⁶

1.3.1. Natüralizmde Varlık, Bilgi ve Değer

Natüralizm varolanın bir bütün olarak gerçekten doğa olduğunu savunur. Onlara göre, evrendeki bütün varoluş doğal olayların veya nesnelerin etkisiyle meydana gelir. Evrendeki bütün canlılar aynı doğa kanununa tabi olduklarından dolayı çözümlemeye aynı doğal nesnedir. Diğer yandan her doğal nesne mekânsal, zamansal ve nedensel bir düzenin parçasıdır. Tabiat, doğal nesneler tarafından yönetilen ve kendi içinde kapalı bir sistem olup kusursuz işleyen bir makine veya evrensel bir mekanizmadır. Natüralizm insanın da bu evrensel mekanizmanın bir parçası olduğunu söyler. Bundan dolayı insanın da diğer varlıklar gibi doğa kanunlarına tabi olduğunu, insanın içinde bulunduğu sosyal ve zihinsel aktivitelerinin de bu doğal ve ya bilimsel yöntemlerle ele alınması gerektiğini dile getirir.⁶⁷

Natüralizm, evrenin doğal nesnelere ek olarak doğal olmayan nesneleri de içerebileceğini söyler. Fakat bu doğal olmayan nesne türlerinin doğal olan nesnelere bir etkisi olmadığı sürece varlıkları kabul edilmez. Bu düşünceye göre doğal bir neden başka bir doğal nesnede değişmeye yol açıyorsa doğal bir nesne olup, her nesne doğal nedenlerin sonucunda var olur, evrende belirli bir süre varlığını sürdürür sonra da yok olup gider. Doğadaki düzen yalnızca tüm doğal nesnelerin bir toplamı olarak düşünülmelidir. Bu düzen doğal süreçleri de kapsadığı için doğanın ilke olarak her parçasının bir bütün meydana getirdiğini ama bu bütünü açıklamanın imkânsız olduğunu belirtir. Yani natüralizm, doğada meydana gelen olayların bir nedeni olduğunu, ama bir bütün olarak ele alınan doğanın dışında herhangi bir neden olamayacağını savunur.⁶⁸

Natüralizmin epistemoloji anlayışı Aristoteles'in doğal realizminden kaynaklanan radikal akım olmayıp, bilimsel realizme daha yakın duran ve onun ilk biçimini oluşturan anlayıştır. Natüralizmin temelinde bilgiyi elde etme yöntemi olarak gerçeği unsurlarına ayırma, onu deneyimleme prensibi yatar. Natüralistler gerçekliği bütünden çok, her bir

⁶⁶Gutek, s.82.

⁶⁷Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.86.

⁶⁸Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.256.

parçada ararlar. Onlara göre gerçeklik hakkında doğru bilgi ve bilimsel bir veri elde etmek istiyorsak, nesneleri en küçük birimler haline getirmek gereklidir.⁶⁹

Bu bağlamda gerçekliğe ilişkin bilginin deneyimle başladığını öne süren natüralizm, insan dâhil doğadaki her nesnenin bilgisini elde etmede doğal ve bilimsel yöntemler kullanılması gerektiğini savunur. Doğal yöntem ise doğal süreçleri ortaya çıkaran doğal nedenlerle açıklamadan meydana gelir.⁷⁰

Diğer yandan Bacon gibi doğacı filozoflar, insanın ulaşmada güçlük çektiği ve doğruluğundan emin olmadığı diğer bilgi türleri yerine objektif doğa bilgisini koyar. Ona göre başlıca işimiz doğaya egemen olmaktır. Bunun için de doğayı tanımamız gereklidir. Doğanın karşısına çıkmak için insanın elinde bilgi denen büyük bir güç vardır. Doğaya egemen olmak için de onun bilgisine sahip olmalıyız ve onun işleyiş yasalarını öğrenmeliyiz. İnsan, doğanın bilgisine sahip olmak istiyorsa önceki düşünürlerin kuruntularını bir kenara bırakarak ön yargılardan kurtulması gerekmektedir. Bacon'a göre, bunu takip eden süreçte insan bilgiye ulaşmada tek tek olaylardan ve nesnelerden hareket ederek tümel bir yargıya ulaşmalı yani bilgiye ulaşmada tümevarım yöntemini kullanmalıdır.⁷¹

Natüralizmin değer anlayışı bireycidir. Bireyler değerleri çevreyle olan ilişkilerinden türetirler. Natüralizmin Hobbesçuversiyonunda doğa durumunda insan sadece kendi çıkarlarını ve egoizmini hayata geçirmekte olup, onun iyi ve kötüyü belirleme durumu söz konusu değildir. Ona göre insan sınırsız özgürlüğün bir kısmından aklını kullanarak vazgeçer.⁷² Hobbes'a göre, insanlarda bulunan en güçlü tutku ölüm korkusu veya öldürülme korkusudur. İşte bu ölüm korkusu kendini koruma hakkı verir. Kendini koruma arzusu da doğa ve ahlak yasasının temelini oluşturur.⁷³ Hobbes'a göre, toplum hayatında neyin iyi neyin kötü olduğuna dayanan bireyler arasındaki farklılıklar insanların çatışmalarına sebep olmuştur. Kişisel zevkler doğrultusunda yaşanan bu süreç aynı zamanda savaş durumudur. İnsanlar bu savaş durumundan kurtulmak için kendisinde varolan adalet, hakkaniyet ve minnettarlık gibi

⁶⁹ Gutek, s.83.

⁷⁰ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.87.

⁷¹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, s.215-216.

⁷² Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s. 88.

⁷³ Rıza Zelyüt, *Dört Adalı*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2012, s.46.

duygularla düzen kurmaya yönelmiştir. İnsan bireysel değerlerin yönlendirmesiyle bazı haklardan vazgeçerek ortak ahlaksal yapıyı oluşturmak ve mutlu bir şekilde yaşamak için devleti kurmuştur.⁷⁴

Hobbes zamanın egemen düşüncesinin tersine en yüksek iyunin olmadığını söyler. Ona göre en yüksek iyunin tersine en yüksek kötü vardır ve o da rotayı değiştirmek veya ölmektir. İşte insanın bu kötülükten kaçmaya çalışması onu medeni bir yaşılan tarzına sürüklemektedir. Diğer yandan Hobbes’a göre ahlaki yargılar insanın kabul ve reddetmesinden başka bir şey değildir.⁷⁵

Natüralizm dediğimizde akla gelen ilk filozof olan Rousseau, medeniyetten nasibini alan insana karşı yapmacılıktan uzak tabii insanı ortaya çıkarmaya çalışır. Kültür ile medeniyetin ilerlemesi doğrultusunda ahlaki saflığın bozulduğunu görmüştür. Ona göre ahlak daha önceleri kaba olmasına karşın doğal bir yapıya sahipti. Şimdi ise sunilemiş ve bozulmuştur. Bilimler ve sanatlar mükemmelleşme yolunda ilerledikçe ahlak ters yönde ilerleyip bozulmaya uğramıştır. Bunun giderilmesi için doğallık arzeden ahlakı yerleştirmek için doğal eğitim modeli gerekmektedir.⁷⁶

Bu bağlamda Rousseau’nun özgürlüğü de genelin iradesine uygun davranmakla, ona boyun eğmekle mümkün olabilmektedir. Ona göre insan özgür bir varlık olduğu için de ahlaki bir varlıktır. Bu ahlakilikte doğadaki nedenselliğe yer yoktur. Yani ahlaki davranışın nedenleri doğa yasalarına dayandırılarak açıklanamaz demektedir. Bu bağlamda özgürlük ve ahlak yasasını temellendirmenin gereksiz olduğu, onların temelin ta kendisi oldukları düşüncesi ortaya çıkar.⁷⁷

Rousseau, Avrupa değerler sisteminde önemli yer tutan tanrı tarafından gönderilen dinsel öğretiyeye de bağlı değildir. Fakat tanrıya da dine de inanmaktadır. Onun tanıdığı tanrı insanlar arasındaki fiziksel farklılıklar dışında hiçbir eşitsizliğe göz yummaz. Ona göre çoğunluk yokluk içinde yaşarken bazılarının varlıklı olması tanrının eşitlik anlayışıyla uyumsuz. Din gönül işidir, bunun için din insana mutluluk ve haz vermelidir.

⁷⁴ Ayhan Bıçak, ‘‘Platon ve Hobbes’da Otoriter Devletin Gerekçeleri’’, *Felsefe Dünyası*, Sayı 22, 1996, s. 56.

⁷⁵ David Thomson, *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. A.Y. Aydoğan, H.Yılmaz, İ. Akyol, M. Demirhan, C. Şişman, H.T. Kösebalaban, K. Çayır, M.S. Er, S. Kor), Şule Yayınları, İstanbul 1996, s.68-69.

⁷⁶ Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Phoenix Yayınları, Ankara 2012, s.185.

⁷⁷ Halil Turan, ‘‘Ahlak Felsefesinde Özgeci ve Çileci Yaklaşımlar - J. J. Rousseau ve I.Kant’’, *Felsefe Dünyası*, Sayı 23, 1997, s. 232-233.

O insanı yasa ve kurallarla sınırlandırmamalı ve uydurma törenler veya din adamları vasıtasıyla insanın özüne müdahale etmemelidir.⁷⁸

Rousseau'ya göre insan doğuştan iyi olduğuna göre, daha sonra meydana gelen olumsuzluklar ve dünyanın karışması insanın kendi elinden çıkmış bir yozlaşmadır. Ona göre insan kendi iradesiyle davranışlarında iyi ve kötü ayırımını yaptıktan sonra, en son merci olan vicdan devreye girmektedir. İnsanın doğuştan getirdiği bu duygu adalet ilkesinin bir sonucudur. Bunu takip eden süreçte toplumun iyi olması için çocuklardan başlamak gerekir. Çocukta kökenden gelen iyi huyları geliştirmek için onu toplumun zararlı alışkanlıklarından uzak tutmak gerekir. Her şeyden önce zorlamalardan ve ahlak dersi veren talimatlardan kaçınılmalıdır.⁷⁹

Natüralist bir ahlak anlayışını savunan F.Bacon, doğrudan doğruya insan doğasından yola çıkarak, insanın doğaüstü bir amacının olmadığını vurgular. Ona göre insan hayatının nihai hedefinin, yaşadığı sürece dünyada mutlu olmaktır. Bu mutluluğa engel oluşturan batıl inançlardan, korku ve tedirginliklerden kurtulmak suretiyle mutluluğu yakalayabilir. Bunun yolu da bilginin verileriyle aydınlanmadan geçmektedir. Diğer yandan insan mutluluğa bilimin temin ettiği refah ortamında isteklerini tatmin ettiği ölçüde ulaşabilmektedir.⁸⁰

1.3.2. Natüralizm ve Eğitim

Eğitim alanında natüralizm radikal bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Natüralistler öğretmen veya konu merkezli bir eğitimden çok, öğrenci merkezli bir anlayışı savunurlar. Natüralizm, dış dünyadan yola çıkan ontolojik ağırlıklı bütüncül İlk ve Ortaçağ felsefesinden farklı olarak, epistemolojik önceliğe önem veren, öznel yapıya sahip bir eğitim anlayışına sahiptir. Diğer yollar bir tarafa sadece bu anlayışla bile geleneksel eğitim felsefesinden kopuşu ifade eder. Natüralist eğitim felsefesinin en önemli amacı, modern dünyayı gelenekten ve geçmişten bağımsız olacak şekilde yönetecek veya şekillendirecek bireyler yetiştirmektir. Bu süreçte ne geleneğin ne de toplumun bir önemi yoktur. İnsanın doğuştan günahkâr olduğu fikrine karşı çıkan

⁷⁸ Ayhan Aydın, *Felsefe Düşünce Tarihi*, Pagem Akademi, Ankara 2009, s.198.

⁷⁹ Wilhelm Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, (Çev. S. Umran), İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s.211-212.

⁸⁰ Ahmet Cevizci, *On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa-2007, s.44.

natüralizm, insanın doğuştan iyi olduğu fikrini öne sürer ve bu iyinin eğitim yoluyla daha da geliştirilebileceğini savunur.⁸¹

Natüralistlere göre eğitimin ilk görevi, doğal gelişime engel olan her şeyi ortadan kaldırmaktır. Bu sayede çocuk, doğal haliyle gelişip ihtiyaçlarını karşılamış olur. Eğitimdeki geleneksel baskı terk edilmeli ve çocuk baskı yoluyla değil, açıklamalar yoluyla yönlendirilmelidir. Eğitim her çocuğun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ve her çocuğun gelişim kademesine cevap verecek şekilde düzenlenmelidir.⁸²

Buna karşın Rousseau insanı en doğal haliyle kabul ederek, onu Yaratıcı'nın var ettiği şekilde, mevcut sahtelikten ve önyargılardan kurtaracak, onu asli, basit, sade ve tabii bir varlık olarak koruyacak bir doğal eğitimi öngörmektedir. Bu eğitimde ön plana alınan husus bilgilerin çocuğa yüklenmesi değil, çocuğun tabiatının merkeze alınması ve bu tabiatını geliştirecek şekilde eğitilmesidir. Buna göre çocuğun psikolojik ve fizyolojik özellikleri tanınmalı ve ona göre eğitim verilmelidir.⁸³

1.3.2.1. Natüralizmde Okul, Öğretmen ve Öğrenci

Natüralistler direkt bilgi verilmesinden çok öğrencinin keşif gücünü kullanmasını tercih ederler. Gerçekte öğretmen doğruları söylemeyip öğrencinin bunları keşfetmesini sağlamalıdır. Bu yöntem öğrenci merkezli bir eğitim modelinin müjdecisi olmuştur. İlerici öğretmen, bu modelde geleneksel yöntemdeki gibi öğrencilerin zihinlerini doldurmaktan çok dolaylı ve değişik metotlarla öğreten ve öğrenmeye rehberlik eden bir kişi olarak tanımlanır. Natüralist öğretmen, eyleme, araştırmaya ve yaparak öğrenmeye önem verirken, kitaptaki bilgileri ezberleyerek harfî harfine öğrenmeye karşı çıkmaktadır. Öğretmen her şeyi söylemekten çok, çevresindeki dünyayla ilgili açıklamalar yaparak çocukların öznel yapılarının gelişmesini sağlamalıdır.⁸⁴

Natüralizme göre doğuşta hiçbir şeyimiz yoktur ve büyüyünce neye ihtiyaç duyacaksak bunu eğitim sayesinde ve kendi çabalarımızla elde ederiz. Bunu da doğal süreçleri takip ederek gerçekleştiririz. Doğa hiçbir öğrenciye ayrıcalık yapmaz. Her insan doğada kendi işini kendisi yapar. Başarırsa ödülünü alır başaramazsa cezasını

⁸¹ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.89-90.

⁸² Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, s. 187.

⁸³ Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, s. 186.

⁸⁴ Gutek, s. 88.

görür. Öğrenci doğal bir yaşam tarzı sürdüğünden dolayı öğrenme de öğrencinin ilgi ve yeteneklerine göre olmalıdır. Öğrenci bilgiyi keşfetmesi için yöreklendirilmeli, bilgiye ulaşmada deneyim ve duygularını kullanmalıdır. Bilgi edinmede anlamlandırmayı kendisi yapmalıdır. Kendisinin anlamlandırmadığı bilgi ezber olur ki, bu da onun düşünüp doğru sonuca varmasını engeller ve başkalarının kölesi yapar. İnsanın eğitimi insana uygun bir şekilde olmalı. Çocuğa gerçek olduğu gibi anlatılmalı, yoksa çocuk zahmet edip de örtülen bu gerçeğin üzerini açmaz.⁸⁵

Rousseau'ya göre, eğitici artık kendine itaat edilen bilgi yüklü bir otorite yerine, çocuğa derin bağlarla bağlı bir arkadaş olmaktadır. Öğretmen çocuğa emirler vermek yerine onun kendi kendisini bulmasına yardımcı olmalıdır. Bir öğrenci her zaman bir öğretmene ihtiyaç duyar. Eğitici bu çerçevede çocuğun tabiatına engel olan her şeyi ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Bu sayede çocuk kendi iradesi doğrultusunda serbestçe hareket edebilir.⁸⁶

1.3.2.2. Natüralist Eğitim Programı

Natüralistlerin savunduğu eğitim programında, doğal davranışlar sergileyen çocuk öğrenim sürecinde bilgiyi pasif şekilde alıp ezberlememeli, duyuları vasıtasıyla çevresiyle etkileşim içinde olmalı ve problemleri bu doğrultuda çözmelidir. İdealistler, Realistler gibi geleneksel metodu savunan eğitimciler karşısında natüralistler zihinsel gelişimi ön planda tutmayan bir eğitim modelini savunurlar. Bu anlayışta insanın gerçek ihtiyaçları ve hazır oluş durumu, ilgileri ve doğası bir müfredat programının temelini oluşturmaldır. Thomistlerin, realistlerin ve idealistlerin savunduğu konu ağırlıklı bir öğretim modelinden ziyade, çocuklara hazır oluşlarına göre istedikleri ve ihtiyaç duydukları şeyler öğretilmelidir. Natüralist eğitim programı daha önce şekillendirilmiş disiplinlerin otorite haline getirilmesine karşı çıkarak, öğrenmenin temeline, aktiviteleri, yaratıcılığı ve çocuğun problem çözme yeteneğini koymuştur.⁸⁷

Natüralist program, öğrenciye uygulanacak olan katı bir disiplin anlayışına karşı çıkar. Natüralistlere göre biçimsel bir eğitim programı yerine, çocuğun doğal süreçlere uygun bir hayat edinmesini gerektiren bir müfredat ön planda tutulmalıdır. Eğitim

⁸⁵ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.97-98.

⁸⁶ Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, s.187.

⁸⁷ Gutek, s.87.

programları hazırlanırken çocuğun doğal yasaların gereklerine uygun şekilde yetiştirilmesi ve gelişim ilkelerinin doğal ortamlarda uygulanmasıyla gerçekleşebileceği şekilde olması gerektiğini öne sürmektedirler. Natürallizm bu yüzden değişmeyen bir eğitim programına değer vermez. Bununla birlikte onun birinci versiyonu Bacon, Hobbes ve Comte'ta karşımıza çıkan bilim ağırlıklı bir eğitim modelidir. Rousseau'da ortaya çıkan ikinci versiyonu ise ahlak, felsefe ve edebiyat ağırlıklı bir eğitim modelidir. Bu sistemlerin her ikisi de öğrenciyi merkeze alan ve öğrencinin ifade yeteneklerini geliştirebilecek, sağlık ve beden eğitimini de önemseyen bir eğitim programını savunmaktadır.⁸⁸

Natürallist bir eğitim programı, konuları ele alırken sadece akla hitap eden bir yapı arz etmemelidir. Gerçi eğitimin amacı akıllı veya aklını kullanabilen bir varlık oluşturmaktır. Ama bu amacı gerçekleştirmek için bize akıl yetmez, çocuğu deney ve yaşantılar yoluyla aydınlatacak bir eğitim programı geliştirmek gerekir. Çocuğun gelişiminin her kademesi ayrı ve kendine has bir öneme sahip olduğu için gelişimin her kademesini serbest olarak ilerletebilecek bir eğitim modeli ortaya konulmalıdır.⁸⁹

1.4. PRAGMATİZM

Eski Yunancada iş, eylem anlamına gelen pragmatizm, bir iş veya eylem felsefesidir. İş ve eylem ise hayatın ta kendisidir. Bu bakımdan pragmatizm bir hayat, bir yaşam felsefesidir. İnsan hayatının yapıp etmelerinin felsefi izdüşümüdür.⁹⁰

Pragmatizm deneyciliğe sahip çıkarak kendini göstermiştir. Daha sonraları kendini köktenci deneycilik olarak tanımlayarak deneycilikten ayrılma yoluna gitmiştir. Pragmacılık Peirce, James ve Dewey'in katkılarıyla orijinal adını almıştır. Pragmatik anlayış kendini bütün kıta Avrupa'sı ve İngiltere'de göstermesine karşın ABD'de yaşamın her alanında yaptığı derin etkiyi hiçbir yerde göstermemiştir.⁹¹

Pragmatist metodun işlevi fikir ve inançların doğruluğunu anlamlı bir şekilde ortaya koymaktır. Dolayısıyla James için bir fikir, bir inanç yaşamımızda bize fayda kazandırıyor ve bizi somut sonuçlara ulaştırabiliyorsa anlamlı, değerli ve doğrudur.

⁸⁸ Cevizci, *Eğitim Sözlüğü*, s.365.

⁸⁹ Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, s.188.

⁹⁰ İsmail Tunalı, *Felsefeye Giriş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2009, s. 64.

⁹¹ Arda Dankel, *Düşünceler Ve Gerekçeler*, Göçebe Yayınları, İstanbul 1997, s.301.

Bunun aksine bir felsefi önerme ve bir inanç hayatta idrak edilemez ve anlaşılmaz sonuçlara götürüyorsa pragmatik olarak anlamsızdır. Bundan dolayı pragmatizmde anlam ve doğruluk birey pratik sonuçlar elde ettiği sürece değer kazanır.⁹²

Pragmatizm her şeyin değiştiği fikrinden hareket eder. Bu değişim hem madde alanında hem de tin alanında kendini göstermektedir. Düşüncenin kendisi bile eylem için bir araçtan başka bir şey değildir. İnsan düşünmeye ancak karşılaştığı engelleri aşmak için başlar. Düşünce yaşantılarımızdaki pratik sorunların çözümüne hizmet etmek için vardır. Doğru ise iyinin diğer adıdır. Doğruluk olup bitmiş değildir. İnsanın pratik ihtiyaçlarını karşıladığı sürece doğru insanla birlikte devinim halindedir.⁹³

1.4.1. Pragmatizmde Varlık, Bilgi ve Değer

Realitenin özü, bir şeyin sürekli aynı kalamayacağından emin olmayacağımız için değişmedir. Realite insandan bağımsız, onun dışında varlığını sürdüren nesneler olmayıp, insanın bu nesnelerle iletişim içinde olmasından doğmuştur. Realite insanın sahip olduğu tecrübenin bir toplamı mahiyetindedir. Bundan dolayı gerçeğin oluşmasında tecrübe ve insanın her ikisi de sorumludur. Dünya insan tarafından manalandırıldığı için, eğer evren insanın anlamadığı bir takım açıklanamayan derin amaçlara sahipse bu insanın varlığının ve bilgisinin bir kısmını oluşturamaz. Çünkü tecrübe edilemeyen şey insan için gerçek olamaz. Bundan dolayı da pragmatist felsefe hümanist izler taşır ve eski Yunan felsefesindeki ”insan her şeyin ölçüsüdür” anlayışını kendine rehber edinir.⁹⁴

Diğer yandan pragmatizmin gelişmesine öncülük edenlerden birisi de J.Dewey’dir. Ona göre, idealizm ve realizm gibi düşünce akımlarının ortaya koyduğu ikici varlık anlayışı gerçekliği ispatlanamadığından dolayı geçersizdir. Deweydualistik bir evren anlayışına karşı çıkarken insan tarafından ortaya konan kuramsal kesinliklere önem verir. İdealizm değişmeyen tözler dünyasına, realizmde değişmeyen varlıklar dünyasına vurgu yapmaktadırlar. Bu kavramlarla hareket eden batılı düşünürler gerçekliği maddi

⁹² Celal Türer, ‘‘W.James’in Pragmatik Felsefesinde Özgürlük Ahlak İlişkisi’’, *Felsefe Dünyası*, Sayı 27, 1998, s. 86.

⁹³ J.M.Bochenski, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, (Çev. S. R. Kırkoğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1997, s.145-147-148.

⁹⁴ Tozlu, s. 49.

ve düşünsel veya kavramsal boyut olarak ikili yaklaşımlarda bulunurlar. Bu düşünceler eēitim, sanat ve tüm düşünsel aktivitelerde etkili olmuşlardır.⁹⁵

Dewey'e göre deēiřen ve gelişen evrende yaşayan insanın amacı deneyi açarak ardında bulunan aşkın varlıklara ulaşmak deēil, aksine insanın yaşadığı çevrede olayların kontrolünü ele almak için deneyi bir araç gibi kullanmaktır. Deneyden uzaklaşmaktan ziyade deneyin yeniden tanımlayıp yeniden insanlığın hizmetine sunulması gerektiēini ifade eder. Deney, teori ve uygulamaların yeniden ortaya konmalı ve bu şekilde insanın etkinliēinin sürekli unsurları haline getirilmelidir. Deneyden kaynaklanan teorilerin ger ekliēi uygulama ile test edilmelidir. Deēiřme ile deēiřmezlik arasındaki düalizmin tersine deney, sorun yaşanan durumlarla ilişkili tek tek olguları ve gruplardaki sürekli deēiřmeyi ele alır. Dewey'e göre var olmak deēiřen bir dünyada bulunmak demektir.⁹⁶

Doēruluk  l  t  için ne idealistlerin dediēi gibi düşüncelerimizin varlık ile uyumuna ne de realistlerin dediēi gibi inançlarımızın nesnel dünyadaki uyumuna bakmak gerekir. Bir düşünce ve inancın doēruluēu verdiēi etki ve uygulamaya bakılarak deēerlendirilmelidir. Eēer sonuçları pratik hayatta olumlu ve doyurucu bir etki oluşturmuşsa hipoteze veya kurama doēru olarak bakabiliriz. Eēer gündelik yaşantımıza olumlu bir katkı saēlamıyor ve doyurucu nitelikte olmuyorsa bu hipotez veya kuramı yanlış saymak gerekmektedir. Pragmatistlere göre yapılan tanımların işlevsellikleri yanında deneysel olarak da ortaya konulmaları gerekmektedir.⁹⁷

Diēer yandan pragmatistler bilgiyi insan ile onun çevresinde oluşan bir iş ve etkileşim olarak görerek insan zihninin bu ilişkide pasif alıcı olmayıp, aktif ve yaratıcı olduēunu d ş n rl r. Böylece insan bilgiyi pasif şekilde elde etmez insan çevresiyle etkileşimin sonucu olarak bilgiyi yapar derler. Onlara göre zekâ metode bilgiyi çeşitli şartlar altında kavrama yoludur. Herhangi bir problemle karřılařtıēımızda zekâ bu problemi çözmek için çeşitli hipotezler  ne sürer. Olayları en doēru ve en iyi şekilde açıklayıp çözen bilgiye doēru bilgi diye bakılır.⁹⁸

⁹⁵Gutek, s. 100.

⁹⁶Gutek, s.101.

⁹⁷ Yıldıırım, s.51.

⁹⁸ Tozlu, s. 51.

Pragmatizm bilgi anlayışında mutlak ve değişmez doğruların bilgisinden vazgeçerek, doğruluğu görelî hale getirip faydayla özdeşleştirir. O halde pragmatizm bilgiyi, insan zihninden bağımsız olarak tasvir etmez, ona göre bilgi, gerçeklikle baş etmenin en temel aracıdır. Çıkar gözetmeyen bir hakikat arayışı diye bir durumun söz konusu olmadığını, her türlü düşünme etkinliğinin problem çözmeye yönelik bir adım olduğunu söyleyerek, inançların gerçekliğe ilişkin tasarımlar olmadığı düşüncesini savunur.⁹⁹

Pragmatistler eski metafiziksel düşünceden doğan bilgiye karşı çıkmışlardır. Onlara göre felsefe denenmiş insan problemlerine ilişkin çözümler üretecek bilgiyi elde etmelidir. Düşünceler pratik sonuçlara dayandırılarak uygulanmalıdır. Deneysel bir yargı problem çözümlerine dayanan hipotezlerin uygulanmasıyla gerçekliğe ulaşır. Bilimsel bir yöntem izleyen mantık tek tek olayların bilgisinden hareketle çözüme dayalı pratik sonuçlar üretir.¹⁰⁰

Pragmatizme göre mutlak ve değişmeyen hiçbir değer yoktur. Değerler aşkın dinî temellere göre ele alınmamalı. Bu anlayışa göre değerlerin değerlendirilmesi verdiği pratik sonuçlara göre ele alınmalıdır. Pragmatizm öncelikle değerî varlığın veya evrenin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunan idealist anlayışa karşı çıkar. Bu söylemin realizmde de etkili olduğunu düşünen pragmatizm, değerler hiyerarşisi diye bir durum söz konusu değildir. Ona göre değerler nesnel değil öznel, değerler insanların değişen koşullarda ve çevredeki olay ve olgulara verdikleri tepkinin sonucunda oluşmuştur. Bunun yanında geleneğe, örf ve âdetin ortaya koyduğu değişmez değer anlayışına da karşı çıkan pragmatizm, sadece sübjektivist değil rölativist bir anlayışla amaç ve araçlarla ilişkili bir değer anlayışı geliştirir.¹⁰¹

Diğer bir pragmatist düşünür olan James'e göre özgürlük ve iyilik dünyanın ahlaki maddesinden yapılmıştır. James insani ve ahlaki karakterlerden tümüyle yoksun bir tabiatta özgürlük, iyilik gibi insanı geleceğe taşıyan bir durumun söz konusu olamayacağını ve insanın böyle bir evrene hiçbir katkı sağlayamayacağını belirtir. Eğer tabiat, insandan ahlaki verileri alabilen ilişkiler ağı ise o zaman kâinatın, insanın yaptığı

⁹⁹ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.124.

¹⁰⁰ Gutek, s.91.

¹⁰¹ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.125.

bir şeydir. Diğer yandan James, insanın bu tabiatta kendini gerçekleştirmesinin özgürlüğü yaşamıyla, onun şuuruna varmasıyla mümkün olabileceğini ileri sürer.¹⁰²

Pragmatizme göre, ahlaki değerler görelidir ve bu değerler toplum ile birey arasındaki etkileşimden oluşur. Birey ve toplum arasındaki ilişkiden doğan değerler faydalı ise ahlaki olarak kabul edilirler. Ahlak insan tarafından var edildiği için yaşama ne kötü ne de iyi diyebiliriz. Ancak ahlak pratik bir değer taşıdığına değerlendirme konusu olabilmektedir.¹⁰³

Pragmatistler etkili bir değer olan gelenek ve görenekleri de kabul etmezler. Onlara göre, gelenek ve görenekler zamana göre temellendirilmiş, mevcut durumukorumak için akla dayandırılmıştır. Oysa modern dünyada, ülkeleri birbirine yaklaştıran kaynaştıran bir değer anlayışına ihtiyaç vardır. Hızlı bir değişim geçiren teknolojik dünyada gelenek ve görenekler problem çözmede yetersiz kalmışlardır. Diğer yandan Dewey' in toplumsal değerinin temellerini demokraside bulmaktayız. Ona göre demokratik bir toplumun temelinde insanın kurumsal süreçlere katılması yatar.¹⁰⁴

1.4.2. Pragmatizm ve Eğitim

Pragmatizmde eğitim, kişinin kendisine uygun kültürel çevre veya ortam sağladığını bu ortamda kişinin dili, beceri ve bilgileri kazandığını savunur. Bireyleri topluma dâhil edebilmek için gerekli araçları temin eden eğitim, bireyleri geliştirip olgunlaştıran bir süreçtir. Onlara göre eğitim hem muhafaza edicidir, hem de yeniden inşa edicidir. Eğitim, gençler yetişkinlerden aldıkları kültürel mirası yaşattığı için muhafazakâr olmak durumundadır. Eğitim, toplumun kültürel mirasının koruyup, toplumun kültürel becerilerini, bilgisi ve değerlerini aktarmadaki insan tipini yetiştiren en önemli araçtır.¹⁰⁵

İnsan son derece karmaşık sosyolojik bir varlıktır. Sosyolojik ve biyolojik açıdan esnek bir yapıya sahip olduğundan dolayı insanın bizzat kendisini ilgilendiren eğitim de göreceli ve kolayca değişebilir olmalıdır. Bilgilerimiz yaşantının ve organizmanın çevre ile sürekli ilişkisinden doğduğundan dolayı, gerçek olan şey akılla kavranan değil bizzat

¹⁰² Türer, s.87-89.

¹⁰³ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.86.

¹⁰⁴ Gutek, s.108-109.

¹⁰⁵ Cevizci, *Eğitim Sözlüğü*, s.434.

tecrübe edilendir. Eğitim, insanda kendi tecrübeleri yoluyla yapılan değişikliklerdir. Eğitimin amacı akıl ve zekânın kültürlenme sürecinde, devamlı değişen dış dünyaya uyumunu sağlamaktır. Öğretim bu çerçevede öğrenciye doğruya gitme yollarını, çalışma yollarını, olayları ve deneyimle elde ettiği olguları değerlendirmeyi ve pratik bir sonuca götürmeyi öğretir. Bu öğretim sırasında neler öğretileceği sürekli takip edilerek pratik değerleri olmayan bilgiler eğitim sistemine dâhil edilmemelidir.¹⁰⁶

Diğer yandan Dewey'e göre hayatta kullanılacak bir durum arz etmesi bakımından eğitim, düşüncenin geliştirilmesi ve yetiştirilmesidir. O hayattaki sorunları çözmek için bize yetişkin olma konusunda yol göstermelidir. Bu açıdan düşünce de aktif bir yaşamın sonucunda ortaya çıkar. Düşünmek ve bilmek ise ihtiyaçların bize verdiği pratik ilgilerden doğmaktadır. Bunun için eğitim dinamik bir gelişme süreci olarak ele alınmalıdır.¹⁰⁷

Pragmatistlere göre eğitimin amacı kişileri yetiştirerek daha sonraki yaşantının kontrolünü ve yönlendirmesini sağlayan temel bilgileri kazandırmaktır. Bu süreçte eğitimin yetiştirmekten başka bir görevi yoktur. Eğitimde değişen yaşantılar içindeki bilgileri bulup, ona göre bilgilerin yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda da istenen olumlu tecrübeler eğitimde kullanılmak üzere alınırken, olumsuz tecrübelerin daha sonra kullanılmasına engel olunmuş olunur. Nasıl ki zekâ çeşitli bağlantılar arasındaki ilişkiyi görüp problem çözme yeteneği ise, yetişip gelişmede bireyin çeşitli tecrübeler ve öğrenilen şeyler arasındaki bağlantıları, ilişkileri anlama yeteneğidir. Nasıl ki yaşamda devamlı yeni şeylerle kendimizi geliştiriyorsak, deneyimlere ve problem çözmeye dayanan eğitim modeli de sürekli kendine yeni tecrübeler bulmalıdır.¹⁰⁸

1.4.2.1. Pragmatizmde Okul, Öğretmen ve Öğrenci

Pragmatizm eğitim anlayışında eğitimin merkezinde öğrenci vardır. Tüm etkinlikler, eğitim ortamı öğrenci için düzenlenmelidir. Ayrıca eğitim ortamı demokratik olup, öğrenciye herhangi bir ceza verilmemelidir. Öğrencinin ilgi ve yeteneğine göre konular yeniden düzenlenmeli ve öğrencinin istediği konuyu sınıfa

¹⁰⁶ Ergün, s.51.

¹⁰⁷ Kemal Aytaç, *Çağdaş Eğitim Akımları*, Mevsimsiz Yayınları, 2006, s.108.

¹⁰⁸ Gutek, s.117-118.

getirmesine izin verilmelidir. Öğrenci merkezli bir yaklaşım sergileyen pragmatizmde öğretmen yol gösterici ve danışman konumundadır. Diğer yandan öğrenci karşılaştığı sorunları çözmeyi deneme yanılma yoluyla çözmelidir.¹⁰⁹

Eski sistemde eğitim okul veya öğretmen merkezli olduğundan dolayı okul ortamı bile öğrencinin dinleme şekline göre düzenlenmiştir. Oysa eğitimde okul aktif olmalı ve güneş gibi öğrencinin etrafında dönmelidir. Yani okulun tüm unsurları öğrencinin ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir. Bu düzen öğrencinin yaparak öğrenmesine uygun olmalıdır. Bu yaparak öğrenmenin aynı zamanda çocuğun karakterini de şekillendirmesi gerekir. Geleceğin okulları şekli eğitim vermekten çok öğrencinin aktif olarak iş yaptığı iş okulları olmalıdır. Bütün öğrencilerin aynı konuları ve ödevleri öğrenmek zorunda oldukları pasif okulda bütün bir toplum hayatı kapı dışarı edilerek öğrencinin aktif olması engellenmiştir. Oysa yeni okulda bir problemi çözmek için herkesin katkısı sağlanmış ve problemin değişik çözüm yolları aranmıştır. Pragmatik modele bağlı okullarda baskıcı bir disiplin anlayışı yerine herkese göre ayrı bir disiplin şekli uygulaması olan demokratik disiplin anlayışı vardır. Okulların küçük bir zümreye eğitim verdiğielitist anlayışa karşı olan pragmatizm, çoğunluğa hizmet eden demokratik bir kurumsal yapıyı benimser.¹¹⁰ Nitekim bu bağlamda Dewey'e göre okulda sadece öğrenciye hizmet etme amacı taşımamalıdır. Ona göre okul, sosyal yaşamın içinde ve toplumun bütün dinamikleriyle etkileşim içinde olmalı. Okul gerçek yaşamla ilişkisini koparmadan ortak ilgiler oluşturmali ve toplumu yönlendiren ve onu geliştiren demokratik kurum olmalıdır. Bu sayede sorunları demokratik yöntemlerle çözme anlayışı okuldan başlamış olacaktır.¹¹¹

Pragmatizm şekilci disiplin anlayışına karşı çıkar. Ona göre bedensel cezalar ve öğretmenlerin diktatörce davranışları öğrenmeyi kolaylaştırmaz aksine öğrenciyi asileştirir. Sert disiplin şekilleri yetişkinlerin kuvvete karşı aşırı istek duymalarından kaynaklanmaktadır ki, öğrenci için olumlu bir yöntem değildir. Öğrenmenin amacı şekilcilik ve ezbercilik olunca öğrenci sınıfta papağan gibi aynı şeyleri tekrarlar durur. Oysa değişken bir yapı arz eden eğitim, hakikat, bilgi, kültür gibi unsurların değişmeyeceğini kabul etmemelidir. Oysa değişme hayatın temelidir ve hedefler

¹⁰⁹ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.87.

¹¹⁰ Aytaç, *Çağdaş Eğitim Akımları*, s.109-110.

¹¹¹ Kemal Bakır, *Demokratik Eğitim*, Pagem Akademi Yayınları, Ankara 2011, s.64.

devamlı gözden geçirilmelidir. Eğitim her sorunu çözme anlayışı değildir, ancak sorunlarla baş etme yöntemidir.¹¹²

1.4.2.2. Pragmatist Eğitim Programı

Pragmatistler uzun eğitim süreci gerektiren eğitim programında birçok değişiklik yapmıştır. Konu ağırlıklı eğitim programındaki kitabi bilgilerin harfi harfine öğrenciye aktarılmasına karşı çıkmışlardır. Onlara göre resmi okul programında çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarını karşılamayan hayattan kopuk, uygulamadan uzak çokça konular yer almaktadır. Eğitim programı hazırlanırken eğitimin ilk aşaması olan uygulama, öğrencinin doğrudan tecrübelerine dayanan davranışlara yönelmesini sağlar. Öğrencilerin ham, işlenmemiş malzemeyi aktif olarak kullanması tecrübenin işlevsel yanlarını içeren zihinsel aktiviteleri göstermektedir.¹¹³

Pragmatizm okul programı, öğrencinin gerçekten işine yarayacak, onun yeteneklerini geliştirecek bir müfredata dönüştürebilmek için bilme etkinliğinin yanına yapma etkinliğini de katar. Pragmatizm, öğretmenleri çocuğun etkinlik alını genişletmeye ve yapıp etme yetilerini gerçekleştireceği bir alan oluşturmaya çağırır. Öğrenciler burada müfredata sıkı sıkı bağlı kalmak yerine müfredatın yol gösterici yönü ile iç düzen sağlaması yönünü de göz önünde bulundurarak problemleri durumların üstesinden gelmeye çalışacaklardır.¹¹⁴

Pragmatizme göre, gerçek olan değişim olduğuna ve her türlü bilgi de insanın çevresiyle etkileşim sonucunda ortaya çıktığına göre, bir eğitim programında yaşamda bulunan tüm uğraş alanlarına yer verilmelidir. Çünkü eğitim yaşam içindir. Bu program her insan için basitten karmaşığa, somuttan soyuta doğru birbirinin ön koşulu olacak şekilde düzenlenmelidir. Her öğrenciye hitap edecek şekilde düzenlenen bu müfredatın içeriği yaşamdan seçilmeli, kuram ve uygulamaya birlikte yer vermelidir. Planlamada öncelik kurama verilse de derslerin işlenişi sırasında uygulamaya öncelik verilmelidir. Diğer yandan müfredat hazırlanırken öğrencinin ilgi ve yetenekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Tek tür müfredat yerine çok yönlü ve değişmeye uygun çok amaçlı planlama yapılması gerekmektedir. Bundan dolayı önceden hazırlanan bu programın

¹¹²Mayer, s.98.

¹¹³Gutek, s.120.

¹¹⁴ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.133.

zamanın şartlarına göre yeniden düzenlenebilir bir yapıya sahip olması gerekmektedir.¹¹⁵

1.5. VAROLUŞÇULUK (EGZİSTANSİYALİZM)

Kökleri S.Kierkegaard, F.Nietzsche gibi düşünörlere dayanmakla birlikte, varoluşçuluk 20. asırda kendini göstermiş bir felsefi düşünce sistemidir. Jean Paul Sartre 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bu düşünce sisteminin yayılmasına öncölük etti. Varoluşçuluk birçok ölkede gelip geçici bir moda hareketi gibi göröldü. Fakat takipçileri ve destekçileri artınca bir düşünce sistemi halini aldı.¹¹⁶Egzistansiyalizmin 2. Dünya Savaşı sonrası halk tarafından bu kadar sevilmesinin sebebi, başa gelen hayal kırıklığını ve savaşın yaratmış olduğu terk edilmişlik duygusunu temsil etmesidir. Bu yıkık zemin içinde birey kendi içinde mana bulmaya çalışırken sosyal ütopyalardan medet ummayı bırakmıştır.¹¹⁷

Sartre'a göre varoluşçuluk, insanın yaşamasına yol veren, her gerçeğin, her davranışın bir çevreyi, bir insancıl öznelliğı kucakladığını gösteren bir düşünce sistemidir.¹¹⁸İnsan varoluşçu düşüncenin merkezidir. Bunun için varoluşçular Sokrat'ın "Kendini bil" sözünü çok önemserler. Egzistansiyalist analiz sezgiye dayandığı için duygusuz bir zihin analizinden tamamen farklı olarak fenomenolojik tasvire yer vererek ben'in sübjektifliğine vurgu yapar.¹¹⁹

Bu öznellik vurgusu varoluşçuluk açısından son derece önemlidir. NitekimKierkegaard, nesnel felsefenin karşısına özel felsefeyi dikerek, insanın bir bütöünün parçası olduğu düşüncesine karşı çıkar ve dünya düzeninin bir parçası olmayı hiç olmakla eşdeğer görür. Ona göre gerçek öznellikte yatmaktadır. Gerçek varoluşa ise duygu yoğunluğu ile ulaşabiliriz. Bilgi ile uğraşmaktan varolmayı unuttuğumuzu söyleyen düşünörün baş düşmanı düzen getirmeye çalışan öğretmendir. Ona göre evrende bilginin kavrayamayacağı şeyler vardır; bu da varoluşuyla bireyin kendine

¹¹⁵ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.87-88-90.

¹¹⁶ Frank Magill, *Egzistansiyalizm Felsefenin Beş Klasiğı*, (Çev. V. Mutal),Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s.9.

¹¹⁷ Mayer, s.32.

¹¹⁸ Jean Paul Sartre, *Varoluşçuluk*, (Çev. A. Bezirci),Say Yayınları, İstanbul 2010, s.35.

¹¹⁹ Magill, s.21-22.

dönüşmesidir. Bireyin kendi yazgısıyla varoluşu sonsuza kadar sürecektir. Varolan birey sürekli oluştuğunu, önünde bir ödev olduğunu sürekli duyumsayacaktır.¹²⁰

1.5.1. Varoluşçulukta Varlık, Bilgi ve Değer

Egzistansiyalizm varlığa somut açıdan yaklaşmak ister. Bunun için insanı da bu somutluk içinde değerlendirir. Buna göre insan kendi orijinallliği içinde biricik bir varlıktır. İşte varoluşçuluğu geleneksel felsefeden ayıran en önemli argüman bu düşüncedir. Çünkü geleneksel felsefe varoluşçuluğun aksine varlığa soyut bir açıdan yaklaşır. Geleneksel felsefede görülen tabiat ve fikir ayrılığı varlığı bireysel özelliklerinden ve bütünlüğünden soyutlamalarının sonucudur. Bu genel fikirlere ve türlerin genel şekilleri olan özlere kendi başına gerçek varlıklar gözüyle bakılması onların bireysel özelliklerden bağımsız birer varlık olduğunu söylemek demektir. Oysa bireysel özelliklerden bağımsız olarak düşünülen genel fikirler, elleri ayakları olmayan soyutlamalardır. Genel fikirler özel varlıkların özetlenmiş şekilleri olan özlerdir ve gerçekliği özel durumlara bağlı olmalarına bağlıdır.¹²¹

Varoluşçuluğun temel tezlerinden olan ‘‘varoluşun özden önce gelmesi’’ ifadesi insanın öznelliğini vurgulamaktadır. İnsan önce dünyaya gelir ve zamanla kendi kendini ortaya çıkarır. Tüm düşünce faaliyetleri insanın kendi varlığının farkına varmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu farkına varış kişilerin kendi varlık tanımlarını yapmalarına olanak sağlayan, özlerini belirleme fırsatı veren, öznel bireysel bir olgudur. Her bireyin tekliği onun dünyadaki değerini belirlerken evrendeki ortak yaşama da vurgu yapar. İnsanın kendi varlığı konusundaki farkındalığı varolmayana karşı olan korkusunun bilincini oluşturmaktadır. Kişi varolmayana karşı duyduğu korku yanında, yaşadığı anlamsız evrende kendi tanımını da yapmayı görev bilmelidir. Bu düşünceye göre, varoluş, kişinin kendi tanımını belirleyerek, bir seçme özgürlüğüne sahip olmasıyla gerçekleşebilir.¹²²

Varoluşçuya göre insan daha önce hiçbir şey değildir, bilinemez ve tanınmaz. Ancak o sonradan kendisini nasıl yaparsa öyle olan bir şey olacaktır. İnsan yalnız

¹²⁰Jean Wahl, *Varoluşçuluğun Tarihçesi*, (Çev. B. Onaran), Payel Yayınları, İstanbul 1999, s.11-12.

¹²¹Magill, s.10-11.

¹²²Guttek, s.133.

kendisini anladığı gibi değil, olmak istediği gibi bir duruma gelecektir. İnsan varolmaya doğru yaptığı hamleler sayesinde kendini kavradığı ve olmak istediği gibi olacaktır.¹²³

Varoluşçuluk epistemolojik açıdan dünyanın insanın yapıp etmelerinden bağımsız nesnel bir yapıya sahip olduğu düşüncesini kabul etmez. Ona göre dünya bize verilmiştir ve varoluşundan kuşku duymaya gerek yoktur. Dünyadaki varlık insanla ilişkisi açısından betimlenmeli ve araştırılmalıdır. Nesnel hakikatlere karşı çıkan varoluşçuluk, epistemolojinin esas konusunun öznel hakikatleri ortaya koymak olduğunu söyler. Bilinmeye ihtiyaç duyan şeyler, insanla ilgili temel hakikatler, sınırsız özgürlüğün insanda oluşturduğu kaygı, bunaltı ve yabancılaşma durumlarıdır.¹²⁴

Varoluşçular için bilgi, insanın eylemlerinin sonucu olarak ortaya çıkan duygularından bağımsız değildir ve bireysel bilincinin bir sonucu olarak bu duyguların oluşumunu da sağlamaktadır. Bilginin geçerliliği kişi için taşıdığı anlam ve değere bağlıdır derken bunun pragmatist anlayış gibi olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü pragmatizmde bu anlam bilimsel değeri bakımından ele alınırken, varoluşçulukta insanın estetik, ahlaki ve duygusal ilgilerine de düşünsel olanlar kadar değer verilmiştir. Varoluşçu epistemoloji kişinin bir şeyi sahiplenmesidir. Bilgi genellikle öznel olduğu için kişi hangi bilgiyi edineceğini seçmeli ve bununla ne yapacağına karar vermelidir.¹²⁵

Pragmatizmin aktüel bilgisini kabul etmeyen varoluşçuluk, salt objektif bilginin, insan gerçeğini kucaklamadan yoksun olduğunu belirtir. Varoluşçular insanın bilgiyi sadece objektifleştirerek yakalayamayacağını söyleyerek; o öğrendiği her şeyi biraz şahsileştirerek insanlaşmıştır derler. Böylece bilgi insanın özgürlüğü ve kendi kendini gerçek olarak görmesi çerçevesinde önemlidir.¹²⁶

Varoluşçuluğa göre felsefenin en önemli görevi değer oluşturma ve seçme eylemidir. Değerler, geleneksel metotlarla metafizik veya sosyolojik düşüncelere hapsedilmeyip, bunun yerine kişinin kendi tercihleriyle ortaya çıkması gerekmektedir. Varoluşçu bir yaşamın hedefi, kişileri özgürleştirip bu özgürlüğün farkına vardırarak, tercih yapmanın değerli bir şey olduğunun bilincine vardırmasıdır.

¹²³ Sartre, s.39-40.

¹²⁴ Cevizci, *Eğitim Sözlüğü*, s.488.

¹²⁵ Gutek, s.141.

¹²⁶ Tozlu, s.60.

Bu niteliklere sahip kişi, kendi tanımını ve isteklerini kendisi belirler; dışarıdan birisinin veya herhangi bir toplumsal yapının kendisini belirlemesine izin vermez.¹²⁷

Varoluşçulukta kişi olmak özgür olmakla aynı şeydir. Özgürlüğün amacı ise koşulsuz olmaktır. Bu bağlamda terk edilmişliği ve fırlatılmışlığı içinde kendine gelen insan, değerler oluşturarak yalnız bir şey istemektedir. Bu istediğı şey tüm değerlerin temeli olan özgürlüktür. Bu durum ise, iyi niyetli insanların tutum ve davranışlarında tam özgür olmasıyla oluşmaktadır. Tam özgürlük başkalarıyla da paylaşılmalıdır. Başkalarının özgürlüğü nasıl bize bağlıysa bizim özgürlüğümüzde başkalarına bağlıdır. Dolayısıyla insan kendi değerini oluşturan varlık olduğundan dolayı her durumda özgürlükten başka bir şey isteyemez. Buna paralel olarak da insan kendi özgürlüğü gibi başkalarının özgürlüğünden başka bir şey istemez.¹²⁸

Varoluşçulukta sadece ferdin hür iradesiyle benimseyebileceğı ve kabul edebileceğı değerler söz konusudur. Bütün değerlerin temeli seçme hürriyeti olduğu için bunu sağlamanın yolu herkes için seçme hürriyetini yaygınlaştırmak olmalıdır. Ferdin hürriyeti söz konusu olmasına karşın bu özgürlük diğerinin özgürlüğünü tehlikeye atacak durum oluşturmamalıdır. Diğer yandan birey duygusal ve karakter yapısını bozacak bir ahlaki ölçüye uymaya da zorlanamaz.¹²⁹

1.5.2. Varoluşçuluk ve Eğitim

Varoluşçular eğitim konusunda öncelikle modern eğitim anlayışlarını eleştirerek işe başlarlar. Onlara göre mevcut eğitim sistemleri öğrenen-öğreten ilişkisine dayalı, bireye dayanmayan ve sorumluluğı engelleyen sistemlerden oluşmaktadır. Resmi eğitim modelleri belirlenirken önceden belirlenmiş insan tipleri yetiştirmeyi amaç edinir. Bu şekilde ortaya çıkan model grup merkezli bir sistem oluşturmuştur. Grup merkezli eğitim modellerinde bireyin grupla hareket etmesi onun başarısını artırmaktadır. Oysa varoluşçu düşünürler grubun bu şekilde yüceltilmesine karşı çıkmışlardır. Onlara göre kalabalık insan topluluklarında bile birey yalnızdır ve bazı

¹²⁷Gutek, s.134.

¹²⁸Talip Karakaya, *Jean Paul Sartre Ve Varoluşçuluk*, Elis Yayınları, Ankara 2004, s.103.

¹²⁹Tozlu, s.60-61.

kaygılar taşımaktadır. Grup merkezli öğretim yöntemleri bireylerin öznelliklerini, özgürlüklerini yok etmektedir.¹³⁰

Varoluşçulara göre eğitimin hedefleri, insanın kendi kendisini oluşturmalarını sağlaması ve her insanın kendi varoluşunu gerçekleştirmesidir. Sınırları zorlayarak kişinin özgür eylemde bulunmasıdır. Diğer yandan toplumsal değerlerden kurtularak seçimde bulunan ve seçtiklerinden sorumlu olan bireyler oluşturulmalıdır. Varoluşçulukta eğitime, insanın başarıyı, başarısızlığı, çirkini, güzeli, karmaşıklığı, acıyı abartmadan; ama dürüstçe kabullenerek “Kendini seç” anlayışı temele alınarak yaşantısını devam ettirmesini sağlayan bir etkinlik olarak bakılmaktadır.¹³¹ Varoluşçu eğitim, ‘Öğretmen ve öğrencinin dünyanın olabilirliklerine birlikte katılmaları, birlikte-keşif yapmaları sonucunda ortaya çıkan şey herhangi bir becerinin kazanılmasından, kültür aktarılmasından ya da herhangi bir konunun öğretilmesinden daha fazla bir şeydir; varlığın oluşturulmasıdır ve ‘eğitim’ bir anlamda varlığı oluşturmak olmaktadır; öğrencinin varlığını, öğretmenin varlığını ve dünyanın varlığını.’¹³²

1.5.2.1. Varoluşçulukta Okul, Öğretmen ve Öğrenci

Varoluşçu bir eğitimci çeşitli eğitim tekniklerini kullanabilmesi yanında, bunları kullanırken belirsiz bir öğrenci görünümüne yer vermemelidir. Sokratik diyalog varoluşçuluğa uygun bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Bu yöntemde öğrencilere yaşadıklarına ilişkin bilinç oluşturmak amacıyla sorular sorulur. İdealistlerden farklı olarak öğretmen bu soruların cevaplarını bilmez. İşte varoluşçuluğun önemi de burada ortaya çıkmaktadır. En doğru veya en ideal soru, cevabı tamamen öğrenciye bağlı olan sorudur.¹³³

Varoluşçulara göre öğretmenin görevi, ne realizmde olduğu gibi bilgi vermek, ne de pragmatizmde olduğu gibi danışmanlık yapmaktan ibarettir. Yine idealizmde olduğu gibi o, taklit edilecek bir öğretici de değildir. Onun görevi öğrencilerin kendilerini gerçekleştirmelerinde, kendi görüşleri üzerinde düşünüp onları tahlil ve tenkit edebilme anlayışı kazandırmaktır. Böylece öğrenciler gerçek yaklaşımlarla yola çıktıklarında

¹³⁰ Nesrin Kale, *Felsefiyat*, Pagem Akademi Yayınları, Ankara 2009, s.394.

¹³¹ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s. 114.

¹³² Sabri Büyükdüvenci, *Varoluşçuluk ve Eğitim*, Form Ofset, Ankara 1994, s.81

¹³³ Gutek, s.144.

yanlış yapma korkusunu duymayacaklardır. Bu anlayışla öğretmen, öğrencilerin kendi hayatlarında orijinal olma yolunda fikirlerinin esas olduğunu kavratacaktır.¹³⁴

Bu bağlamda Nietzsche de çağdaş okullardaki birbirine karşıt ve tehlikeli olan iki eğilimden bahseder: Bir yandan eğitimin mümkün olduğu kadar yaygınlaştırılmasını amaç edinen eğilim, diğer yandan eğitimin devlet tekeline girmesiyle zayıflayan eğilim. Ona göre devletin elindeki okullar sadece hayattaki ihtiyaçları karşılamayı amaç edinmiştir. Hiçbir zaman gerçek eğitim kurumu değildir. Gerçek eğitim kurumu, saf ahlaki yetenek ve güçlerin içten yenileştirilmesi ve yükseltilmesini amaç edinmiş okullar olmalıdır. Herhangi bir kazanç veya mevki elde etmek için yapılan eğitim de gerçek eğitim olmaz. Ona göre eğitimin amacı kitlelerin yetiştirilmesi değil, büyük eserler verebilecek dâhilerin yetiştirilmesidir.¹³⁵

Varoluşçu eğitim ortamında öğrenci kendisiyle yüz yüze gelmelidir. Bunun için de Açık Okul sistemi gereklidir. Bu tür okul sisteminde öğrenci öğrenmeye istekli ve meraklıdır. Geleneksel anlayıştaki gibi öğrenci hileci ve zorla öğrenen isyankâr bir yapıya sahip değildir. Bu tür sistemin devamında ise yasaklar devreye girer ve bu yasaklar, öğrencinin duygusal ve zihinsel gelişimini engeller. Oysa Açık Okulda öğretmen öğrencinin tercih yapmasını ve bu tercihten de sorumlu olmasını ister. Geleneksel okul sistemi öğrencileri yaşa, akademik duruma ve aldığı notlara göre sınıflar. Ona fabrikadan çıkmış bir robot gibi sertifika veya diplomalar vererek rollerini çok önceden öğretir. Böylece öğrencinin kişilik gelişimini engeller ve bir ideolojiye göre yetiştirir.¹³⁶ Sonuçta ‘‘Okulun temel işlevi bireysel otonomiye geliştirmektir. Ancak okulun karşı karşıya kaldığı temel sorun kişinin nasıl kendisi olacağıdır, ‘‘seçme için eğitim’’ bu sorundan çıkış yoludur. Eğitimde temel sorun uygun bilgiyi seçmede gerekli ölçütlerle ilgilidir yoksa bilgiyi aktarma teknikleriyle değil. Aynı zamanda ahlaksal eğitim derken de kastedilen çocuğun kabul edilebilir davranış kazandırma anlamında ahlaksal yetiştirme, ya da toplumun hazır kalıplarına uyan insan yetiştirme değil ahlaksal seçim yapabilecek biçimde eğitmektir.’’¹³⁷

¹³⁴ Tozlu, s.62.

¹³⁵ Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, s.300-301.

¹³⁶ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.113.

¹³⁷ Büyükdüvenci, *Varoluşçuluk ve Eğitim*, s.99.

1.5.2.2. Varoluşçu Eğitim Programı

Modern eğitimciler, eğitimin hedefine önceden belirlenmiş, şekillendirilmiş unsurları alırlar. Öğrencinin başarısını ölçmek için yapılan testler, öğrenciyi belirli eğitim kategorilerine yerleştirmek için kullanılmaktadır. Kitaplardan görsel araçlara kadar uzanan öğretim unsurları belirli gruplar halinde sınıflandırılan öğrencilere göre planlanır ve okullardaki eğitim de bu rutinleşen, standartlaşan programlara dayanır. Eğitim programlarındaki bu standartlaşma verimi artırmayı hedeflerken, bireyselliğe, yaratıcılığa imkân tanımayan ve bunlara şüpheyile bakan toplumsal kontrol mekanizması oluşturmaya çalışmaktadır.¹³⁸

Varoluşçu bir eğitim programında edebiyat ve insan bilimlerinin çok önemli bir yeri vardır. Edebiyat, öğrenci için çok çeşitli tercihlerde bulunmanın önemini anlatan bir daldır. Edebiyat, sanatsal eserlerin verdiği mesajları anlayabilmek için öğrencideki bilişsel yetenekleri geliştirir. Diğer yandan edebiyat, öğrencinin aşk, ölüm, acı, özgürlük gibi insani sorunların özel anlamlarını yakalamada önemli bir araçtır.¹³⁹

Varoluşçu müfredat normatif bilim ya da disiplinlere büyük önem atfeder. O eğitim programlarının katı ve değişmez olmayıp, bireyin ihtiyaçlarına göre ve bireysel farklılıklara göre esneklik gösteren bir programı öne sürer.¹⁴⁰

Varoluşçu program, ortalama insana göre ayarlanan ve diğer insan tiplerini hesaba katmayan eğitim programına karşı çıkar. Onlara göre, günümüz eğitim programları kör ve öldürücü bir standartlaşmaya giderek, şahsiyet farklılıklarından doğan insan çeşitliliğini yok etmektedir. Bu duruma engel olmak için, insan tabiatının çeşitliliğine vurgu yapan eğitim programlarının geliştirilmesi gerektiğini savunur.¹⁴¹

Varoluşçu eğitimde, temele tek tek öğrenciler alındığından dolayı, kişinin yaratıcı bireyselliğini, özgür gelişimini sağlayacak biçimde eğitim programları düzenlenmelidir. Bunu için nesneler dünyası değil, kişinin dünyası temel olmalıdır. Çünkü varoluşçulukta eğitim mutlu bir nesil için değil, tersine kişinin kendi mutluluğu ve refahı içindir.¹⁴²

¹³⁸ Kale, s.349.

¹³⁹ Gutek, s.143.

¹⁴⁰ Cevizci *Eğitim Felsefesi*, s.156.

¹⁴¹ Tozlu, s.59.

¹⁴² Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.117.

1.6. ÇAĞDAŞ EĞİTİM AKIMLARI

Eğitim kuramcıları çocuğun toplumsal çevre içinde yetişmesi ve içinde yaşadığı topluma katkı sağlamasına yönelik en ideal eğitim yöntemlerini ortaya koymuşlardır. Bu yöntemler bazı zamanlar işe yaramış ve kullanılmış, bazı zamanlar ise belki kullanılmak üzere dikkate alınmayıp bir düşünce olarak kalmıştır. Dikkate değer bulunan temeleğitim kuramlarını açıklamaya çalışalım.

1.6.1. Daimicilik (Perennialism)

Bu akımın savunucuları temel eğitim ilkelerinin değişmemesi gerektiğini savunan idealist bir yaklaşım içindedirler. Bu akıma göre, günümüzde her konuda hızlı bir değişim yaşandığı doğrudur, fakat bu hızlı değişim içinde insanın tabiatı aynı kalmalı, temel ahlak ve karakter prensipleri eğitimin özünü teşkil etmelidir. Eğitim faaliyetleri değişmeyen ve evrensel temellere oturtulmalıdır. Yaşamda sürekli bir değişim vardır, fakat eğitim faaliyetleri düzenlenirken değişmeyen unsurlara (edebiyat, tarih ve felsefedeki evrensel gerçekler gibi) ağırlık verilmelidir. Eğitim ortamı hayatın aynısı olmadığına göre bu ortamın öğrencileri hayata hazırlayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda okulun amacı da kültürel yapının yeni nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmasıdır. Eğitim süreci içerisinde öğrencilere kazandırılacak bilgilerin her yerde geçerliliğini sağlayacak şekilde olmalıdır. Bundan dolayı eğitim süreci içerisinde öncelikle okuma yazma, matematik ve edebiyat öğretimine yer verilmeli, mesleki eğitimler ise iş yerlerinde uygulamalı olarak gerçekleştirilmelidir.¹⁴³

Daimicilik, insanın manevi ve entelektüel yönünün gelişimiyle yakından ilgilidir. İnsan yaşamının değişmez ve her dönemde varlığını koruyan yönüne vurgu yaparak bu yönün geliştirilmesini savunur. İnsanlara hemen her yerde kalıcı bir önem ve değere sahip olan şeylerin öğretilmesi gerektiğini, öğretilmesi gereken bu şeylerin de sürekli olarak değişen olgulardan çok değişmeyen, insanı insan yapan kalıcı değerler, evrensel ilkeler ve ezeli-ebedi fikirler olduğunu ortaya koyarak değişimin verilerini yadsır. Daimiciliğe göre insana önce meslek değil insanlık öğretilmeli, önce insan olduğu hatırlatılmalıdır. Bu yüzden insana önce nasıl mühendis veya doktor olunacağı bilgisi değil, nasıl insan olunması gerektiği bilgisi verilmelidir. İnsana makineler veya

¹⁴³Kıncal, s.125.

tekniklerden önce insani değerler öğretilmelidir. Daimicilik bundan dolayı liberal eğitimi mesleki ve teknik eğitimin önüne çıkarır.¹⁴⁴

1.6.2. İlerlemecilik (Progressivism)

İlerlemecilik, daimiciliğin öne sürdüğü, evrenin ana gerçeğinin devamlılık veya kalıcılık değil, tam tersi değişme olduğu tezinden hareket ederek eğitimin de bu değişim ve gelişimden bağımsız olmayacağını öne süren düşüncedir. Bunun için eğitimciye düşen görev dünyada meydana gelen siyasi, ekonomik, teknolojik vb. değişimler karşısında eğitim modellerini yenilemek ve yeni yöntemler ışığında eğitim politikaları geliştirmektir.¹⁴⁵

Bu anlayışta, her insan diğerinden farklı olduğu için yaşamada farklı bakmaktadır. Ayrıca herkes için gerçeğe ulaşmada genel geçer teknikler, stratejiler ve yöntemler yoktur. Her insan farklı yöntemler kullanarak istediği, ulaşmaya çalıştığı bilgiyi elde edebilir. Bu durum gerçeğin yok sayılması anlamına gelmez eksine gerçek ve doğru vardır fakat bunlara ulaşmada insanın geçirdiği yaşantılar önemlidir. Her seferinde bu durum yeniden oluşur, her değişimden sonra gerçeği ve doğruyu arama işi yeniden şekillenir ve bu yaşam boyu devam eder. İşte bundan dolayı eğitim sadece okullarda olan bir durum değildir.¹⁴⁶ Okulun yanında aslında yaşam bir eğitim alanıdır, bundan dolayı eğitimi sadece okullara hapsedmek yanlıştır. Eğitimi yaşamımızı kolaylaştırmaya ve karşılaşılan sorunlara çözüm bulmaya yönelik bir araç olarak görmek gerekir.

İlerlemeci anlayışa göre, eğitim hayatın kendisi olmalıdır, hayata hazırlık aşaması değildir. Akıllı hayat tecrübelerle elde edilen bilgilerin yeniden yorumlanmasıdır. Çocuk, yaşına uygun öğrenme etkinliklerine sahip olmalı ve yetişkinlerin yaşamında karşılaştığı sorunlarla baş edebilmeyi öğrenmelidir. Çocuğa zorla kabul ettirilen bilgiler çocukta direnç oluşturur ve kendisini ilgilendirmeyen bilgileri mantıksız bulur. Oysa ilerlemecilikte çocuk bir başkasının öğrenmesi gerektiği için değil, bizzat kendisine lazım olduğu için öğrenme isteği ve ihtiyacı duyacaktır.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.126.

¹⁴⁵ Arslan, s.401.

¹⁴⁶ Veysel Sönmez, *Dizgeli Eğitim*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004, s.39.

¹⁴⁷ Arslan, s.401.

İlerlemecilik geleneksel eğitim anlayışının şekilciliğine, katı disiplin anlayışına ve pasif öğrenime tepki olarak pragmatist felsefenin uygulama alanı olarak ortaya çıkmıştır. İlerlemeciliğe göre dersler öğretmen merkezli olmaktan çıkmalı ve öğrenci merkeze alınmalıdır. Olay, olgu ve problemler öğrenciye verilmeli ve bunlarla nasıl baş edeceği öğrenciye bırakılmalı, onun nasıl düşüneceğini bulmalıyız. Onun düşünme yollarının geliştirmesini sağlamalıyız.¹⁴⁸ Ayrıca o her türlü iyi ve kötünün dışında gelişen bir varlıktır. O halde eğitimin görevi onun içinde potansiyel olarak varolan yeteneklerin ve güçlerin ortaya çıkması ve gelişmesine yardımcı olmaktır. Eğitimci bu bağlamda çocuğun kişisel özelliklerini daha da geliştirmesine yardımcı olarak çocuğun içinde bulunduğu sürekli değişim ortamına ayak uydurmak zorundadır. Bu düşünceye göre çocuk bütün güçlere sahiptir. Fakat bunların bağımlılıktan kurtarılması gerekmektedir. Bu iş ise eğitimcinin sabırlı ve dikkatli bir koruması ile mümkündür. Bu akımın temsilcileri çocuğun gelişiminde oyunu ön plana alarak oyunun çocuğun öğrenmesinde ve yeteneklerinin kendiliğinden gelişmesinde önemini ortaya koymuşlardır.¹⁴⁹

1.6.3.Esasicilik (Essentialism)

Esasicilik eğitim alanında, disiplini ön plana çıkaran, öğrencinin uzun vadeli amaçlara yönlendirilmesini isteyen, öğrenme sürecinin özünün, belirli bir içeriğin tam olarak anlaşılması sonucunda meydana geldiğini savunan anlayıştır.¹⁵⁰ Esasiciliğe, diğer adıyla özcülüğe göre eğitimin amacı insanı akademik bilginin ve karakter gelişiminin özsel unsurlarıyla donatmak, okulun en önemli görevi ise insanlık kültürünün en önemli unsurlarını korumak ve bunları öğrenciye aktarmaktır. İnsanlığın sürekli ve değişmeyen bir özü vardır ve bu değişmez öz öğrencilerin olgun bir hayat sürerek değer ve bilgi kazanmalarında önemli katkı sağlamaktadır. Pek çok noktada özellikle öğretmen merkezli eğitimin savunulması konusunda daimicilikle birleşen esasiciliğe göre okulun en önemli görevi öğrencilere belirli entelektüel disiplinleri öğretmek, birtakım genel becerileri kazandırmak ve böylelikle kültürel mirasın sürekliliğini sağlamaktır.¹⁵¹

¹⁴⁸ Kınca, s.122.

¹⁴⁹ Aytaç, *Çağdaş Eğitim Akımları*, s.28-29.

¹⁵⁰ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.663.

¹⁵¹ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s.49.

Bu düşünceye göre, bütün eğitilmiş insanların bilmeleri gereken bilgileri merkeze almak gerekmektedir. Okullar bize kadar ulaşan kontrol edilmiş, denenmiş bilgi ve becerilerin uygulandığı yerlerdir. Öğretimde uzak amaçlar takip edilerek, amaçlanan hedefler eğitimin özünü de kapsayacak şekilde öğretmen tarafından öğrencilere aktarılmalıdır. Öğrencilerin ilgileri geçici bir durumdur, bundan dolayı öğretmen kalıcı olan uzak hedefleri öğrenciye yüklemek ve benimsetmek için dengeli bir disiplin yöntemi uygulamalıdır. Eğitimin merkezinde öğretmen vardır ve öğretmen yetişkinler ile çocuk arasındaki araçtır. Çocuk yetişkinler dünyasına, yani gelecek hayata hazırlanmak ve bu hayatı tanımak için okula gider; bu konuda onu kendi haline bırakamayız. Çünkü tarih boyunca taranarak süzgeçten geçirilmiş bilgi ve deneyimler çocuğun kendi başına bulacaklarından daha önemlidir.¹⁵²

Bu anlayışa göre, öğretmen doğru ve tutarlı bilgilerle donanmıştır. Öğrenci doğuştan hiçbir bilgiye sahip olmadığından ve henüz sav veya görüş üretme yeteneği bulunmadığından dolayı öğretmenin söylediklerini ezberlemek, yapmak ve tekrarlamak zorundadır. Öğrenci öğretmenin yaptıklarını yerinde uygulayarak veya kitaplardan yararlanarak aklını geliştirebilir. Öğretmen soruların yanıtlarını ve çözümlerini bildiğinden dolayı öğrenciden istememeli, yanıtları hemen vermelidir. Öğrencilere yanıtları öğretmelidir. Soruyu sorup yanıtları öğrenciden istememelidir, yani tartışma, araştırma ve problem çözme teknikleriyle uğraşmamalıdır, çünkü bu tür yöntemler emek ve zaman kaybından başka işe yaramazlar. Bundan başka tartışılmamış ve sonuca ulaşılmamış konular sınıf ortamına getirilmemelidir. Çünkü bu tür konuların sonuçları öğretmen tarafından bilinmemektedir.¹⁵³

1.6.4. Yeniden Kurmacılık (Reconstructionism)

Yeniden kurmacılık, sosyoloji ve eğitim felsefesinde, eğitimi çağın bunalımlarını gidermek üzere, toplumu yeniden düzenleme programı veya girişimi olarak gören anlayıştır. Bilimsel ve teknolojik değişimlerin ve gelişimlerin bir sonucu olarak, insanlığın bir bunalım çağına gireceğini, temel değerlerin tehlikeye düştüğünü öne süren ve bunalımdan çıkmanın ancak eğitimle mümkün olduğunu söyleyen düşüncedir.¹⁵⁴

¹⁵² Ergün, s.54.

¹⁵³ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.82.

¹⁵⁴ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.455.

Bu akıma göre insanoğlu bir yol ayrımının sonuna gelmiştir, ya yok olacaktır ya da yeni bir uygarlık kuracaktır. İnsanlığın yok olmaması için çatışan değerlerden kurtulması veya bu çatışmayı uyumlu hale getirmesi gerekmektedir. İnsan çatışan değerlerin hangisine uyacağını bilemeyerek bir bunalım ortamına itilmişlerdir. Bu bunalımdan kurtulmak için uyum içinde tutarlı ve değerlerin yok olmasını engelleyen yeni bir dünya uygarlığı kurmak gerekmektedir. Bu uygarlığın ortaya çıkması barışa, sevgiye ve işbirliğine dayandırmakla mümkün olmaktadır. Bu dünya uygarlığının var olmasının kimi komünizmle, kimi dinle, kimi de liberalizm gibi değişik düşünce sistemleriyle gerçekleşeceğine inanmaktadır. Oysa bu görüşlerin özgürce dile getirileceği bir ortam gerekmektedir, bu da demokrasidir. Öyleyse bu uygarlık demokratik bir yönetimle kendini varlık alanına atmalıdır. Çünkü demokraside çoğunluğun genelde yanılmayacağı, daha iyiyi, doğruyu ve güzeli bileceği, azınlıkta olan düşüncelerin ise eleştiri yapabileceği ve iktidara gelme olasılığı olan bir yaşam şekli olarak ön plana çıkmaktadır.¹⁵⁵

Eğitim, bu akımda yaşamın değişkenliği içerisinde bir denge aracıdır. Yaşam sadece yaşanan an değildir, gelecek de kaçınılmaz olarak yaşamın içerisinde. İnsan bu yaşam içerisinde dengeyi yeniden kurmak zorundadır yoksa mutlu bir şekilde hayatını devam ettiremez. Eğitim bu amacı gerçekleştirmede öncü rol oynar. Bu bağlamda eğitimin amacı insanların mutluluğunu sağlayarak sevgi, işbirliği ve denge gibi olumlu nitelikleri de kullanarak “dünya uygarlığını” kurmaktır. Bu mutluluğu sağlamada ve toplumu değiştirmede en büyük sorumluluk okuldadır. Bunun için öğrencileri bu amaca inandırmak görevi okulun, yani öğretmenindir. Öğretmen öğrencilere bu amacı yerleştirmek için bütün bilimsel yöntemleri uygulamalı, özellikle eleştirel düşünceyi öğrencilere iyi kavratmalıdır. Sınıf ortamını demokratikleştirerek bütün düşünce ve tezleri eğitim ortamına getirmelidir. Öğretmen öğrencinin her hangi bir düşüncenin yanında yer almasını istememelidir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.93-94.

¹⁵⁶ Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s.94-95-96.

İKİNCİ BÖLÜM

JOHN LOCKE VE LİBERAL EĞİTİM

2.1. JOHN LOCKE KİMDİR?

‘‘John Locke (1632-1704) Püriten, parlamenter bir avukatın oğluydu. Genç bir adam olarak Locke, aynı zamanda özellikle tıp ve kimya olmak üzere doğal bilimlere bir ilgi duyarak skolâstik felsefeye karşı çıktı. Entelektüel bir ‘temizliği’, yani bilginin eleştirel bir sınavını gerçekleştirmeyi meslek edindi. Locke onu kavramlarımızın çoğunu ümitsiz bir biçimde muğlâk ve yetersiz olup olmadığını sormaya iten şeyin ahlaki ve dini sorulara ilişkin nihayetsiz tartışmalar olduğunu söyler. Öyle hissediyordu ki filozoflar doğal bilimciler gibi tedrici ve tecrübî olarak ilerlemeliydi. Büyük sorularla uğraşmadan önce araçlarımızı, yani kavramlarımızı incelemeye ihtiyaç vardır. Locke böylece bir bilgi eleştirisi ve dilbilimsel analiz ile işe başlar. Fakat ‘araçlara’ olan ilgisi, onu eldeki meselelerle ilgilenmekten alıkoymamıştır: Pedagoji ve siyaset teorisindeki klasik düşünürlerden biridir.

Hükümet Üzerine İki Deneme (1690) eseri, liberalizmin kutsal kitabı diye anılmıştır. İlk denemede, mutlakıyetçiliğin ideologlarından biri olan Sir Robert Filmer’e (1588-1653) saldırıdır. İkincisinde Locke, devlet ve doğal haklara ilişkin kendi fikirlerini geliştirir. Bu çalışma; Orange’dan William’ın anayasal monarşisinin bir savunusu olarak değerlendirilmiştir; ancak Fransa ve Kuzey Amerika’da bu fikirler devrimsel bir anlam kazanacaktır. Ayrıca Locke, epistemolojik anlamda İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme (1689) ile birlikte Hoşgörü Üzerine Bir Mektup (1689-92), Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler (1693) ve Hristiyanlığın Akla Uygunluğu (1695) eserlerini yazmıştır.¹⁵⁷

‘‘Locke’un başlangıçta itiraza uğrayan düşünceleri, 18. Yüzyılın sonuna kadar devamlı artan bir nüfuz kazandı; bu İngiltere’nin dışında, özellikle Fransa’da başlıca Voltaire’in etkisiyle oldu. Vatandaşlarının felsefî düşünce tarzı üzerine onun etkisi, bugün bile hissedilmektedir. Locke, incelikli bir ruh, büyük bir dostluk yeteneği ve içten bir dindarlık, bundan başka dost bir hakikat sevgisiyle tanınmıştır. Onun genel hayattaki etkinliğinde, kişisel, ekonomik, dini ve siyasi özgürlük için mücadelesi

¹⁵⁷GunnarSkirbekk, NilsGilje, *Antik Yunandan Modern Döneme Felsefe Tarihi*,(Çev. E.Akbaş, Ş. Mutlu), Üniversite Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s.276.

belirginleşmektedir.”¹⁵⁸ Bundan dolayı Locke, “18. yüzyılda ancak dört yıl yaşamış olmasına karşın, düşüncelerinin ileriliği ve niteliği, kendisinin 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı düşünürlerinden sayılmasına yol açmıştır.”¹⁵⁹

2.2. JOHN LOCKE’UN FELSEFESİ

2.2.1. Doğuştan İlkeler Yoktur

Akılcı filozofların düşüncelerinin temelinde, insan zihninin doğuştan fikirlere ve ilkelere sahip olduğu anlayışı yatar. Bu doğuştan fikirler ise metafiziksel düşüncelerin temelini oluşturmaktadır. Bu filozofların en tanınmışları Platon ve Descartes’tır. Platon’a göre, insan zihninde iyi idesi, adalet idesi, güzellik idesi ve geometrinin temel şekilleri yer almaktadır. Bunlar insan zihnine tecrübeden gelmemiştir. İnsan bunları akıl yoluyla ortaya çıkarmaktadır. Descartes ise tecrübeyi kabul etmekle beraber, duyulur dünyanın algılanabilmesi ve bunların belirli bir şekle sokulabilmesi için algılama zemininde doğuştan gelen birtakım kavramların olması gerektiğini söyler.¹⁶⁰ Bu anlayıştaki düşünürler, kavramların doğuştanlığı olmasa elde edilen duyu verileri belli bir düzene sokulamayacağından algılama olmaz ve bilgiyi de elde etmiş olamayız, derler. Bundan dolayı da olgular ile insan arasındaki ilişkiyi sağlayacak zihnin bazı doğuştan fikirlere sahip olması gerekliliğini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Locke ise, tüm akılcıların bu tür düşüncelerine karşı çıkarak, “bir bilgiyi nasıl edindiğimizin gösterilmesi onun doğuştan olmadığını kanıtlamaya yeter”¹⁶¹, der. Çünkü bilgi bize duyular vasıtasıyla gelmektedir. Kimi insanlarda kendisiyle birlikte doğuştan ilkeler ve bu fikirlerin zihnimize kazılmış olduğu düşüncesi vardır. Bunu da ispat ederken, bazı genel düşüncelerin var olduğunu ve bu ilkeleri bütün insanların kabul ettiği şeklinde ortaya koyarlar. Locke bu düşünceye itiraz olarak, bütün insanların bazı konular üzerinde anlaştığını ve kabul ettiğini düşünsek bile bu ilkelerin doğuştan olduğunu söyleyemeyiz, der. Ona göre, genel ilkeler olarak ortaya koyulan “bir şey ne ise odur” ve “aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır” üzerinde genelin kabul ettiği bir durum söz konusu olamaz. Çünkü çocuklar, aklını kullanmasını

¹⁵⁸ Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, (C. 1-2), (Çev. M. İzzet, O. Saadeddin, Y. Kanar), İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s.445-446.

¹⁵⁹ Selim Çapar, Şükrü Yıldırım, *Hobbes ve Locke’un Devlet Düşüncesine Katkıları*, Erişim tarihi: 23.08.2013, [http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Makale/Hobbes%26Locke\(Capar-Yildirim\).pdf](http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Makale/Hobbes%26Locke(Capar-Yildirim).pdf)

¹⁶⁰ John Cottingham, *Akılçılık*, (Çev. B. Gözkan), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.27-77.

¹⁶¹ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev. V. Hacıkadıroğlu), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2004, s.71.

bilmeyenler belirtilen ilkelerden habersiz yaşar. Sadece bu durum bile genelin kabulü düşüncesini ortadan kaldırmaktadır. Eğer doğuştan ilkeler olsaydı bu ilkeler yukarıda belirtilen kişilerde zihne kazınmış olarak kendilerinin haberdar olması şeklinde belirti vermesi gerekirdi. Oysa bunlar bu ilkelerden habersiz bir durumdadır. Zihne kazılmış fakat bilinemiyorsa o ilkeler yok demektir. Bunun sonucunda da zihnin hiçbir zaman bilmediği ve hiçbir zaman varlığından haberdar olmadığı şeylerin zihinde varolduğunu söylemek olanaksızdır.¹⁶² Locke insanın farkında olmadığı bu tür doğuştan fikirleri reddetmekle aslında bireyin bilgiyi oluşturmada aktifliğini ortaya koymaktadır. Onun anlayışına göre, zihinde her ne olup bitiyorsa kişi bundan haberdardır. Zihinde oluşan her türlü bilginin kaynağının nereden geldiğinin farkındadır. Bu farkında olma durumu insanın zihnindeki fikirlerin elde edilmesinde bilinçli bir yaklaşımla hareket edildiğini gösterir ki bu da ancak deneyimle olanaklı hale gelmektedir.

Locke'a göre, insan zihninde aklık, düşünme, adam, karanlık gibi birçok ide vardır, bu ideler zihnimize duyum ve duyumdan elde edilen düşünce sayesinde yerleşmiştir. Zihnin beyaz bir kâğıt olduğunu düşündüğümüzde bu beyaz kâğıdı dolduran bütün bilgiler deneyden geldiğini¹⁶³ Locke şu şekilde açıklar: *“Duyular önce tikel ideleri içeri alır henüz boş olan odayı döşemeye başlar ve zihin adım adım onların bir kısmını tanıdıkça onları belleğe yerleştirir ve adlandırır. Daha sonra zihin daha ileri gider ve onları soyutlar ve adım adım genel adları kullanmayı öğrenir. Bu yoldan zihin, üzerlerinde kendi mantıksal yetisini uygulayacağı gereçler olan ideler ve dil ile donanır. Usa kullanım sağlayacak bu gereçler arttıkça, usun kullanışı da günden güne daha çok göze çarpar.”*¹⁶⁴ Böylece insanın aklını kullanmaya yönelik veriler de zihne yerleşmiş olur. Eğer dışarıdan aldığımız deneysel veriler olmasa çocukluktan itibaren zihnimizde varolan mantıksal akıl yürütme sistemini de kullanamayız. Mantık yürütmeye yarayan verileri elde etmenin tek yolu da deneyden gelmektedir.

Locke zihnimize sonradan yerleşen idelerin kaynağını iki şekilde açıklar. Birincisi, *“Duyularımız önce duyulur tikel nesnelere yönelirler ve zihne bu nesnelerin onları etkilemesinin değişik yollarına göre birçok seçik algısını iletirler. Böylece bizdeki sarı, sıcak, soğuk, sert, acı, tatlı ideleriyle, duyulur nitelikler dediğimiz bütün öteki*

¹⁶²Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s.72-73-74.

¹⁶³Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s.97.

¹⁶⁴Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s.78-79.

niteliklerin idelerini ediniriz; bunları zihne duyuların ilettiğini söylerken, duyuların dışsal nesnelerden zihne, orada o algıları üreten şeyleri ilettiklerini söylemek istiyorum. İdelerimizin büyük bölümünün bu büyük kaynağı tümüyle duyularımıza bağlı olduğu ve anlığa onlar aracılığıyla iletildiği içi, buna da DUYUM [sensation] diyorum.’’¹⁶⁵ Anlığın işlemlerinin sonucunda ortaya çıkan ikinci ide ise, ‘‘zihnimizin, sahip olduğu ideler üzerinde çalışırken kendi içimizde yaptığı işlemlerin algılarıdır; bu işlemler ruhun kendileri üzerinde düşünüp onları incelemesi yoluyla, anlığa, bu işlemler olmadıkça nesnelerden edinemeyeceğimiz türden bir başka ideler takımı sağlar... Bu ide kaynağı herkesin kendindedir ve bu, dışsal nesnelerle ilgili olmadığı için duyu değilse de, ona çok benzer ve buna içsel duyu denmesi uygun olur. Fakat ötekine duyum adını verdiğime göre buna da DÜŞÜNÜM [reflection] adını veriyorum.’’¹⁶⁶ Locke, insan zihnindeki bilginin ve genel düşüncelerin temelini bu şekilde ortaya koyarak deneysiz bilginin zihinde varolduğunu söyleyenlere karşı kendi açıklamasını da yapmış olmaktadır. Ona göre, ‘‘Anlığımızı düşüncenin bütün gereçleriyle donatan şey, ya dışsal duyulur şeyler üzerinde ya da zihnimizin algıladığımız ya da düşündüğümüz şeylerle ilgili olarak yaptığı içsel işlemlere yönelik gözlemlerdir. Bunlar hem edinmiş olduğumuz hem de doğal olarak edinebileceğimiz bütün idelerin kendinden fıkkırdığı iki bilgi kaynağıdır.’’¹⁶⁷ ‘‘Locke, bununla birlikte dış dünyanın varoluşunu da açıkça kabul ettiği için onun felsefesinin tasarımsal gerçekçi olduğu kabul edilir.’’¹⁶⁸ Locke’un gerçekçiliği onun tecrübeci oluşundan ve doğuştan fikirleri kabul etmemesinin sonucudur. Çünkü tecrübe insan zihninden bağımsız olan varlıklarla olur ki bu da doğuştan fikirlerin reddi anlamına gelmektedir. Tecrübeyi bilginin kaynağı saymak realist bir yaklaşımın ortaya çıkmasının doğal sonucudur.

Locke, genelin kabul ettiği ahlaksal ilkelerin de insan zihnindeki doğuştan varlığını kabul etmez. Çünkü inanç ve adaleti bütün insanlar ilke olarak benimsememiştir. O, Bazı ahlak ilkeleri bir toplumda yüceltilirken, aynı ilke başka bir toplumda adaletsizliğin sembolü haline gelebileceğini söyler.¹⁶⁹ Buna bağlı olarak Locke, zamanının geçerli ahlak anlayışı olan insanın üstün bir amaca veya en iyiye

¹⁶⁵ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s.98.

¹⁶⁶ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 98-99.

¹⁶⁷ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 98.

¹⁶⁸ Vehbi Hacıkadiroğlu, ‘‘Locke’u Yeniden Ele Almak’’, *Felsefe Tartışmaları*, 12.Kitap, Haziran 1992, s.49.

¹⁶⁹ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s.85-86.

yönelmesi fikrine kuşkuyla bakar. Onun ahlak anlayışı, insan eylemlerinin ‘‘tatminsizlik tecrübesiyle’’ ortaya çıkan huzursuz duyguların varlığına dayanmaktadır. Bu duygu ise acıdan kaçınma ve zevke yönelmedir. Bu şekilde ortaya konan ahlaki değerler ise insanın aldığı hazza göre şekillenmiştir.¹⁷⁰Bu anlayış Locke’undeğerler konusundaki pragmatist yönünü de bizlere göstermektedir. Çünkü insanın ahlaki kuralları oluştururken aldığı haz veya mutlu olma isteği pragmatik bir durumdur. Bu pragmatik durum ise Locke’untecrübeci ahlak anlayışının sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanlık tarihi boyunca hangi davranışın veya durumun ahlaki olduğuna insanın kendisi karar vermiştir ve kendi durumuna uygun olanı tecrübeleriyle yine kendisi seçmiştir.

Diğer yandan Locke, ahlaki prensiplerin temellendirildiği Tanrı fikrinin dahi doğuştan olmadığını belirtir. Ona göre, ‘‘Eğer bir idenin doğuştan olması düşünülebilseydi, birçok nedenle hepsinden önce Tanrı idesinin öyle olduğunun düşünülmesi gerekirdi; çünkü bir doğuştan tanrılık idesi bulunmadıkça, doğuştan ahlak idelerinin nasıl var olabileceğini anlamak olanaksızdır. Bir yasa-yapıcı kavramı olmadan, bir yasa ve bir ona uyma zorunluluğu kavramının bulunması olanaksızdır.’’¹⁷¹ Oysa şimdi ve geçmişte birçok tanrıtanımaz vardır ve her toplumda Tanrı idesi farklıdır. Bunun için Tanrı düşüncesi dahi doğuştan değildir. İnsan Tanrının varlığına sonsuzluk düşüncesinden hareketle sonradan ulaşmıştır. Tanrı tecrübe edilemeyen metafiziksel bir varlık olmasına rağmen, insan bilme yetilerini kullanarak dış ve iç duyumların bize sağladığı verilerle Tanrının varlığını bulabilmektedir.¹⁷²Locke’a göre, dünyada insanın yaşamanın kolaylaşması için düzenleyici bir Tanrı olsa bile insanlar aklını kullanarak kendilerine en uygun yaşamı bulmakta başarısız kalırlar. Bunun için kendileri için en uygun olan ve yaşam için gerekli olan her şeyi yine kendi güç ve yetenekleriyle elde ederler.¹⁷³Locke’un bu düşüncesi onun tanrıya inanmadığı anlamına gelmemektedir. Bilakis kendisi iyi bir Hristiyan olarak yetiştirilmiştir. O sadece Tanrı kavramının zihnimizdeki varlığını tecrübeyle oluştuğunu söyleyerek Tanrının insana verdiği yetenekleri ve dünyadaki imkânları iyi kullanıp kendi hayatını yine kendisinin kuracağını söylemektedir.

¹⁷⁰ Gerald Hanratty, *Aydınlanma Filozofları Locke-Hume ve Berkeley*, (Çev. T. İmamoğlu, C. Büyük), Anka Yayınları, İstanbul 2002, s.45.

¹⁷¹ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, s.92.

¹⁷² İsmail Çetin, *John Locke’da Tanrı Anlayışı*, Vadi Yayınları, Ankara 1995, s.106.

¹⁷³ John Dunn, , *Locke*, (Çev. F. Dilber), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2008, s.14.

Locke'un doğuştan fikirleri eleştirip reddetmesi zamanında büyük etki meydana getirmiştir. *'Fakat Locke'unpolemiği, doğuştan fikirler ve ilkeler teorisinin reddedilmesinden çok daha büyük etkilere sahip olmuştur. Bu polemik geleneksel, teolojik, felsefi ve ahlaki ilkelerin yapısını zayıflatmada ve böylece kendi radikal bir yeniliği için zemin hazırlamada Locke'un gerçek niyetini sergileyen bir göstergeydi. Bu Locke'unempirist ve natüralist temellere dayanan din, felsefe ve ahlaka zemin hazırlama çabasında bir başlangıçtı.'*¹⁷⁴Tanrı düşüncesinin dahi doğuştan olmadığını söyleyen Locke, zamanındaki inanç sisteminin temellerine büyük darbe vurmuştur. Bu temeller üzerine inşa edilmiş ahlaksal ilkelere itiraz edilmeye başlanmış ve bu itirazlar büyük tartışmalara yol açmıştır.

2.2.2. Doğa Durumundan Liberal Yönetime

Locke, mutlakıyetçiliğe karşı çıktığı ve güçler ayrılığını savunduğundan dolayı liberalizm adı verilen siyasal sistemin temellerinin dayandığı filozof olarak tanınır. O, insanların iktidardan ve hukuktan yoksun olduğu doğa durumundan yola çıkarak, bu insanların hukukun ve devletin egemenliği altına girmek için isteyerek bir sözleşme yapma gereği duyduğundan bahseder.¹⁷⁵ Ona göre doğal durum ise, *'İnsanların başkalarından izin istemeksizin ya da başkasının iradesine bağlı olmaksızın doğa yasasının sınırları içerisinde eylemlerini düzenleyebilecekleri ve sahiplikleriyle kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunabilecekleri yetkin bir özgürlük durumudur. Bu durum ayrıca hiç kimsenin diğerinden daha fazla iktidar ve yetkiye sahip olmadığı, bütün iktidar ve yetkinin karşılıklı olduğu bir eşitlik durumudur.'*¹⁷⁶Peki, bu doğa durumu kaynağını nereden almaktadır? *'Locke'a göre, doğal hukuk, insanların insan olmaları nedeniyle doğal olarak sahip oldukları, başkası tarafından engellenemeyen ve sınırlandırılmayan hak ve kazanımlara işaret eder. Doğal hukukun içeriğini ve çerçevesini oluşturan ve, bütün pozitif hukuklara kaynaklık eden bu haklar üçlü bir kategorizasyonla yaşamın kutsallığı, özgürlüğün sınırlandırılmazlığı ve özel mülkiyetin dokunulmazlığı olarak sınıflandırılabilir. Bu hakların kaynağı ise, ne rasyonalistlerin iddia ettiği gibi akıl, ne kimi moralist filozofların iddia ettiği gibi ahlaktır. Bu hakların kaynağı Locke'a göre, tanrısal*

¹⁷⁴ Hanratty, *Aydınlanma Filozofları Locke-Hume ve Berkeley*, s.29.

¹⁷⁵ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.552.

¹⁷⁶ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev. F.Bakırcı), Ebabil Yayınları, Ankara 2012, s.9.

iradedir ve onları bilmenin yolu da, ne doğuştan bilgi, ne müşterek kabuller ne de gelenektir. Bu haklar ancak, akıl ve duyuşsal algı yetilerinin birleşmesinden oluşan ve Locke'un ifadesi ile 'tabiat ışığı' olarak isimlendirilen bir bilme olanağı / aracı ile bilinebilir.'¹⁷⁷ Locke doğa durumunun kaynağını tanrısal iradeye bağlayarak aklın doğa hukukuna kaynaklık etmesini ortadan kaldırmış olmaktadır. Ona göre akıl doğa hukukunun kaynağı değil ancak doğa durumunu anlamamıza ve bu durumu hakkında yorumlar yapmaya yardım eden bir araçtır.

Locke'a göre eşitlik hali, doğada bulunan bütün canlıların aynı derecede doğanın nimetlerinden özgürce yararlanmasına fırsat doğurmaktadır. Ancak Locke bu durumun başkasının canına ve malına zarar verme şeklinde düşünülmemeyeceğini ve bu özgürlüğün bir düzensizlik oluşturmaması gerektiğini ortaya kor. Ona göre, *'...bir özgürlük durumu olmasına rağmen, bir başıbozukluk değildir: Bu durumda insan kendi kişiliği ve sahiplenmeleri üzerinde tasarrufta bulunma konusunda dizginlenemeyen bir özgürlüğe sahip olmasına rağmen, yalnızca kendini koruma amacını gerektirdiğinden daha soylu amaçlar olmadıkça kendi kendisini ya da sahipliğindeki herhangi bir varlığı yok etmeye yetecek bir özgürlüğe sahip değildir. Doğa durumunun, bu durumu yöneten herkesi bağlayıcı bir doğa yasası vardır: Bu yasanın ta kendisi olan akıl, sadece kendisine danışacak olan tüm insanoğluna, herkesin eşit ve bağımsız olmasından dolayı, hiç kimsenin diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da sahiplenmelerine zarar vermemesi gerektiğini öğretir.*'¹⁷⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere Locke, insanın kendini koruma amacı dışında bu özgürlüğü bir başkasını engellemek ve ona zarar verme aracı haline getirmeyi reddeder.

Buna bağlamda Locke göre, hiçbir insanın başka insanlardan yetkice üstün değildir bu yetkiyi ona kimse verememiştir. Her insan doğa yasasının yürütülmesinden sorumlu olduğu için tüm insanlar başkalarının haklarını çiğnemediği birbirlerini denetleyecek ve olumsuz davranışlardan alıkoyacaktır. Doğal yasanın kurallarını

¹⁷⁷ Ferhat AKDEMİR, "John Locke'un Liberal Siyaset Felsefesinin Metafizik Arkaplanı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, [Elektronik Sürüm], Sayı: 19, Yıl: 2009, s.199-200. <http://journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/ilahiyat/article/view/570/524>

¹⁷⁸ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.10-11.

çiğneyen kişiye karşı akıl ve ortak adalet çerçevesinde makul ölçülerde başkalarını da aynı yanlışı yapmaktan caydırmak için uygun cezalar verilebilir.¹⁷⁹

Diğer yandan, insan kendisine karşı işlenen suçlara karşı kendini koruma hakkını kullanmaya başlar fakat bu durum büyük kargaşaya sebep olur. Bu kendini koruma hakkını anlaşılmalı ve ortak insanlarla beraber güvence altına alır ve yasanın emrettiği şekilde davranırsa siyasal toplum ortaya çıkmış olur. Böylece devlet doğal durumdaki insanın yetkilerini gönüllü olarak kendisine vermesini ister. Locke bu durumu şu şekilde ortaya kor: *“Dolayısıyla, her bir kişinin doğa yasasını yürütme iktidarını kamuya bırakması yoluyla belirli bir sayıdaki insanın, bir toplum içindeki birleştikleri her yerde ve sadece oralarda siyasal ya da sivil bir toplum vardır. Bu, doğa durumunda belirli bir sayıda insanın, yüksek bir yönetim altında tek bir halk, bir siyasal bütün yaratmak amacıyla bir topluma girmesiyle ya da birilerini önceden kurmuş bir yönetime katılmasıyla onunla bütünleşmesiyle olur. Çünkü kişi bu yolla toplumu ya da toplumla aynı olan yaşamayı, kendisi için toplumun kamusal yararının gerektirdiği; (kendi kararıyla) yürütülmesinde yardım etmesinin görev olduğu yasalar yapması için yetkilendirir.”*¹⁸⁰ Böylece insan kendi hakkını koruması için gönüllü bir şekilde yasama ve yürütme yetkisini devlet denen organa devreder. Devlete herhangi bir ferdinin uğrayacağı zararı telafi etme yetkisi verir ki, işte bu durum insanı doğa durumundan çıkarıp devlet denen siyasal yapının içine sokar.¹⁸¹ Devlet gücü bireylerin oluşturduğu bir bütündür. Her insan özgür olduğundan kendi onayının dışında hiçbir iktidara veya otoriteye bağlı kalmaz. Herhangi bir insanın herhangi bir toplumun üyesi olmasını sağlayacak şey ise açık onayıdır. Eğer onaylı bir şekilde bir yönetimin altına girmişse o yönetimin yasalarına da uymak zorundadır.¹⁸² İnsanın kendi rızasıyla girmiş olduğu siyasi yapının ortaya koyduğu kuralların bazısını kabul edip, bazına karşı çıkması artık söz konusu değildir. Toplumun geneli bu kuralları kabul etmişse artık bu kuralların uygulanmasının sakıncası yoktur. Siyasi yapı ise genelin kabul edebileceği şekilde kanunlar ve kurallar hazırlamalıdır.

¹⁷⁹ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.11-12.

¹⁸⁰ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.59.

¹⁸¹ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.58-59.

¹⁸² Arslan Topakkaya, “Hobbes, Locke, Rousseau ve Kant Hukuk Felsefelerinde Bireysel Özgürlükle Toplumun Genel İradesi Arasındaki İlişkinin Kurulumu Üzerine Bir Analiz”, *Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi*, Sayı:24, s.100.

Locke; ‘İnsan doğa durumunda söylenmiş olduğu kadar özgürse, kendi kişisinin ve sahiplenmelerinin mutlak efendisiyse, en büyüğe eşitse ve hiç kimseye tabi değilse özgürlüğünü neden terk edecektir?’¹⁸³ sorusunu sorar. Ona göre bunun cevabı, ‘Doğa durumunda insan bu tür bir hakka sahip olmasına rağmen, bu hakkın kullanımı oldukça belirsiz ve sürekli olarak başkalarının tecavüzüne maruzdur. Herkes diğeri kadar kral, her insan diğerrinin eşiti olduğundan ve hakkaniyet ve adaletin kuvvetli gözetleyicileri olmayanlar daha büyük bölümü oluşturdıklarından, insanın bu durumda sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvenliksiz, oldukça emniyetsizdir. Bu durum insanı özgür olmakla birlikte korku ve sürekli tehlikelerle dolu olan bu durumu terk etmeyi istemeye zorlar ve dolayısıyla insanın, benim genel olarak mülkiyet adıyla adlandırdığım, yaşamlarının hürriyetlerinin, servetlerinin karşılıklı korunması için önceden birleşmiş bulunan ya da birleşme fikrine sahip olan diğer insanlarla birlikte bir topluma katılmayı amaçlaması ve bunu istiyor olması nedensiz değildir.’¹⁸⁴ şeklindedir. Dolayısıyla insanların devlet denen siyasi yapıya girmelerinin, kendilerini yönetim altına koymalarının asıl nedeni kendilerini ve mülkiyetlerini koruyacak ve özgürlüklerine güvence verecek bir güce ihtiyaç duymalarıdır. Yayla, Locke’un bu yeni siyasal sistemini binaya benzetmiştir. Ona göre, ‘Locke’un fikir sisteminin tabanı tabii hukuk ve tabii haklar ise, çatısı siyasi modelidir, binayı tutan sütun ise sosyal mukavele teorisi oluşturmaktadır.’¹⁸⁵ Locke açık bir şekilde söylemese de sözleşmenin iki ayağı olduğunu ortaya koymaktadır. Birincisi insan belli bir politik düzenin üyesi olurken kendisinin çoğunluğun kararlarına uyacağına taahhüt eder. İkincisi ise kurulan siyasi yapının yürütmesini seçimle iş başına gelen ve kendisinin belirlediği bir yönetim konusunda anlaşır. Böylece toplumun hepsinin yönetime ortak olduğu vekillik düşüncesinin de temelleri atılır.¹⁸⁶

Devlet denen siyasi yapı insanlar için yasalar oluşturur, fakat konulan bu yasaların amacı insanların özgürlüklerini ortadan kaldırmaya yönelik değil, tam tersine onlara daha özgür bir alan açmak içindir. Eğer yasa olmazsa özgürlükten de bahsedemeyeceğimiz için, yasa bizim özgürce yaşamamızı teminat altına alarak başkalarından gelecek tehlike ve şiddetten korur. Ancak özgürlük her insanın dilediğini

¹⁸³ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.81.

¹⁸⁴ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.81.

¹⁸⁵ Atilla Yayla, *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara, 2002, s.49.

¹⁸⁶ Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi, Hobbes-Locke*, (Çev. Aziz Yardımlı), C. 5, İdea Yayınları, İstanbul 1998, s. 142.

yapabilmesi değildir. Özgürlük, yasaların izin verdiği sınırlar içinde dilediği gibi hareket etme ve bunu yaparken başkasının keyfî iradesine tâbi olmayarak ve başkalarının haklarına saygı göstererek özgürce kendi iradesinin peşinden gitme özgürlüğüdür.¹⁸⁷

Rousseau ve Hobbes'un ortaya koydukları toplum sözleşmesine göre, doğa durumundaki insan yetkilerini devlete teslim etmesiyle bu devletin egemenliği altına girdiği için artık edilgen bir duruma düşmüştür. Yani sadece devletin söz sahibi olduğu tek taraflı bir anlaşma söz konusudur. Ancak Locke'ta devlet yasalar çerçevesinde belirli sınırlar içinde kalmalıdır. Bireyler ise bu yasalar içinde ona itaat etmek için sözleşirler. Bu sözleşme sonucunda devletle birey arasında sürekli bir ilişki vardır. Devlet adalet ölçülerine uyduğu ve bireylerin farklı yaşam tercihlerine saygı gösterdiği sürece bu ilişki devam edecektir.¹⁸⁸ Diğer yandan eğer devlet genelin isteklerine uymayıp yetki sınırlarını aşıp insanları rahatsız edecek bir şekilde kendini otoriter bir yapıya büründürürse işte o zaman sözleşmenin gereğini yerine getirmediğinden dolayı meşruluğu sorgulanır hale gelecektir. Bu da ilerde detaylarına yer vereceğimiz halkın direnme ve bu otoriteye karşı gelme hakkını doğuracaktır.

Diğer yandan Locke, doğa durumundan siyasi yapıya geçen insanın devlet yöneticisini iyi tanıması gerektiğini söyler. Ona göre doğa durumundaki insanın kendisini yönetecek kişinin, diğer insanlardan ayrı olarak yönetici yeteneğine sahip olması gerekmektedir. Ona göre, yönetmeye aday kişinin belli yasaları sunması ve yönetme erkini elinde bulundurması gerekir ve bu iktidar sahibi kişinin kendisini yönetmeye sahip olduğunu ikna edici bir şekilde göstermesi gerekir ki, bu ikna yöntemi de güçle ve zorba olmamalıdır. Eğer zorba bir yöntemle iktidarını kanıtlarsa bunu korsanlarında yaptığını unutmamak gerekir.¹⁸⁹

Locke'a göre, Tanrı dünyada varolan bütün şeyleri insanın ortak kullanımına vermiştir. Bu ortaklık insanın onları elde ediş zahmetinin sonucunda özel mülkiyete dönüşür. Ona göre, “*Yeryüzü ve diğer bütün ast yaratıklar insanların tümüne ortaklaşa*

¹⁸⁷ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.40-41.

¹⁸⁸ Ahu Tunçel, *İktidar ve Devlet*, (Ed. Baran Dural), Siyaset Biliminde Kuram- Yöntem- Güncel Yaklaşımlar (ss.32-67), Kriter Yayınlar, İstanbul 2011, s.46.

¹⁸⁹ John Locke, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, (Çev. F. Bakırcı), Kırılancık Yayınevi, Ankara 2007, s.87-88.

ait olmasına rağmen her insan yine de kendi kişisi üzerinde bir mülkiyete sahiptir. Bunda kişinin kendisinden başka hiç kimsenin hakkı yoktur. Kişinin bedeninin emeği ve ellerinin işi diyebiliriz ki tam anlamıyla kendisindir. Doğanın sağladığı ve içinde muhafaza ettiği şeylerden, insan, emeğini kattığı ve kendi özüne ait olan bir şeyleri birleştirdiği şeyi bu durumun dışına çekip çıkarır ve bu yolla bu şeyi mülkiyeti haline getirir. Bu şey doğanın içine koyduğu ortaklaşa durumdan bu kişi tarafından çıkarıldığından, bu emekle bu şeye diğer insanların ortaklaşa hakkını dışlayan bir şeyler eklenmiştir. Bu emek emekçinin tartışılmaz mülkiyeti olduğundan, en azından başkaları için de yeterli miktar ve nitelikte ortaklaşa şeyin kaldığı yerde emeğini bir kez katan dışında hiçbir insan bu şeye ilişkin hakka sahip olamaz.’’¹⁹⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere Locke mülkiyeti insanın en doğal hakkı saymaktadır. Onun anlayışında insanın sahip oldukları şeyler onun emeğinin sonucudur. Doğadaki bütün varlıklar insanın hizmetine sunulmuştur fakat bu varlıkların her hangi birine o insan nasıl benimdir diyebilir? Bunun cevabı, eğer insan doğadaki varlıkların herhangi birini elde etmede meşru bir şekilde çalışarak emek harcamışsa elde ettiği şey hiç şüphesiz onun mülkiyetidir. Meşru bir şekilde elde ettiği bu mülkiyete başka insanların sahip çıkması veya onun ortak saymaları söz konusu değildir. Bu anlayış özel mülkiyetin dokunulmazlığını ve korunması gerektiğinin önemini ortaya koymuştur. Mülkiyeti koruma ise, devlet denen yapının da en önemli görevlerinden bir tanesidir.

Locke, ailenin çocuğu yaşama hazırlaması konusunda uyarıda bulunmaktadır. Ona göre, çocuk mülkiyetini koruması gerektiğini ve karar verme gücünü kullanmasını öğrenmelidir. Tersine bir durumda çocuk büyüyüp aklını kullanabilir yaşa geldiğinde, güvensiz bir ortamda mülkiyetini korumakta zorlanacaktır. Eğer çocuk mülkiyetine sahip olduğu bir oyuncak veya yiyeceği kaybederse işte o zaman kendini güvensiz hissedecektir. Locke’a göre, böylece insan doğal durumda korumakta zorlandığı mülkiyetinin sahipliğini devam ettirmek için ve başkalarından gelebilecek saldırılar karşısında kendini güvence altına almak için devlet denen toplumsal yapıya girmeye mecbur kalmıştır.¹⁹¹ Ayrıca Locke, devletin elde ettiği bu yetkiyi insanların doğa durumundayken sahip olduğu haklara zarar vermek için kullanamayacağını söyler. Bundan dolayı insanın sözleşmeyle kendisini bir siyasal sistemin içine sokmasının

¹⁹⁰ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.24.

¹⁹¹ Ali Timuçin, *John Locke’un Siyaset Anlayışı*, Bulut Yayınları, İstanbul 2006, s.50-51.

sonucunda mülkiyete gelebilecek herhangi bir müdahaleyi doğal durum temeline oturtmuştur. Doğa yasası ise insanlara yaşamlarını devam ettirebilmesi için mal ve mülk edinme hakkı vermiştir. Bu hak hiçbir otorite tarafından engellenip gasp edilemez.¹⁹²

Locke'un liberal yönetiminin en önemli yapı taşlarından biri de "direnme hakkı"dır. Bu düşünce zamanının çok ilerisinde bir anlayışla dile getirilmiştir. Buna göre, yönetim şekli ne olursa olsun keyfi ve sınırsız bir idareye karşı halk ayaklanma ve hesap sorma hakkına sahiptir.¹⁹³ Fakat bu keyfi uygulamalar toplumun genelini rahatsız etmediği sürece bireyin tek başına ayaklanması suç teşkil etmektedir. Birkaç kişiye yapılan haksız uygulamalar topluma mal edilip, halkın büyük çoğunluğunun onayladığı iktidara karşı hukuksuz bir ayaklanmaya dönüştürülmemelidir. Diğer yandan toplumun geneli özgürlüklerinin ve mülkiyetlerinin tehlikeye düştüğünü gördüğünde ayaklanırsa bunun sorumlusu halk değil, baştaki yönetici ve yönetimdir.¹⁹⁴ Locke, halk rızasına dayanmayan hiçbir yönetim şeklini kabul etmez. Ona göre, halkın rızasıyla oluşmuş bir iktidarı darbeye ele geçirmek tiranlıktır. Tiranlık ise iktidarı ele geçiren kişilerin hukuksuzca uygulamalarıdır. Bunlar halkın mülkiyeti ve özgürlüğünü koruma amacı taşımadığı ve tiranların kendi arzularını yerine getirmeye yönelik keyfi uygulamalardır. Bu durum sadece monarşilerde görülen bir durum değildir. Hukukun bittiği her yerde tiranlık başlar. Hukukun çizdiği sınırları aşmak da hiç kimseye verilmiş bir hak değildir.¹⁹⁵

Bundan dolayı Locke, mutlakiyet yönetimlerin sonunu hazırlayan düşünür olarak anılmaktadır. Mutlakiyet yönetimlerinde oluşan çatlaklar zamanla derinleşmiş ve halkın özgür yaşama iradesini açığa çıkarmıştır. Bunun sonucunda üç büyük devrim olan İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimleri gerçekleşmiştir.¹⁹⁶ Bu bağlamda ilk iş olarak, 1688 İngiliz devriminin sonucunda yayınlanan İngiliz Haklar Listesi'nde kralın yetkileri Locke'un gösterdiği doğrultuda yasayla sınırlandırıldı. Parlamentonun kralın isteği doğrultusunda feshedilemeyeceği beyan edildi. Diğer yandan hiçbir vatandaşın

¹⁹² Fahri Bakırcı, *John Locke'da Mülkiyet Anlayışı*, Babil Yayıncılık, Ankara 2004, s.177-178.

¹⁹³ Filiz Zabcı, "Spinoza ve Locke: Siyasal Özgürleşmeden Bireysel Özgürlüğe", (Ed. M.A. Ağaoğulları), *Batıda Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.506.

¹⁹⁴ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler Ve Yönetimler*, Beta Basın Yayım, İstanbul 2011, s.186.

¹⁹⁵ Neşet Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s.242-243.

¹⁹⁶ Müzeyyen Eroğlu, "John Locke'un Devlet Teorisi", *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Say:21, 2010, Erişim Tarihi: 02 Temmuz 2013
<http://www.akademikbakis.org/21/07.htm>

bağımsız yargıçlar dışında herhangi biri tarafından yargılanamayacağı ifadesi bu haklar listesinde yer aldı. Ayrıca Locke'un hoşgörü anlayışından hareketle vatandaşların istediği dine inanma özgürlüğü bir yasa olarak ortaya çıktı.¹⁹⁷ Böylece daha sonraları liberal devlet olarak adlandırılan siyasal yapının temelleri Locke' un düşünceleri ışığında atılmış oldu.

2.2.3. İnanç Özgürlüğü ve Hoşgörülü Toplum

Locke'un hoşgörüsü, felsefi bakımdan onun genel politika kuramının içinde önemli bir yer tutar. Bu kuram politik bakımdan, devletle dinin birbirinden ayrı düşünülmesini, politik ve toplumsal alanda dünyevileşmeyi ifade eder. Bu dünyevileşme, doğal olarak dinî hoşgörünün önündeki siyasi ve hukuki engelleri ortadan kaldıracaktır. Locke bunu kolaylaştırmak için, liberalizmin en temel kavramlardan birini, liberal düşüncüyü diğer siyasi teorilerden ayıran "tarafsızlık" kavramı üzerinde ısrarla durmaktadır.¹⁹⁸ Bu tarafsızlık yönetimin hiçbir inanç sistemini içermeyen bir tarzda olması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Bütün inanç sistemlerine eşit ve tarafsız durmayan siyasi yapı kendi düşüncesine ve inancıyla paralel olan insanlara ayrıcalık tanımaya başlar. Bu da diğer inançtaki insanlara yaşam alanı bırakılmayacağı anlamına gelmektedir.

Locke'a göre Tanrı, hiç kimseye ve hiçbir yönetime kendisine inanması konusunda zor kullanma yetkisi vermemiştir. Ona göre, kanunlar insanların inancıyla ilgilenmemelidir. Diğer yandan insanların inanması veya reddetmesi için kanunlar da koyulmamalıdır. Siyasi yönetim yetkisini kanunlar yoluyla kullanıp kimseye nasıl inanması gerektiğini telkin etmemelidir. Ona göre, verilecek cezaların gücü insanların içindeki inancı değiştirmeye yetmeyecektir. İnsanların nasıl inanacakları ve neye inanıp kurtuluşa erecekleri konusu siyasi yönetimin işi değildir; çünkü cezaların şiddetinden dolayı insanlar fikir değiştirse bile ruhlarındaki inancı korumaktadırlar. Birçok yönetim olduğuna göre, birçok da inanç şekli olacaktır. Bunların hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğuna siyasi otorite karar veremez.¹⁹⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere siyasi yapı

¹⁹⁷ Donald Tannenbaum, David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. F.Demirci), Adres Yayınları, Ankara 2007, s. 260-261.

¹⁹⁸ Melih Yürüşen, *Liberal Bir Değer Olarak Ahlaki Ve Siyasi Hoşgörü*, YKY Yayınları İstanbul Eylül 1996, s. 107.

¹⁹⁹ John Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, (Çev. M. Yürüşen), Liberte Yayınları, Ankara 2009, s. 33-34-35.

insanların inancının gereğini istediği şekilde yerine getirmesi ve kendisine herhangi bir müdahale olmaması için garantör bir yapıya sahiptir.

Locke, toplum içinde yaşamak zorunda olan insanın istediği inanca girip çıkmasına veya din değiştirmesine kimsenin karışamayacağını belirtirken, yönetimin bu insanı diğerlerinden koruması gerektiğine vurgu yapar. Ona göre, *”bir kimse gönüllü olarak katıldığı topluluğun doktrinde yanlış olan yahut ibadetine aykırı gelen herhangi bir şey bulursa, bu topluluğu terk etmek, neden ona girdiği zaman ki kadar serbest olmasın?”*²⁰⁰ Diğer yandan ona göre, dinî bir topluluk hiçbir şekilde zorlayıcı güç olamaz, dünyevi işlerle ve yönetimle ilgili karar veremez. Çünkü bu konularda karar verme, yönetme ve yargılama gücü, tamamen siyasi yönetime aittir ve bütün malların mülkiyeti onun yargılama yetkisine tâbidir. Bir inanç grubunda o grubun kurallarına uymayan kişi bu grup tarafından kabul edilmeyip dışlanabilir, fakat maddi olarak bedenine veya malına zarar verecek davranışlar söz konusu değildir. Çünkü bütün zor kullanma yetkisi yargıya aittir ve hiçbir özel şahsın haksız bir zorbalık karşısında kendini savunma durumunda kalmadıkça hiçbir vakit zor kullanmaması gerekir. Bütün insanlar ve insanların mülkiyetlerinin korunması siyasi yönetim ve bu siyasi yönetim içindeki hukuk sisteminin korunması altındadır. Bir insan ister başka dinden veya başka inançtan olsun isterse en aykırı inançtan olsun kimsenin ona zarar vermeye onun haklarını veya ayrıcalıklarını yok etmek gibi şeylere hakkı yoktur. Akıl ve içinden geldiğimiz doğal durumun gereği bunu işaret etmektedir. Yönetici de kendi inancına yakın bulduğu bir gruba ayrıcalık tanıyamaz ve kendi düşüncesine uymayanlara da soğuk davranamaz.²⁰¹ Diğer yandankörü körüne izlenip kabul edilen otorite, uzlaşım ve âdeti reddeden Locke, dış dünyaya yönelip, düşüncemizin verilerinden hareket ederek kendi kararlarımızı yine kendimizin vermesi gerektiğini söyler.²⁰²

Locke’un bilgi görüşü ile hoşgörü anlayışı arasında önemli bağlantılar bulabiliriz. Locke’un bilgi anlayışı bireyin bilmeyi kendisinin yaptığı bireyci bir yapıya sahiptir. Ona göre, bir bilgiye sahip olmam için şeyleri benim algılamam ve benim düşünmem gerekir. Bundan dolayı ahlaki ve dini meselelerin de bizzat insanın kendileri için düşündükleri konular olduğunu söylemektedir.²⁰³ Bu da bireyi ön plana çıkarıp onu

²⁰⁰ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 36.

²⁰¹ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 39-40-41.

²⁰² Bryan Magee, *Büyük Filozoflar*, (Çev. A. Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, s. 117

²⁰³ Magee, *Büyük Filozoflar*, s.137

toplumsal baskılardan korumak anlamına gelen özel yaşamın dokunulmazlığı konusunu gündeme getirmektedir.

Locke insanların düşüncelerine müdahaleyi hiç hoş karşılamaz ve özel yaşamın dokunulmazlığı konusundaki söylemleri ise çok nettir. Ona göre, ‘‘Özel aile içi işlerde, mülklerin yönetiminde beden sağlığının korunmasında her insan kendi iyiliği için neyin uygun olduğunu tasavvur edebilir ve iyi olduğunu umduğu yönde gidebilir. Hiç kimse, komşularının işlerini kötü idare ettiğinden şikâyetçi olamaz. Hiç kimse tarlasını ekerken veya kızkardeşlerini evlendirirken bir hata işlediği için bir başkasına kızamaz. Hiç kimse servetini meyhanelerde tüketen bir mirasyediye cezalandıramaz. Her insan, bedeli ne olursa olsun, istediğini yıkmaya, yapmaya veya gerçekleştirmeye bırakılmalıdır. Hiç kimse ondan yakınamaz, hiç kimse onu kontrol altına alamaz; o özgürlüğe sahiptir.’’²⁰⁴

Buradan da anlaşılabacağı üzere insan ister mülkleriyle, ister sağlığıyla, isterse diğer işleriyle ilgili olsun neyin uygun neyin uygun olmadığına karar verebilir. Çünkü o doğal durumdan çıkıp gelmiştir. Bundan dolayı da özgürlüğün ne demek olduğunu çok iyi bilmektedir. Fakat Locke, bu özgürlüğü kullanırken başkasının özgürlüğüne veya özel yaşamına bir müdahalenin olmaması konusunda dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapar.

Locke’a göre, insanların kurtuluşa erebilecekleri yol bir tanedir, ancak insanlar bu kurtuluşu ararken birçok yol takip etmektedirler. Bunların hangisinin doğru olduğunu siyasi otorite bilemez. Ne devlet, ne yasa yapıcı, insanın kendisinin araştırdığı ve mutluluğun kaynağı olarak keşfettiği herhangi bir inancın yanlış olduğu fikrini beyan edemez. Eğer hükümdarın veya siyasinin emrettiği şekilde bir ticaret yapar iflas edersem, bu durumu düzeltmek için dünyada çalışır bunu hallederim. Fakat eğer hükümdarın emrettiği inanç yanlışsa ve bu emri uygularsam bu durumu nasıl düzeltebilirim.²⁰⁵ Ona göre, hiç bir inanç sistemi hiçbir siyasi düşünce veya yargılama gücü insanı belli bir inanca zorlayamaz. ‘‘Kısacası iyi niyet ve şefkat iddası ne kadar büyük olursa olsun, insanlar isteseler de istemeseler de, kurtulmaya zorlanamaz. Ve bundan dolayı, yapılacak tek şey, bunun onların vicdanlarına bırakılmasıdır.’’²⁰⁶ Bu

²⁰⁴ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 46.

²⁰⁵ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 49-50.

²⁰⁶ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 53.

tutum Locke'un ahret inancına sahip olduğunu bizlere göstertirken, inancın da vicdani bir durum olduğunun altını çizmektedir.

Ona göre, hiçbir siyasi otorite veya yasama gücü tanrısal otorite iddiasında bulunup Tanrı adına gündelik yapıp etmeleri yasa olarak karşımıza koyamaz, ibadet olarak sunamaz. Bunun yanı sıra herhangi bir siyasi otorite belli bir inanç kesimine neyin doğru veya neyin yanlış olduğu konusunda telkinde bulunamaz veya kanunlar çıkartamaz. Gerçekten inançlarının gereğini yerine getirmek için biraraya gelmiş insanların engellenmesi kabul edilemezdir. Locke, insanın herhangi bir şekilde inancından dolayı dünyevi zevklerden yoksun bırakılıp böylece psikolojik ve maddi baskıya maruz kalmasının söz konusu olamayacağını söylemektedir.²⁰⁷ Buna göre hangi inançtan olursa olsun her insanın Tanrının doğada varetmiş her şeyden istediği şekilde faydalanma hakkı vardır. Hiçbir otorite de sadece inancından dolayı insanın bu imkânlardan yararlanmasını engelleyemez.

İnsanların bazı eylemlerinin Tanrıya karşı suç teşkil ettiğini düşünen bir siyasi yönetimin görevi yargıyı da kullanarak bu insanları cezalandırmak olmadığını söyleyen Locke göre, *“Siyasi yönetimin gücü ve insanların mal varlıkları, insanlar bu konularda ister inansınlar ister inanmasınlar, eşit miktarda emniyettedir. Bu inanışların yanlış ve tuhaf olduklarını söyleyebilirim. Ama kanunların işi, kanaatlerin doğruluğunu temin etmek değil; toplumun ve her bireyin can ve mal güvenliğini sağlamaktır.”*²⁰⁸ Locke'un bu seküler yaklaşımı siyasi otoritenin de sınırlarını çizmektedir. Yönetimin görevi inançların ne şekilde olması gerektiği değil, insanın kendini ve mülkiyetlerini güvence altına almaktır. İnsanların inançları hiç bir şekilde yönetimi ilgilendiren bir konu değildir.

Diğer yandan Locke, siyasi otoriteye karşı yapılan dini toplantıların tıpkı sivil toplum kuruluşlarının yaptığı toplantılar gibi hoşgörülmesi gerektiğini söyler ve eğer sivil yönetime karşı toplantılar yapılıyorsa sivil yönetim bunu kendisinin uyguladığı politikanın sonucu olduğunu bilmesi gerektiğini belirtir.²⁰⁹ Diğer yandan bu toplantılarda işlenen suçları yönetimin kendisine bir başkaldırı olarak değerlendirip ağır cezalar veremeyeceğini söyleyen Locke göre, *“Eğer dinsel toplantıda kamu huzuruna*

²⁰⁷ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 61.

²⁰⁸ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 66.

²⁰⁹ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 75-76.

karşı herhangi bir şey cereyan ederse, onun aynı şekilde ve sanki panayırda veya pazar yerinde olmuş bir olaydan hiç farkı yokmuş gibi cezalandırılması gerekmektedir.”

²¹⁰ Locke’un bu anlayışı, sivil toplumun sadece seküler yönünün olmadığını, inanç sistemlerinin de birer sivil toplum grupları gibi değerlendirilmesi gerektiğini bizlere göstermektedir.

Buna bağlı olarak siyasi yönetimlerin herhangi bir inanç sitemine karşı zalimce davranıştan uzak durulması gerektiğini vurgulayan Locke, “*Adil ve ılımlı yönetimler, her yerde huzur ve emniyet içindedirler; zulüm, kargaşaya tol açarak insanları rahatsız verici ve zorbaca bir boyunduruğu reddetme mücadelesine sevkeder.*”²¹¹ sözleriyle yönetimdekilere, değişik inançtaki insanların nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunarak, hoşgöründen uzak bir yönetim anlayışının varlığını devam ettirmeyeceğinin bizlere göstermeye çalışmaktadır.

Bazı dini grupların inanışlarının içeriğinde çatışma ve şiddet olduğu fikrine karşı çıkan Locke, onlara şöyle seslenir; “*İnanın bana, çıkan karışıklıklar şu veya bu kiliseye yahut dini cemaate özgü herhangi bir mizaçtan değil, fakat ağır bir yükün altında ezildiklerinde boyunlarını sıkı boyunduruktan kurtulmak için doğal bir gayret harcayan bütün insanların ortak eğiliminden hâsıl olmaktadır... Nasıl ki, kimisi ticaret yapmak için şirket kurar, kimisi şarap küpleri açarsa; kimisi bir dine girer, komşusu da bir başkasına. Ama insanları fesat için biraraya getiren tek bir şey vardır, o da zulümdür.*”²¹² Demek ki huzursuzluğun kaynağı insanların vicdanlarındaki inançları değil, bu inançlara karşı olumsuz tutum sergileyen siyasi yönetimlerdir.

Locke’un kalkış noktası, hoşgörünün iyiliği fikri değil, hoşgörüsüzlüğün ortaya çıkarabileceği kötülük ve karmaşadır. Hoşgörüsüzlük, insanların korumak ve kollamak için biraraya getirdikleri sivil çıkarlarını yok etme tehlikesi taşıdığı için istenilmeyen bir durumdur. Bu durum toplumun varolma nedenini de tehlike altına sokar. Bu nedenle, bireyin ve toplumun sivil çıkarlarını korumak için, bireye ve topluma herhangi bir zorlama olmadıkça, hiç kimse herhangi bir dine inandığı veya herhangi bir düşünciyi benimsediği için ve bunların gereklerini yerine getirdiği için farklı bir uygulamaya tâbi

²¹⁰ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 79.

²¹¹ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 76.

²¹² Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, s. 76-77

tutulup, haksızlığa uğratılmamalıdır.²¹³ Yönetimin müdahalesini gerekli kılan tek şey herhangi bir düşünce veya inanç sisteminin başka bir düşünce ve inanç sistemine uyguladığı baskıdır. İşte burada yönetim devreye girer ve baskı yapan inanç sistemindeki insanları cezalandırarak baskıya maruz kalan bireyleri koruma yoluna gider.

Liberal düşüncenin bir özelliği olan farklılıklara saygı anlayışı Locke'un inanç özgürlüğü düşüncesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Locke, yaşadığı dönemdeki inanç sistemleri olan Hristiyanlığın, Yahudiliğin ve Müslümanlığın bir arada yaşaması gerektiğini öngörmektedir. Bunun sonucunda ortaya çıkan inanç özgürlüğü, inancının gereğini yapan insanın başkalarına zarar vermemesini gerektirmektedir.²¹⁴ Locke'un hoşgörü hakkındaki bu düşünceleri o zamandaki yerleşik din adamlarını rahatsız etmiştir. Bu din adamları Locke'a defalarca mektup yazıp bu düşüncelerinden dolayı onu çok şiddetli eleştirmişlerdir. Bu eleştirilere karşı Locke da kendi düşüncesinin doğruluğunu her defasında karşı mektuplarla savunmuştur.²¹⁵

Günümüz dünyasında, Locke'un tespit ettiği üzere dinsel inancın doğası gereği, bir dine inanan veya bir düşünceyi benimsemiş insanların başka bir dine veya düşünceye inanmaya zorlanmasının ters tepki yaptığı görülmektedir. Locke'un, dinsel inancın doğası hakkındaki düşünceleri, günlük kullanımdaki karar verme ve seçme gibi kavramların ne kadar önemli olduğunu da ortaya koymaktadır. Dinî inancın doğası gereği, sivil veya ruhani otoritelerin kişilerin veya toplumun vicdanlarında tahakküm oluşturmak istemeleri uygunsuz ve boşuna bir uğraştır. Diğer yandan Locke'un hoşgörüyü meşru kılan söylemlerinin sadece dinî açıdan sınırlı olmadığını görmekteyiz. O, devletin yurttaşlık hükümlerini yerine getiren bütün vatandaşlara eşit mesafede durması, onlara inançları nedeniyle ayrımcılık yapmaması ve dinî topluluklar kaşılısında tarafsız kalması gerektiğini de belirtir.²¹⁶ Bu da Locke'un zamanında adını koymadığı ve daha sonra ortaya çıkan laiklik anlayışının doğmasına sebep olmuştur.²¹⁷

²¹³Yürüşen, s. 93.

²¹⁴ Cengiz Mesut Tosun, *Sözleşme Kuramları ve Minimal Devlet Üzerine Bir Çalışma*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 75.

²¹⁵HardyBouillon, *John Locke*, (Çev. A. İ. Savaş), Liberte Yayınları, Ankara 1998, s. 8.

²¹⁶Yürüşen, s. 107-108.

²¹⁷ Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Güner Yayınları, (C.II), İstanbul 2009, s. 517.

2.3. JOHN LOCKE VE EĞİTİM

2.3.1.Liberalizmden Liberal Eğitime

Liberalizm, hayatın tüm alanlarında özgürlüğü ön plana çıkaran siyasi anlayıştır. İnsanların seçme ve seçilme hakkının olduğunu vurgulayan liberalizm, demokratik anlayışı ön plana çıkarmıştır. Bu anlayışa göre demokratik yollarla seçilen hükümet halka karşı sorumludur. Liberalizme göre, insanların doğuştan getirmiş olduğu hakları vardır, devlet hiçbir şekilde bu hakları engelleyemez. Liberalizmin temel anlayışında devlet, insanın doğuştan getirmiş olduğu hakları engellemesi bir yana, bu hakları koruyup insanların özgürlüğünü garanti altına almak durumundadır.²¹⁸ Bunun sonucunda insanın doğuştan getirmiş olduğu hakları kapsayan ve çoğu devletin kanunlarında yer alan “*insan hakları*” gibi evrensel bir değer ortaya çıkmıştır.

Liberalizm, “insan kişiliğinin birinci değer” olduğunun söyleyerek, bu insanın varolma yolundaki amaçları tüm toplumsal ve siyasal gelişmelerin çıkış noktasını olduğunu söylemektedir. Bireysel özgürlük ve hakların gereği olarak insan kendisi için iyi olanı elde etmeye çalışırken hiçbir dış etkenin müdahalesine açık değildir. Bundan dolayı insanın bireysel özgürlüğünü ve onun değerlerini önemsemeyen “toplumsal iyi” den bahsedemeyiz. Buna bağlı olarak, toplum, millet, cemaat ve daha büyük bir grup olan devlet gibi organizasyonlar bireye göre ikinci plandadır ve birey için araçtır²¹⁹ Liberalizm insanın faydacılığından hareket eder fakat sadece buna dayanmaz. Bu düşünceye göre, insan kendi faydasına olan düzeni bağımsız olarak yine kendiliğinden gelişen duruma göre düzenleyecektir. Liberalizmde toplumsal düzen insan iradesinin dışında şekillendiği için insanların özgürce eylemlerini gerçekleştirmesi kargaşanın nedeni değil, tam tersi Locke’da olduğu gibi kendiliğinden oluşan düzenin temel ilkesini oluşturmaktadır.²²⁰

Liberalizm Ortaçağ feodalizminin parçalandığı son evrede orta sınıfın aristokratlara karşı giriştikleri hak arayışı sonucunda 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde artık liberalizm aydınlar tarafından da savunulan ve eski aristokrasi düzenine karşı çıkan bir anlayışa bürünmüştür. Bu çağdaki aydınlara göre eğitimin önündeki en büyük engel bilgisizlik ve batıl inançlardı.

²¹⁸ Metin İşçi, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2004, s. 238.

²¹⁹ Mustafa Erdoğan, , *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınevi, Ankara 2006, s. 44.

²²⁰ İlkay Sunar, *Düşün ve Toplum*, Doruk Yayıncılık, Ankara 1999, s. 89-100

Öyle ki onlara göre, mevcut eğitim kurumları öğrencilerin zihinlerini boş düşüncelerle tutsak almıştır. Çünkü okullardaki soru cevaplı dinî öğretimde ilerletici bilimsel bir bakışın yerine Ortaçağdaki tek yönlü düşünme ve statik anlayışa yer verilmektedir. John Locke, bu yanlışlığın farkına vararak Ortaçağ'da varlığını devam ettiren bu düşünceye karşı çıkmıştır.²²¹

Locke'un liberalizme ait düşünceleri siyasal alandaki etkileriyle beraber eğitime de yön vermiştir. Öncelikle Locke, kralın Tanrıdan aldığı yetkiyle devleti yönettiği anlayışına karşı çıkmaktadır. Bu anlayışa göre, kralın Tanrısal yönetimi altında bulunan insanlar yöneticilere boyun eğmek için doğarlar ve otoriteye boyun eğmek için eğitilirlerdi. Bu yurttaşlar aristokratlar ve monarklar gibi doğuştan ve miras yoluyla imtiyazları kendilerine geçmiş üst sınıf insanlar değildi. Oysa Locke'un liberal ideolojisi bu anlayışa karşı çıkmaktadır. Ona göre artık yeni siyasal ve toplumsal durum eskisi gibi hiyerarşik bir yapı arzetmiyordu. Siyasi yapının gücü artık halktan geliyordu. Çünkü yöneticilerin görevi doğuştan gelmiyor, sonradan ediniliyordu. Vatandaşlık eğitimi de sadece aristokratlara ait bir durum değildi. Bunun yerine ülkenin tüm vatandaşlarının devletin işleyişinde görev almalarını sağlayacak eğitim verilmeliydi.²²²

Diğer yandan Locke'ta eğitimin amacı, çocuğu içgüdülerinin ve tutkularının esaretinden korumak, köle ya da başkalarına hükmeden olmayıp liberal yönetime iyi bir yurttaş yetiştirmektir. Locke'un liberal eğitiminde yaşam boyu insanların kendisini eğitmesi gerekmektedir. Bu anlayışa göre eğitim, insanın entelektüel kölelikten kurtulup zihinsel özgürlüğe ulaşmasının aracı olarak görülmelidir.²²³ ‘‘Sivil hareketin ortaya çıkmasını sağlayan Lockeçu düşüncenin özgürlükçü nosyonu, yaratıcı bireyin önündeki engelleri kaldırılmasında temel oluşturmuştur. John Locke'un insan zihnine ve eğitimin önemine duyduğu inanç kadar, özgürlüğe verdiği değerin, yaratıcı bireyinin doğuşunu sağladığı bilinmektedir.’’²²⁴

Totaliter rejimlerde eğitimden geçen toplum, otoriter bir zihniyete sahip olur. Devlet kendi istediği bireyi zorla ve kabaca oluşturmaya çalışır. Herkesin aynı şekilde

²²¹Gutek, s. 187-188.

²²²Gutek, s. 192-193-194.

²²³Cevizci, *Eğitim Sözlüğü*, s. 334.

²²⁴Betül Karagöz (2008), ‘‘Toplumsal-Siyasal Hareketlere Yön Veren Bir Olgu Olarak Yaratıcılık Eğitimi,’’ 23–25 Haziran ICES'08-International Conference on Educational Sciences, Bildiri Kitabı, Gazi Moğusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi, 1110–1117.

eğitildiği toplumlardan farklı bakış açısına sahip olmalarını bekleyemeyiz. Bu tür bir eğitim anlayışıyla yetişen bireyden hoşgörü kültürüne sahip olmasını, farklılıklara saygı anlayışından söz edemeyiz. Dolayısıyla tek tip bir insan modeli vadeden bir sistemden farklı düşünüp özgürce hareket eden bir birey çıkmasını bekleyemeyiz.²²⁵ Buradan hareketle diyebiliriz ki *“Liberalizm bireyci bir doktrindir ve bireyi sosyal, iktisadi ve siyasal düzenin temel birimi olarak kabul etmektedir. Bireycilik; akılcı ve rasyonel olduğu kabul edilen bireyin kendi yaşam tarzını, hedeflerini ve amaçlarını kendisinin belirlemesi konusunda özgür olmasını, herhangi bir otorite tarafından sınırlandırılmaya veya kısıtlamaya maruz kalmamasını ifade etmektedir. Liberalizm, gerek metodolojik, gerekse ontolojik olarak bireyci yaklaşıma dayanmaktadır. Metodolojik bireycilik, toplumun bireylerden meydana geldiği ve dolayısıyla toplumsal yapıların ancak onların davranışlarından hareketle açıklanabileceğini ifade etmektedir. Ontolojik bireycilik ise bireyin varlığının; sınıf, toplum, halk gibi kollektif bütünlerden daha gerçek olduğunu, bireyin hak ve özgürlüklerinin kollektif bütünlerin amaçları için feda edilemeyeceğini ifade etmektedir.”*²²⁶

Bu bağlamda Liberalizm, ortaya koyduğu kendi siyasi yaklaşımından hareketle, *“Özgürlükçü eğitim anlayışı bilginin “çoğulcu” oluşuna inanır. Bize verilmiş, evrensel, herkesi bağlayıcı genel geçer bir bilgi biçimi yoktur. Bilgi yaşam içinde, deneyim yoluyla elde edilen bir şeydir. Bu bakımdan farklı bilgi biçimleri ve farklı bilgilerin varlığı söz konusudur bu anlayışta. Birden fazla bilgi olabildiğine göre kaçınılmaz olarak birden fazla “doğru” ve “tercih” de söz konusudur. Bu bakımdan devletin bütün bu bilgiler karşısındaki tutumunun nötr olması kaçınılmazdır. Başka bir deyişle, devlet otorite gücünü kullanarak bilgilerden herhangi birini bireylere verme hakkına sahip değildir. İnsanlar mistik ve dini bilgiyi tercih etme hakkına sahip oldukları gibi materyalist bir bilgiyi de tercih etme hakkına pekâlâ sahip olabilirler. Bireyler herhangi bir dinin bilgi sistemini, dolayısıyla bu bilgi disiplini içinde eğitim görmeyi tercih edebileceği gibi, herhangi bir dinin çerçevesine sığmayan bilgi ve onun eğitimini de alabilirler. Kısaca, bilgi edinme tercihi bireylere aittir. Özgürlükçü eğitim anlayışı eğitimi aynı zamanda bir hak olarak da kabul eder. Eğitimin bir hak oluşu,*

²²⁵Ömer Çaha, *Sivil Toplum ve Özgürlükler Bağlamında Modern Dünyada Eğitim Sorunu*, 2010, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2013, <http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=Nzg1>

²²⁶ Ayşegül Tayyar, Birol Çetin, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, [Elektronik Sürüm], 14(1), 2013, s. 112

bizim belli meslekleri, bilgileri, disiplinleri öğrenme hakkına sahip olduğumuzu ifade eder. Devletin veya toplumun eğitim yoluyla bize sağlayacağı şey var olan bilgi ve becerileri edinmemizin fırsatını ve imkânını yaratmaktır. Bu anlamda düşünüldüğünde devletin, toplumuna beşeri bir kaynak gibi yaklaşmaması gerekir. Başka bir deyişle, devlet eğitim üzerinden toplumu planlamaz. İhtiyaç duyulduğu kadarıyla meslekleri öğretmez. Devlet, mesleklerle, disiplinlerle, branşlarla ilgili bilgileri bireylere sunar. Bireyler aldıkları bu eğitimi yaşamları içinde uygun gördükleri yerde ve şekilde kullanırlar.'²²⁷ Demek ki liberal düşüncede devlet otoriter bir tarzda hareket ederek tek tip insan yetiştiren bir eğitim anlayışını benimseyemez. Bundan dolayı liberalistler, ister öğrenci merkezli, ister öğretmen merkezli ve isterse konu merkezli bir eğitim sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesi için toplum içerisindeki bütün düşüncelere hitap edecek tarzda olması gerekliliğini savunmuşlardır.

Buradan hareketle, liberal kavramı daha geniş bir özgürlüğü ortaya koyarken, liberal eğitim de insanların bağımlı olmayı reddetme özelliğinden hareketle bireyselliği ön plana çıkaran bir eğitim modelinin adı olmaktadır.²²⁸ Bu bağlamda liberal eğitim, liberalizmin siyasi ve toplumsal anlayışından hareketle insanın doğuştan getirmiş olduğu hakları kullanabilmesi gerektiğini ortaya koyar. Buna göre, insan günlük yaşamda yeteneklerini ve bireyselliğini eğitim yoluyla geliştirebilmelidir. İsteddiği mesleği seçip bu konuda uzmanlaşabilmeli ve ekonomik hayata özgürce katılabilmelidir.

Liberal eğitimde değer, düzen, süreç ve fayda gibi kavramlar önemlidir. Buna bağlı olarak liberal eğitim, gelecekteki nesli başarılı işçiler ve yetenekli yöneticiler olarak yetiştirme amacı gütmektedir.²²⁹ Diğer yandan halkın kültürlü olma yolunda genel bir eğitim alması gerektiğini söyleyen liberalizme göre, bu eğitim sonucunda birey okuma yazma ve bir vatandaşlık görevi olan oy kullanma sorumluluğunu da öğrenmiş olacaktır. Genel bir halk eğitimi bireyin mesleki kararlar vermesini kolaylaştıracak bilgileri de sunacaktır. Diğer yandan bu eğitim bireyin eğitimsel, ekonomik, sosyal ve siyasal olaylara aklını ve iradesini kullanarak tarafsız olarak

²²⁷ Çaha, *Sivil Toplum ve Özgürlükler Bağlamında Modern Dünyada Eğitim Sorunu*.

²²⁸ Nesrin Kale, "Aristoteles'te Liberal Eğitim", *Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26 (1), Ankara 1995, s.269.

²²⁹ Gutek, s. 207.

yaklaşmasını sağlayacaktır.²³⁰ Liberal eğitime göre, sağlıklı bir eğitimin temelinde her türlü baskıya karşı öğretmen ve öğrencilerin özgürlüklerinin korunması yatmaktadır. Eğitim özgürlüğü, konuşma ve araştırma yapmaya dönük bilgi edinme süreçlerinin önündeki engellerin kalkmasıyla mümkün olmaktadır.²³¹ *''Liberallere göre, yaşam gibi toplum, siyaset ve eğitim de değişir; bu nedenle onlar gelişme ve değişme kavramlarının nitelediği süreç olgusuna çok önem verirken, mutlak doğruları temele alan ideolojilere karşı çıkarlar. Onlara göre, bilimsel yöntem süreçleri ya da demokratik süreçler kişilere geleceklerini kontrol altına alma, yönlendirme yetkisini kazandırır. Kişinin kökleşmiş gelenekler ve soyut, teorik dogmalarla sınırlanmaması gerektiğini ileri süren liberallere göre karşılaşılan problemlere zorunlu olmayan, relativist (göreceli) yolları kullanarak çözüm bulunmalıdır. İlerleme olgusuna optimistçe yaklaşımlarına rağmen eğitimsel ilerleme ve reformu benimseyen liberal düşünürler devrimcilikten ziyade evrimciliği benimserler.''*²³² Buradan liberal eğitimin pragmatizme kapı araladığını çıkarabiliriz. Çünkü gündelik sorunlarla başa çıkmak için kişinin dogmaların ve geleneklerin etkisinden kurtulup kendi kararlarıyla hareket etmesi gerekmektedir. Aklını kullanan birey pragmatik yollarla karşılaştığı sorunlara kendisine en uygun olacak şekilde çözüm bulmaya çalışacaktır. Bu da kendi ayakları üzerinde duran özgür bir birey olma yolunda önemli bir mesafedir.

Diğer yandanliberal siyasetin bireyi koruma anlayışı ve bireyci bir yaklaşım sergilemesi eğitime de yansımış ve eğitimde bireysel gelişime çok önem vermiştir. Bundan dolayı liberalizm çocuğun doğduğundan itibaren yeteneklerini geliştirme konusunda anne ve babanın ona elinden geldiğince yardımcı olmasını ve bu yeteneklerin gelişimini engelleyen şeylerin ortadan kaldırılmasını söyler. Bireyi geliştirici her türlü aktiviteye kapı açan liberal eğitim çocuğun toplum içindeki kendi başinalığını teminat altına almaya çalışır. Liberal eğitimin en önemli amacı kendi kendini yöneten birey oluşturmaktır. İlk çocukluk döneminden itibaren bireyin başkaları tarafından kısıtlanmasına karşı çıkan liberal eğitim modeli, çocuğun eğitilmesinde zorlayıcı ve engelleyici yaklaşımlardan uzak durulması konusunda bizleri uyarmaktadır.

²³⁰ Gutek, s. 210.

²³¹ Gutek, s. 212.

²³² Nesrin Kale, "Eğitime İlişkin Felsefi ve İdeolojik Görüşler", *Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26(1), 1995, s.285

Buna bağılı olarak, liberalizmin özgürlükçü ve eşitlikçi yaklaşımları günümüz dünyasında adını sık sık duyduğumuz insan hakları kavramının temelini oluşturmaktadır. Her birey insan olmak bakımından eşit sayıldığından dolayı özeldir. Bu özel hal dokunulmazlığa sahiptir. Devlet bile bu özel alana müdahale edemez. Bu anlayış siyaset sahnesinde varlığını koruyan bütün sistemlerin de temelini oluşturması bakımından önemlidir.²³³ Buna bağılı olarak eğitim kurumlarındaki her birey özeldir ve onun yetenekleri geliştirilmelidir. Eğitim aldığı ülkenin geneline hâkim olan düşünce ve inanca sahip olmayabilir. Bu durum mazeret gösterilerek bir insanlık hakkı olan eğitim alma hakkı engellenemez. Çünkü o insan hürdür ve istediğı düşünce sisteminin üyesi olmakta serbesttir.

2.3.2. Ebeveyn Eğitiminden Liberal Bireye

Anne ve babanın en büyük sorumluluğı çocuğunu beslemek ve eğitmektir. ‘‘Çünkü düşünsel ve kültürel kopuş (alışılmış, kabul görmüş, düşünce kalıplarının dışında özgürce, kendince ve kendinden çıkma cesareti) ya da başka bir ifadeyle başkalaşım, değişim, dönüşüm çocuğun tek başına yüklenebileceğı bir sorumluluk...’’²³⁴ değildir.

Locke, çocuk üzerinde hâkimiyetin genellikle babadaymış gibi algılanmasına karşı çıkar. Ona göre annenin de çocuk üzerinde baba kadar hakkı vardır. Ona göre, çocuklar eşit olmak için doğmalarına rağmen eşitlik durumu içerisinde doğmazlar. Anne ve babanın durumu çocuğun yetişmesi ve gelişmesi üzerinde çok etkilidir. Anne ve baba çocuğı eşitlik durumuna getirmek yani diğer insanlar gibi yeteneklerini kullanıp dünyanın nimetlerinden kendi başına yararlanması için biçime sokmaya çalışır. Tanrı çocukların bakımını ve eğitim işini bundan dolayı ebeveynlere yüklemiştir, çünkü çocuk aklını kullanamadığı ve iradesiyle neyin iyi neyin kötü olduğunu seçemediğı için sefil bir duruma düşer. Bu durum çocuğun kendi aklını ve iradesini rahatça kullanmaya başlamasına kadar devam eder. Ebeveynlerin çocuklar üzerinde sahip oldukları iktidar çocukların kendi başına karar veremeyeceğinden dolayı onlara bakma görevinden doğar.²³⁵

²³³ Erdoğan, *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*, s. 67

²³⁴ BelginÖnal, ‘‘Felsefe Öğretimi Üzerine’’, *Özne Dergisi*, 15. Kitap, Güz 2011 Adana, s. 202

²³⁵ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 38-39-40-44.

Locke'a göre, çocuk doğduğunda aklını kullanamadığı için akıl yasasına tabi değildi ve bundan dolayı da özgürlüğün ne olduğunu bilememektedir. Çocuğun kendi iradesini, aklını rahatça kullanması ve özgür bir birey olduğunun farkına varması demek anne ve babanın iktidarının sona ermesi anlamı taşımaktadır. Fakat doğa yasasının kurallarını kavrama yeteneği bir çocukta oluşmazsa onun özgür bir birey olduğunu söyleyemeyiz. Kendi iradeleriyle hareket etmeyen zihinsel engelli insanları buna örnek gösterebiliriz. Ama doğduğumuzda akli melekelerimiz yerinde ise özgürlüğümüzü ve aklımızı kullanmasak da potansiyel olarak özgür olduğumuzu söyleyebiliriz. İnsanın kendisini yönetmesine yarayan yasanın ne işe yaradığının farkına varıp, kendi iradesine göre hareket etme özgürlüğünün ve bu özgürlüğün alanını bilmesinin temelinde akıl sahibi olması yatar. Siyasi yönetimler bile belli bir yaşa kadar eylemlerinden dolayı çocuğu sorumlu tutmazlar.²³⁶ Bundan dolayı anne babanın çocuk üzerindeki hâkimiyeti ve sorumluluğu onun kendi kendini yöneten birey olduğunu görene kadar devam eder.

Liberal bir birey olmanın en önemli yolu akıl ve iradedir. Bu anlayışa göre, eğitim yaşında çocuğu şekillendiren anne, baba ve okul, çocuk aklını ve iradesini kullanmaya başladıktan sonra onu bir kalıba koymaya kalkışmamalıdır. Çünkü o artık özgürdür ve neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verebilecek bir akla sahiptir. Bu düşünce, eğitimden sonra çocuğun kendi bireysel tecrübelerinin yine kendi hayatını şekillendireceğini bizlere söylemektedir. Yani artık bireyin kaderi kendi ellerine bırakılmıştır. Zaten çocuk buna hazır ve hayatta zorlanmayacaktır. Çünkü doğduğundan itibaren anne, baba ve okul çocuğu bu hayata hazırlamaktaydı.

Babanın çocukları üzerindeki hâkimiyeti geçicidir ve çocukların tüm yaşamlarını ya da mülkiyetlerini kapsamaz. Bu hâkimiyet sadece küçüklüğünden ve güçsüzlüğünden dolayı yardıma muhtaç olmasından ve eğitimleri için gerekli ilgiden ibarettir. Çocuk iradesiyle ve aklıyla uygun kararlar verme yeteneğine sahip olduğunda babanın çocuk üzerindeki hâkimiyeti sona erer ve bu andan itibaren baba oğlunun özgürlüğü üzerine söz söyleme hakkına sahip değildir.²³⁷ İşte ebeveynin kontrolünden ve hâkimiyetinden kurtulan çocuk, iradesiyle hareket etmeye başladığı için özgürlüğe de adım atmış olacaktır. Bunun sonucunda da liberal bireyin temelleri atılmış olacaktır. Özgür yaşama adım atan birey artık tüm zorluklarla baş edebilecek sorumluluğa sahip

²³⁶ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 40-43-44.

²³⁷ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 45.

olması gerekir. Bundan sonra anne ve babanın desteğini ve hâkimiyetini arkasında hissedemeyeceğinden dolayı kendi başına kalmanın üstesinden gelmek zorundadır. Bundan dolayı, çocukluktan başlayıp okulda devam eden eğitimin amacı da özgür bireyin sağlıklı kararlar verebilmesini sağlamaya çalışmaktır.

Diğer yandan çocuk doğal özgürlüğüne kavuştuktan, yani ebeveyn hâkimiyetinden kurtulduktan sonra anne babayla bağına koparıp onlara karşı olumsuz ve saygısız davranışlar sergilememesi gerekmektedir. Çünkü Tanrı ebeveynlere insanoğlu ırkının sürdürülmesi, çocukların beslenme ve korunma gibi ihtiyaçlarının giderilmesi için verdiği görev gibi; çocuklara da ebeveyn içten bir saygı görevini vermiştir. İçinde büyük bir saygı taşıyan çocuk, yaşamını borçlu olduğu bu kişilere zarar verecek, ya da gücendirecek, rahatsız edecek ya da mutluluklarını ve yaşamlarını tehlikeye atacak bir durum konusunda koruyucu göreve sahiptir. Çocuk, yaşamın olanaklarını kullanabilir kılan bu kişilerin ihtiyaçlarının giderilmesine ve refahlarının sağlanmasına yönelik bütün eylemler bakımından yükümlülük altına girmiştir. Hiçbir durum, hiçbir özgürlük çocukları bu sorumluluktan alıkoyamaz. Bu durum çocuğu yetiştirip eğiten anne babaya verilen bir ayrıcalıktır. Yalnız bu saygı ve sevgi ebeveynin çocuk üzerindeki hâkimiyetini artıramaz veya hükmetme gücü sağlayamaz.²³⁸ Anne ve babanın hükmetme veya iktidar sahibi olma gücü eğitim işi bittiğinde sona erer, fakat çocuğun anne babayı onurlandırma ve kendisini yetiştirdiği için onlara hizmet etme görevi hiçbir zaman sona ermez.²³⁹

2.4.JOHN LOCKE'UN PEDAGOJİK YAKLAŞIMLARI

Locke, felsefi gelenek içerisinde içinde eğitim konusunu geniş bir biçimde ele alan nadir filozoflar arasındadır. Ancak *Eğitim Üzerine* adlı kitabını teorik bir tarzda değil de uygulamalardan ve deneyimlerden yararlanarak yazmıştır. Bu durum da onun eğitimdeki tecrübeci yaklaşımını ortaya koyması bakımından önemlidir. Locke'da görülen eğitim modeli devlet okulundan ziyade özel yetiştirilmeye uygun olan çocuk için geçerlidir. Diğer yandan zamanının burjuva kültürüne uygun bir model geliştirmesi açısından da dikkate değerdir.²⁴⁰ Locke, bu eserde eğitimin amaçsız olmayacağını bizlere gösterir ve bu amaçların neler olabileceğini şöyle sıralar: '*Eğitimin ilk amacı*

²³⁸ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 47-46.

²³⁹ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 48.

²⁴⁰ H.Ömer Özden, Osman Elmalı, *Yeniçağ Felsefesi Tarihi*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2012, s. 256.

*doğruluk (ahlak) olup, bu amaç duygusal (düşüncesiz) davranışlara engel olan eylemleri, olguları içerir. Doğruluk (erdemlilik) eğitimi, yaşamı akılla yönlendirecek özellikleri oluşturur. Eğitimin ikinci amacı akıl'dır. Akıllı ve pratik zekâ kişilere işlerini başarıyla yapabilme ve sağgörülü olabilme yetilerini kazandırır. Eğitimin üçüncü amacı olan iyi yetiştirme (terbiye) ile kişi sosyal yaşam yaptırımları konusunda eğitilir. Dördüncü amaç olan öğretimin içeriğini de, moral ve siyaset ile sivil toplum, hükümet, kanun ve tarih konuları oluşturur.*²⁴¹

Locke'un amacı, ailesi ve özel öğretmenler tarafından eğitilen çocuğun bir dünya insanı olarak örnek alınmasıdır. Ona göre insanlar arasındaki farklılığı ortaya çıkardığı ve bir babanın çocuklarına aktardığı en iyi miras olduğu için eğitim hayatın en önemli unsurudur. Eğitim olmadan, çocuğun attığı bilimsel adımların sonucunda erdemli olmasını bekleyemeyiz.²⁴²

Modern çağın büyük filozofları gibi Locke da skolâstik düşüncenin kalıntısı olan öğretim yöntemlerini kusurlu bulur. Locke *Eğitim Üzerine* adlı kitabında kendi geliştirdiği psikoloji ve ahlâk üzerinde temellenen yeni bir eğitim yöntemi sunar. Çocuk doğuştan tüm ilkelerden yoksun olduğundan, eğitim deneyim yoluyla, mutluluğu gerçekleştirme amacı taşımalıdır. Locke'un eğitim modeli, çocuğun bireyselliğini geliştirebilmesi, sağlam iradeli bir birey oluşturma ve çocukların büyüdüğünde topluma faydalı bir birey olması temeli üzerine oturmaktadır.²⁴³

2.4.1. Çocuğu Eğitimle Yönlendir

Locke, çocuğun eğitimle nasıl yönlendirilmesi gerektiğini nehir örneğiyle açıklamaya çalışır. Ona göre, nehirde akan suyun yönünü değiştirmek için elle yapılan müdahale o suyun kanallara akmasını sağlamaktadır, su bu kanallarda oldukça farklı yönlere akar ve kaynakta yapılan bu ilk yönlendirme sayesinde farklı yönelimler alır ve sonunda uzak yerlere ulaşır. Anlaşılabacağı üzere çocukların zihinleri de suyun yönlendirilmesi gibi bu tarafa veya öbür tarafa çevrilebilir. Bu şekilde evrilip çevrilen insan, eğitim sayesinde çevrildiği kanalın şeklini alır. Kanal iyi yola hizmet için varsa,

²⁴¹ Kale, *Eğitime İlişkin Felsefi ve İdeolojik Görüşler*, s. 281

²⁴² Jean Didier, John Locke, Paradigma Yayınları, (Çev. A. Altınörs), İstanbul 2009, s. 59.

²⁴³ Frank Thilly, *Bir Felsefe Tarihi*, (Çev. Nur Küçük, Yasemin Çevik), İdea Yayınevi, İstanbul 2000, s. 317.

insan da iyi olur. Eğer insanın çevrildiği bu kanal olumsuzluk taşıyorsa, o zaman insan kanalın özelliğine göre olumsuz bir hal alır. Kısacası eğitim insanı iyi veya kötü, faydalı ve faydasız biri yapar.²⁴⁴

Locke, çocukları yönlendirme işine erken yaşta başlamak gerektiğini söyler. Bunun sağlayacağı en iyi fayda çocuğun bu yönlendirme sayesinde aklını kullanabilmeyi öğrenmesidir. Çocuk büyüdüğünde kendi arzularını reddedebilen bir kişi haline gelir ve aklının yönlendireceği en iyi yolu izler. Locke’a göre, ebeveynler bebeklik dönemindeki çocuğun yaptığı yanlışlara gülmekte ve ağladığında her istediği şeyi ona vermektedirler. Çocuk büyüyüp geliştiğinde yaptığı yanlışlar da onunla büyüyecektir. Diğer yandan çocuk her istediğinin olması gerektiğini düşünecektir. Bundan dolayı çocukken düzeltemediğimiz bu gibi hataları büyüdüğünde düzeltmemiz çok zordur.²⁴⁵ Oysa ‘‘İnsanın akıldışı davranışlarının çocuklukta edindiği yanlış fikirlerden kaynaklandığı...’’²⁴⁶ nı bilmemiz, bu duruma karşı önlem almamıza fayda sağlayacaktır.

Ona göre, çocuğun arzulara ve iştaha sahip olması doğal bir durumdur. Ancak çocuğun arzu ve iştahlarını mantıklı yollarla ve kısıtlamalarla kontrol altına alma görevi ihmal edilmeyecek kadar ciddidir. Çocuklar arasındaki fark arzulara sahip olmak ya da olmamakta yatmaz, bu arzuları reddedebilme ve yönetebilme gücünde yatar. İşte o zaman çocuk geliştikçe aklını kullanarak arzularını yönetebilir ve yanlış yollara gitmesini kendisi engelleyebilir. Diğer yandan Locke’a göre, çocuğa öğretilmesi gereken ilk şey, bir şeyin hoşuna gittiğinden dolayı değil de ona ihtiyacı olduğundan dolayı sahip olması gerektiği fikridir. Elde edemediği şey ona ızdırap vermemeli onsuzda mutlu olmayı öğrenmelidir.²⁴⁷ Bunun sağlayacağı en iyi veri çocuğun mutluluğun yanında acının da hayatta başına gelebileceği fikrine sahip olmasıdır.

2.4.2. Dayanıklı Çocuk

Locke, çocukların nazik ve hassas şekilde yetiştirilmesine karşı çıkar. Ona göre, çocuk beyefendi tarzında hiçbir olumsuz koşula maruz kalmadan yetiştirilemez. Gerektiğinde soğuk da görmeli, sıcak da. Locke, bu durumu açıklamak için İskitli

²⁴⁴ John Locke, *Eğitim Üzerine*, (Çev. A. Uğur), Yeryüzü Yayınevi, Ankara 2004, s. 13.

²⁴⁵ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 32-33.

²⁴⁶ Norman Hampson, *Aydınlanma Çağı*, (Çev. J. Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 33

²⁴⁷ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 34-37.

örneğini vermektedir, İskitli bir filozof, karda ve donda çıplak nasıl dolaşabildiğini soran Atinalıya, yüzün nasıl ki soğuğa alışıkla benim vücudumu da yüz olarak düşün, diye cevap vermiştir.²⁴⁸ Locke, vücudun doğal şartların her türlüüne alıştırılması gerektiğinden bahseder. Ona göre, gerektiğinde vücudumuzu gece bile soğuk sularla yıkayıp dirençli hale getirmek hastalıklara yakalanmayı engelleyecektir. Soğuk sularda dolaşmanın başka bir faydası da yüzmeyi öğrenmedir, işte eğitimin faydası görülmeye başlamıştır. Ayrıca sadece sıcak ve soğuk suda değil, çocuk sıcak bir günde güneşin tesirlerine dayanma gücü kazanmak için güneşte oynatılmalıdır. Eğer hep gölgede gezinirse kararmadan güzel bir çocuk olur, fakat işe yarar bir adam olamaz. Locke kız çocuklarını da bu şekilde yetiştirmek gerektiğinden bahseder, fakat kızların güzelliklerini de koruması gerektiğini söyler. Ona göre, kızlar da ne kadar açık havada oynarlarsa, erkek ağabeylerine benzer şekilde o kadar güçlü olacaklardır.²⁴⁹ Çocuğun zorluğa maruz kalması, onun hayattaki her türlü sorunla baş edebilmesini kolaylaştıracaktır. Bu da onun kendi ayakları üzerinde durarak, kimsenin hâkimiyeti altına girmeden özgürce kararlar vermesini sağlayacaktır. Oysa zorluklara alışık olmayan birey güçlü kişilerin yardımına muhtaç olacağından onların iradelerine tabi olacaktır. Bu da onun özgür birey olma yolundaki en büyük engeldir.

Locke'un böyle bir anlayışa sahip olması onun pragmatizme ne kadar yakın durduğunu bizlere göstermektedir. Çünkü pragmatizm de aynı Locke'ta olduğu gibi çocuğu gerçek hayatın sorunlarıyla başedebileceği şekilde eğitmeye çalışır. Fakat Locke çocuğun, kendi başınlığını ve özgürlüğünü ön plana çıkararak sorunlarla baş etmeyi kendi aklıyla ve iradesiyle kararlar verebilecek yaşa erteler.

2.4.3. Özgür Birey için Özgür Beden

Locke, gelişip serpilmesi için çocuğun bedeninin özgür bırakılması gerektiğini söyler. Ona göre, dar şekilli kıyafetlerle çocuğumuzun beden gelişimini kısıtlamamak gereklidir. Giysiyi geniş giydirmek gerekli ki beden uygun şekli alabilsin ve büyüyüp gelişebilsin. Doğaya bildiği en iyi şekilde vücudu şekillendirmesinde izin verilmesi gerektiğini söyleyen Locke'a göre, doğa kendi vücudumuzu şekillendirme konusunda daha yeteneklidir. Çocukların bedenlerine şekil verme çabaları onları bozmaktadır.

²⁴⁸ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 14.

²⁴⁹ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 16-18.

Sebebi ise vücuda giden besinlerin orantısız olarak dağılması ve bazı organların besin alamayarak bozulmaya maruz kalmasıdır.²⁵⁰ Bu durumun sadece vücuda şekil verme şeklinde anlaşılmaması gerekmektedir. Fiziksel gelişim, ruhsal ve sosyal gelişimi de etkileyeceğinden dolayı çocuğun büyümesine engel olan ve ruhsal yapısına zarar veren, onun duygusal gelişimini sınırlayan her türlü engelin ortadan kaldırılması gerektiğini de söylemiş olmaktadır. Bundan dolayı çocuk nasıl ki her türlü besini orantılı bir şekilde alması gerekiyorsa, duygusal ve ruhsal yönünün gelişmesi için de özgür bir şekilde, baskıya maruz kalmadan doğal yapısına uygun şekilde gelişmesine izin verilmelidir.

2.4.4. Beslenme ve Uyku

Locke, çocuklara üç dört yaşlarına kadar et yedirilmemesi gerektiğinden bahseder. Ona göre, çocuk bu yaşa kadar tıka basa yedirilmez ve etten uzak tutulursa daha sağlıklı dişler edinir ve vücudu sağlam temeller üzerine kurulmuş olur. Ayrıca yenen yemek iyice sindirilmeli, içilen süt ve süt ürünleri şekersiz olmalı, tuzu ve baharatı oldukça az kullanmak gerekmektedir. Eğer çocuk vakti gelmeden bir şeyler yemek isterse, onu kuru ekmeğe alıştırmak gereklidir. Bu kuru ekmek az çekici olduğu için, onun sebepsiz bir şeyler yeme içme alışkanlığının önüne geçmeye yetecektir. Çocuk kuru ekmek yediği için midesi buna alışacaktır. Diğer yandan çocuk, doğasının ihtiyaç duyduğundan fazla yememesi gerektiğini de öğrenmiş olur. Locke, İngiltere’de ortaya çıkan hastalıkların çoğunun çok et yiyip, az ekmek yemekten kaynaklandığını düşünmektedir. Locke, öğünlerin mümkün olduğunca gün içerisinde aynı saate bağlanmaması gerektiğini söyler. Çünkü yemek yemeyi belirli zamanlara sabitlediğimiz vakit o saat geçtiğinde çocuğun midesi rahatsız olacak ve aşırı yeme ihtiyacı doğacaktır. Bunun için çocukları farklı zamanlarda yenilen öğünlere alıştırmak gereklidir. Çocuk doğası gereği açgözlü veya obur değildir, onu bu duruma alışkanlıkları getirmiştir.²⁵¹ Bundan dolayı ister beslenme isterse davranışsal olsun Locke, çocuk eğitiminde dikkat edilmesi gereken en önemli konu ona yerleştirdiğimiz alışkanlıklar olduğunu söyler. Onun bu anlayışından hareketle diyebiliriz ki, çocuk alışkanlıklarının esiri olmamalıdır. Bu esaret onun tüm hayatına hâkim olacağından ve çocuğun karakterine yerleşeceği için bunları ortadan kaldırmak ve değiştirmek zor olacaktır.

²⁵⁰ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 19-20.

²⁵¹ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 21-22-23.

Locke beslenme önerilerine devam ederek derki, çocuğa her istediği zaman içecek verilmemelidir. Gece çocuk bir şey içmeden yatmaya alıştırılmalıdır. Çocuk içeceği o kadar alıştır ki, yetişkin bir insandan daha fazla içecek ihtiyacı duymaya başlar. Bu içecek onda yeme isteği doğuracağından çocuk durmadan bir şeyler yemek ve içmek ister. Diğer yandan çocuklar meyvelerden uzak tutulamaz, fakat tatlı meyveler vermemek uygun olacaktır. Sağlık açısından olgunlaşmamış meyveler yenmemeli ve mide meyveyle doldurulmamalıdır.²⁵²

Diğer yandan Locke, çocukların ister beslenmeden, ister başka bir sebepten dolayı hastalandığında hemen doktora götürmememizi tavsiye eder. Çünkü doktor avuç dolusu ilaçlarla çocuğun midesini bozacaktır. Her hastalığında doktora gitmeyen çocuk daha dayanıklı olacaktır. Doktorun her müdahalesi çocuğun narin yapısına zarar verir. Buna karşılık çocuğu iyileştirmek için doğal yöntemlere başvurulmalıdır. Eğer doğal yöntemler işe yaramazsa son çare olarak doktorun dedikleri yapılmalıdır.²⁵³

Locke'a göre, uyumanın en güzeli masum bir çocuğunkidir. Sadece bu hususta çocuk istediği kadar serbest bırakılmalıdır ve çocuğun bol bol uyumasına izin verilmelidir. Çocuğa en faydalı şey uykudur, fakat sabah erken kalkması gerektiği düşüncesi de bu arada verilmelidir. Erken kalkan çocuk erken yatacak ve sağlıklı olacaktır. Erken yatan çocuk gece dışarıda vakit geçirme alışkanlığını edinmeyeceği ve kendisine uygun olmayan arkadaşlarla gezmeyeceği için kişiliği de zaman içinde oturacaktır. Kişiliği oluştuktan sonra akşamları dışarıda vakit geçirmesine izin verilmelidir, fakat erken yatıp erken kalkma fikrini uygulaması sağlığı açısından çok önemlidir. Doğanın insana hediye ettiği en güzel ilaç uykudur, bunun için bu ilacı almayan kişi hasta olur. Diğer yandan sürekli uyuma alışkanlığı edinen çocukları takip etmek gereklidir. Eğer aşırıya kaçmışsa çocuk ileriki yaşlarda uyuşuk ve tembel olmaya yatkın olur. Bunun için yaşa göre uyku saatlerini düzenlemek gereklidir. Eğer çocuğu sabah erken uyanmaya alıştırmışsak çocuğun uyku süresi düzene girecektir. Ani ve yüksek sesle uyandırılmak çocuğu korkutur. Bunun için onu alçak sesle ve nazik davranışlarla uykudan uyandırılmalıyız. Çocuğun yatağının sert yün veya pamuk olması, onun daha sağlıklı olmasını sağlar. Çok yumuşak yatak vücudun şeklini bozar

²⁵² Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 25-26.

²⁵³ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 31-32.

ve bedeninin zayıf düşmesine neden olur. Sert yatağın rahatsızlığına alışık olan çocuk ise hayattaki zorlukların üstesinden gelme konusunda ilk adımı atmış olacaktır.²⁵⁴

2.4.5. Başkaları ve Çocuk

Locke'a göre, çocuk daha yürüyemeden zalimliği, vurmaya, intikamı ve küçük yaşta başkasına yumruk atmayı öğrenmektedir. Bu yaşta başkalarının canını yakmayı öğrenen çocuk büyüdüğünde başkalarına zarar vermekten hoşlanacak ve bu yumruğunu kullanmaktan çekinmeyecektir.²⁵⁵ Locke'un bu anlayışı onun tecrübeci yaklaşımının sonucudur. Çünkü çocuğun zihni doğuştan boş olduğu için onun zihnini neyle doldurursak öyle olacaktır. Eğer çocuk şiddet ağırlıklı bir ortamda yetişmişse ondan kibar ve anlayışlı olmasını bekleyemeyiz. Çünkü boş olan zihni şiddetin kodlarıyla donatılmıştır.

Diğer yandan Locke, çoğu eğitimcinin üzerinde fazlaca durmadığı ve günümüz dünyasında anne ve babanın da hiç umursamadığı bir konuyu bizim dikkatimize sunmaktadır. Ona göre, giydirilen elbiseler çocukları kibre ve gösteriş yapmaya sevk edecek durumlar oluşturur. Giydiği elbiselerin güzelliğini ve çocuğun başkalarından daha güzel olduğunu sürekli tekrarlamak ilerde çocukta bu kibrin ve gururun giderek artmasına sebep olacaktır. Çocuk kendisinin arkadaşlarından üstün olduğunu düşünecektir. Çocuk elbisesinin güzelliği veya kendi güzelliğiyle övünmek isteyebilir, fakat erdemlilik ve mükemmelliğin temeli aklımızı kullanarak arzularımıza engel olma gücümüzde yatar. Alışkanlıklar sayesinde elde edilecek ve geliştirilecek bu gücün erkenden önüne geçtiğimiz takdirde kolaylaşır ve çocuğun ileride kibir ve gurur gibi olumsuz davranışlar sergilemesini engeller. Bundan dolayı çocuğa bebeklikten itibaren arzu ve özlemlerinin nasıl kontrol altına alınacağı öğretilmelidir.²⁵⁶ Çocuğa başka insanlara karşı saygılı olmayı ve onları küçük görmemeyi öğretmek gerekir. Kendinden daha aşağı seviyedeki insanlara karşı emrivaki ve buyurgan bir tavırla değil de daha sevecen ve hoşgörü içinde davranması gerekir.²⁵⁷

²⁵⁴ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 27-28.

²⁵⁵ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 35.

²⁵⁶ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 35-37.

²⁵⁷ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 112.

2.4.6. Yol Gösterici Otorite

Çocuğun büyüdüğü iradi davranışlarına yol gösterici şekilde ona yardımcı olmamız gerektiğini söyleyen Locke göre, eğer baba çocuğun kendisine hayranlık duymasını istiyorsa bebeklikten itibaren otoritesini oturtturarak aradaki samimiyeti korumalıdır. Ona göre, serbestlik, aşırı sevgi ve ilginin çocuğa hiçbir faydası yoktur. Bunun tam tersi de geçerlidir; kendisini yönetebilecek bir insana patronluk taslamak ve şiddet uygulamak doğru değildir. O insanı sizden soğutur. Anne ve baba öyle hareket etmelidir ki, çocuk ebeveyn korkuyla karışık hayranlık duymalıdır ve büyüdüğü çocuk onlara saygı göstermelidir. Çocuk bebekken şekillendirilirse büyüdüğünde bu şekillendirmeyi doğal karşılayıp gerekli davranış kalıbını kazanmış olacaktır. Bu saygı ve itaatkâr oldurmaya ne kadar erken başlanırsa o kadar iyidir. Şiddete başvurmada bu davranışları sevgi ve şefkatle onlara kazandırmak gerekir. Eğer ihmal edilirse çocuk büyüdüğü bu davranışları ona kazandırmakta zorlanırsanız hatta imkânsız hale gelir.²⁵⁸ Her hata oluştuğu anda hemen müdahale edilip düzeltilirse bu hataların hepsi kökünden sökülüp atılabilir. Böylece olumsuz davranışlar çocuğun zihninde yer etmeden ondan kurtulmuş olur.²⁵⁹

Eğer çocukları sert idare yapısına alıştırsak onların akli kullanma kabiliyetlerine engel olur ve girişkenliğini kaybetmiş pısrık somurtkan kişiler ortaya çıkarırız. Devamlı baskı ve şiddetle yapılan otorite altına alma yöntemi çocuğun sevdiği şeylerden bile nefret etmesine yol açar veya çocukta köle ruhlu yapı belirir.²⁶⁰ Burada anne ve babaya büyük görev düşmektedir. Çünkü her çocuğun karakteristik yapısı bir değildir. Orta yolu bulmada ebeveyn çocuğun ruhsal yapısını da göz önünde bulundurup ona göre bir yaklaşım sergilemelidir.

Diğer yandan baskıcı bir tarzda yetişen çocuk içe kapanık, kararsız, ilgisiz, ezik bir yapıda olacağından, bu çocuğun özgür bir birey olma ve kendini gerçekleştirebilme yolunda beklentimizin fazla olmadığını söylemek gerekir. Buna paralel olarak özgürlükçü ve baskıdan uzak duran çocukla, her zaman baskı altında kalan çocuk arasında büyük farklar vardır. Mutsuz bir dönem geçiren çocuğun özgür bir birey olma yolunda alacağı çok mesafe olduğunu söylemek gereklidir. Locke'un insan anlığını boş

²⁵⁸ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 39-41.

²⁵⁹ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 74.

²⁶⁰ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 42-43.

levha olarak düşünmesi, ‘‘deneyerek, yanılarak, sorarak ve sorgulayarak’’öğrenmenin yolunu açmıştır. Bu en ‘‘özgürlükçü ve en akla yatkın’’ öğrenme şekli özgür bireylerin oluşumuna da kapı açacaktır.²⁶¹ ‘‘Nitekim empirist geleneğe sıkı bir bağlılığı olan Locke, eğitimde bireye kazandırılacak bilgi ve becerilerinin sonradan elde edilen yeni ve yararlı buluşlardan ibaret olduğunu düşünmüştür’’²⁶².

2.4.7. Ödül ve Ceza

Çocuğu eğitmeğe yönelik olarak ödül ve ceza faktörü yadsınamaz. Fakat kullanılan ödül yöntemi sonucunda iştahı artırıp çocuğu arzuya yönlendirmiş olmaktadır. Buda yok etmeye çalıştığımız eğilimleri daha da artırmaktadır. Ödül veya ceza davranışsal olmalıdır. Yaptığı iyi şeyler övülmeli kötü davranışlara karşı olumsuz tavır takınılmalıdır. Yalnız bu durum sürekli olmalıdır. Anne babanın çocuğun olumsuz davranışına karşı gösterdiği tepki bir olmalıdır. Bu durum çocuğun yanlış davranışa yönelmesini engelleyecektir.Locke’a göre, çocuğa istenilen davranışı yapmadığında verilen her ceza sizden korkmasını sağlayacaktır. Korkudan dolayı sizin yanınızda istediğiniz gibi davranacak fakat sizin olmadığınız ortamda yine eskisi gibi davranmaya devam edecektir. Çok şiddetli cezalar çocuğun karakterine ve eğitime zarar vermektedir. Çözümü ise yaşa göre ılımlı irade ortaya koymaktan geçmektedir.²⁶³

Locke göre, dikkatsizlik, umursamazlık ve aşırı neşe halleri çocukluk yaşlarının doğal halleridir. Eğer çocuklar değişik veya yanlış davranış sergilerse onları uygun bir dille aşırı tepki vermeden ve nazikçe uyarmak gerekir. Bu yanlış davranışı düzeltmemiz için gerekli adımları atmalıyız. Eğer uygunsuz davranışı tekrar ediyorsa bunu inatçılık olarak algılamamalı ve aşırı tepki göstermemeliyiz. Aşırı tepki yerine nazikçe ve yaşına uygun şekilde yapılan uyarılar sayesinde, davranışının yanlış olduğunu anlayacak ve bunu tekrar etmemeye çalışacaktır. Locke, çocukların masum sayılacak davranışları ve oyun oynamaları bulunduğu ortamdakileri rahatsız etmemeleri şartıyla özgür bırakılması gerektiğini söyler.²⁶⁴ Bu anlayış çocuğun her zaman yanlış yapabileceğini, yapılan her yanlışta da çocuğa aşırı tepki gösterilmemesi gerektiğini bizlere

²⁶¹ Doğan, *Çocuk ve Felsefe*, s. 206-207

²⁶² Mustafa Cihan, ‘‘John Locke ve Eğitim’’, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), (2006), s.174, <http://edergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/view/314>

²⁶³ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 45-46.-40-41.

²⁶⁴ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 71-49.

göstermektedir. Yapılan her müdahale çocuğun yaratıcılığını engelleyeceğinden dolayı, kendi ayakları üzerinde duran özgür birey olma yolunda ona engel olacaktır.

Diğer yandan Locke, çocuğun ebeveynlerin davranışlarını suiistimal edebileceğini söyler. Ona göre, eğer çocuk uygunsuz davranışlara ve sözlere devam ederse müdahaleye devam edin ve sözünüzün dinlenmesini sağlayın, hâkimiyeti ona bırakmayın. Fakat baba, çocuk uygunsuz tavırlar sergilemese de nadiren otoriter olabilir. Diğer yandan bu otorite sert davranışlardan ziyade, mantıklı sonuçlara götüren davranışlar olabilir. Mantıksal sonuçlardan kasıt, onlara uzun uzadıya nutuk çekmek değildir. Uyarıları yaşlarına ve zekâlarına uygun şekilde basit anlatımlarla yapmak gereklidir.²⁶⁵ Bu anlatımlar çocuğu bıktıracak ve babadan uzaklaştıracak şekilde olmamalıdır. Çocuğun uygunsuz davranışlarına müdahale Locke'un anlayışına göre sonuç alınacak ve mantıklı sayacağımız bir yöntemle olmalıdır.

2.4.8. Oyun ve Eğitim

Locke göre, doğa tarafından yaşa göre uyarlanan oyun oynama isteği çocuğun ruh halini canlı tutmak, gücünü ve sağlığını geliştirmek için anne baba tarafından teşvik edilmelidir. Zaten çocukların yapmak zorunda oldukları ve hoşlandıkları en iyi sanat oyun oynama isteğidir.²⁶⁶ Locke'un oyun oynamayı sanata benzetmesi çocuğunda oyun oynarken aynı sanatçı gibi yaratıcı olmasından dolayıdır. Sanatçı nasıl ki duygu ve düşüncelerinden hareketle yaratıcı eserler ortaya koyuyorsa, çocuk da sanatçı gibi kendi düşüncelerinden hareketle oyunda yaratıcı olabilir ve bizim için çocuksu sayılabilecek özgün fikirler ortaya çıkarabilir.

Çocuğa yaptıracığımız şeyi zorla değil de zevk aldırarak yaptırmak gerekmektedir. Çocuğun zevk alma veya ilgi gösterdiği zamanı iyi belirlemek gerekir. Eğer eğitimi için zevk alarak öğreneceği zamanı iyi ayarlarsak çocuğun isteksiz olduğu zamanlardaki algılamasının ya da öğreteceğimiz şeyin üç katını öğretebiliriz. Öğretilecek hiçbir şey çocuğa yük olarak yüklenmemeli ve görev haline getirilmemelidir, aksi takdirde ondan nefret etmeye başlar. Çocuklar özgür olduklarını ve eylemlerini kendisi istediği için yaptığını görmek isterler. Çocuklardaki oyun tutkusunu bir görevmiş gibi onlara dikta edin göreceksiniz ki çocuk bir süre sonra

²⁶⁵ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 71-72.

²⁶⁶ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 49.

bundan bıracaktır. Çocuğun oyunu bir görev olarak algılamaması gerekir. Çocuklar özgür olduklarını, eylemlerini kendi istedikleri için yaptıklarını ve her gururlu yetişkin insan gibi eylemlerinde kesin ve bağımsız olduklarını göstermek isterler. Aksi durumda zorlama çocukta nefret duygusu uyandırır. Locke’a göre, her şey zamanı geldiği anda yapılmış olsa oyun ve ders birbirleri için bir dinlenme aracı haline gelebilir. Çocuklar meşgul olmayı ve devamlı hareket ederek değişikliği sevdiği için bu yöntem onlara uygundur.²⁶⁷

2.4.9. Korku ve Cesaret

Locke’a göre, korku doğru ve iyi idare edilince faydalı bir duygudur. Korku çalışkanlığımızı artırmak ve kötü bir durumdan kendimizi korumak için verilmiştir. Çocuğun korkusuzca ve deli cesaretiyle hareket etmesine engel olunmalı. Çocuklar genelde korku duygusunu iyi yönetirler. Diğer erdemlerin bekçisi ve destekçisi olan cesaret eksikliği, zayıf ve ürkek bir yapıya sahip çocuklar doğru yöntemlerle iyi bir duruma getirilebilir. Gerçek cesaret ise iradeye hâkim olmak ve zorluklar karşısında gereğini yapmaktır. Diğer yandan her türlü zorluğa hazırlıklı olarak çocuğu yetiştirmek de onu cesaretli yapma girişimidir. Locke, burada kastedilen tehlikelere karşı korkusuzca kıpırdamadan, kaçmadan durmak olmadığını belirtir. Ona göre korku insanın uyanık kalmasını sağlar. Korku duyulan şeye karşı aklı kullanarak karşı gelmek ise cesarettir.²⁶⁸

Diğer yandan Locke, çocukları her türlü korku nesnesinden ve korku durumundan uzak tutmak gerektiğini, onlara korkunç nesnelerden ve korkunç endişelerden bahsetmememiz gerektiğini dile getirir. Aksi takdirde onların ruh hallerini bozulacağını söylemektedir. Ona göre, tüm hayatları boyunca ürkek olmuş insanlardaki bu durumun sebebi onların gençken veya çocukken karşılaştıkları korkunç olaylardır. Bu korku durumu böyle sürüp gitmeyeceğinden, çocuğa nazik bir şekilde korktukları şeylere alıştırmak gereklidir. Bunu yaparken mantıklı ve nazik bir şekilde korktukları durum ve nesnelerin korkulacak yanlarının olmadığına alıştırmak gerekir. Çocuk gereğinden fazla bir şeyden korkuyorsa küçük adımlarla ve fark ettirmeden ona uyum sağlama girişimlerinde bulunmalı ve bu korkuya alıştırmak gereklidir. Çocuk bu korkuyu

²⁶⁷ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 64- 65.

²⁶⁸ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 103-104.

yendikten sonra alkışlamayı ve onu övmeyi unutmamak lazımdır. Bize acı vermeyen ve keyfimizi kaçırmayan nesnelere karşı korku duymayız. Çocuk da ateşin ve alevin parlaklığına aldanarak yaklaşır ve ona dokunur acıyı hissedince ondan uzaklaşmaya başlar ve bir daha ona dokunmaz. Bu şekilde korkuyu kontrol altına alarak ona zarar veren şeylere yaklaşmaz.²⁶⁹

Diğer yandan Locke'a göre, çocukların hayvanlara karşı göstereceği zalimce davranışların önüne geçilmelidir. Çünkü çocukların küçük hayvanları öldürme isteği onlarda kendinden zayıf kişilere karşı şiddet eğilimini artıracak ve başkalarına zarar vermeyi meşru saymasına neden olacaktır. Buda kendi cinslerine karşı sevgi duymaması sonucunu doğuracaktır. Bu duygunun bir adım ötesi ise insan öldürmektir, oysa öldürmek yerine sevmeyi ve merhameti aşılmalıdır. Bu durum nazik bir şekilde kontrol altına alınmalı ve çocuğa öğretilmelidir. Bunun için başından itibaren çocuklara öğretilmesi gereken şey canlıyı öldürmekten nefret etmesidir. Çocuklara bozmayı ve yok etmeyi değil yapmayı ve düzeni öğretmek gerek. Çocuğun yanlışı ve bu yanlıştaki sonucu ne olursa olsun ele alınması gereken tek şey bunun asıl kaynağıdır ve yerine nasıl bir alışkanlığın yerleştirileceğidir.²⁷⁰

2.4.10. Çevreyle Etkileşim ve Örnek Gösterme

Locke'un doğuştan gelen fikirlerin olmadığı düşüncesi davranışlarımızı şekillendiren bilgilerin de doğuştan olmadığını ortaya kor. Çocuğun davranışlarını şekillendiren en önemli etken bulunduğu çevreden duyumlarıyla elde ettiği deneysel verilerdir. Çocuk ne görürse öyle olacaktır. Çünkü çocuğun zihni boştur ve her yaşadığını zihnine kazıyacaktır.

Locke'a göre, çocuklarda bulunan sevgi ve saygı ebeveynleri tarafından iyi yerleştirilmişse çocuğun etrafına olan davranışından korkmamak gerek. Bu iyi şeyleri overek onlarda alışkanlık haline getirmeliyiz. Hoş davranışlar çocuğun zihnine yerleştikten sonra dışa dönük olumlu davranışlar kendiliğinden gelecektir. Çocuğun ilk yürümeye başladığında etrafındaki kişilerin olumlu davranış sergileyenlerin olması çok önemlidir. Çocukların zihinleri çevresindekiler tarafından olumlu şekilde doldurulursa dışa yansıyan olumsuz tutumlar yok olacaktır; fakat çevresindeki insanlar olumsuz

²⁶⁹ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 105-106.

²⁷⁰ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 109-110.

davranışları çocuğa aşıliyorsa dünyadaki tüm kurallar bile uygulansa çocuktaki olumsuz davranışın izleri silinemez.²⁷¹ Olumlu ve olumsuz davranışlar zihnimize dışarıdan geldiğine göre çocuğumuzu nasıl görmek istiyorsak, onun zihnine nelerin yerleşmesini istiyorsak öyle bir ortam ve çevrede yaşamaya gayret edilmelidir.

Locke, çocuklara istediğimizi öğretelim fakat davranışlarını etkileyen en önemli faktör çevreleri olduğunu söyleyerek anne ve babayı uyarmaktadır. Bunun için ebeveynler çocukları uygunsuz sohbetlerden uzak tutmalı ve kendilerine özen gösteren insanların yanında bulundurmaya gayret etmelidir. Eğer çocuk okul arkadaşlarıyla beraber takılırsa onların dilini kullanacaktır ve bu durum çocukta kabalık ve davranış bozukluğu meydana getirecektir. Okuldaki arkadaşlarıyla oynaması kendini geliştirme ve rekabet açısından önemli olsa da bu durumda çocuğun ahlaki yapısı bozulacaktır. Çocuk erdemli olmayı kazanmadan olumsuz arkadaşlarla görüşürülürse kesinlikle telafi edilemeyecek sonuçlar ortaya çıkar.²⁷² Diğer yandan zaten çocuk zamanı geldiğinde arkadaşlarıyla sohbet etmeye başlayacaktır, işte o zaman çocuğun karakterinin tam oturduğu ve kendine güvenin zirve yaptığı zamandır.

Bu bağlamda Locke'a göre, çocukları eğitmede en etkili ve kolay yöntem çevresinde kendisine kazandırmak istediğimiz davranışı sergileyen insanları ona göstermektir. Tanıdıkları insanların hareketleriyle o hareketlerin doğruluğu ve yanlışlığı hakkında yapacağımız birkaç yorum onun üzerinde olumlu veya olumsuz etki bırakacaktır. Ona göre, herhangi bir durumun veya davranışın iyiliği veya kötülüğünü bir kural şeklinde kazandırmaya çalışmaktansa, diğer insanların davranışlarını örnek göstermek onlar için daha anlaşılır olacaktır. Örnekten başka nazik ve zihne derinlemesine yerleşen bir yöntem yoktur. Yalnız bu yöntem başkasının eğitimi ve sorumluluğu altında olduğu çocukluk döneminde kullanılmalı.²⁷³

Eğitimde başkalarının tecrübelerinden yararlanma çocuğa yol göstermede bizim işimizi kolaylaştıracaktır. Bir bireyin kendi tecrübesi kendi ayakları üzerinde durması için yeterli değildir. Oysa insanın *'Kısa hayatı esnasında elde ettiği kendi tecrübesini kendisi için yeterli gören bir gençliğin hayatın bütün faaliyet sahalarında acemi ve*

²⁷¹ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 55- 56.

²⁷² Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 57-58-59.

²⁷³ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 73.

çaylak kalıp asla medeniyete ortak olabileceği veya ona bir şeyler katabileceği kanaatinde değiliz.

*Fakat bütün bir insanlık tarihini yeniden yaşayamayacağımıza göre kulağımızı nasihatlere kapımızı başkalarının tecrübelerine kapatamayız... Geçmişe dair tecrübe birikimini bir amaç değil, bir araç olarak önemli görmeliyiz. Ayrıca hangi dönemde ve kim tarafından elde edilirse edilsin her tecrübenin değerli olduğu, çünkü bir gider, masraf, efor, performans, karşılığında elde edildiği muhakkaktır.*²⁷⁴

2.4.11. Erdemli Çocuk

Locke'a göre, çocuk büyümeden önce alçakgönüllü olmayı ve itaat etmeyi ona çok iyi kavratmak gerekir. Bundan dolayı zamanından önce ona kendine güveni aşlamak gereksizdir. En çok zaman harcayacağımız konu erdemli ilkeleri çocuğa aşılama meselesidir. Ona göre, erdemliliğin boyasını hemen silinmeyecek şekilde öyle işlemeliyiz ki çocukta kalıcı olsun.²⁷⁵

Locke, çocuğun genel olarak okul arkadaşlarından öğrendiği şeylerin pek olumlu olmadığını söyler. Oysa onun adalet, eli açıklık ölçülülük, uyumluluk ve çalışkanlık gibi olumlu davranışları öğrenmesi gerekmektedir. Bunu da okul arkadaşlarından öğrenemeyeceği açıktır, der. Bundan dolayı çocuğun arkadaş çevresini iyi seçmemiz gerekmektedir. Ona göre, eğitimdeki diğer konular ertelenerek en zor ve en değerli olan erdem olan gerçek erdemi çocuğa yerleştirmek gerek.²⁷⁶

Diğer yandan Locke, çocuğun sevdiği şeyleri başkalarıyla paylaşmasını ve sevdiği şeylerden ayrılmasını öğrenmesi gerektiğini söyler. Çocuklar bu sayede cömertlik ve naziklikle birbirleriyle yarış halinde olacaklardır. Cömertlik teşvik edilirken adalet kuralları çiğnenmemelidir. Adil davranma konusunda akıl ve iyice düşünmeden çok, sevgi duygusuyla hareket edilirse yanlış yapılmış olunur ve hemen müdahale gerektirir. Önemsiz görülen şeylere hemen müdahale edilirse ileride daha büyük olumsuz davranışların ortaya çıkmasını engellemiş oluruz. Çocuklar adaletlin ne olduğunu kavrayana kadar onlara sevdiği şeylerden vazgeçme şeklinde davranışlar ortaya

²⁷⁴ Selami Sönmez, "Eğitimde Tecrübenin Değeri", [Elektronik Sürüm], *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 9, 2004, s. 359

²⁷⁵ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 60.

²⁷⁶ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 61-62.

koymayı isteyerek adalet fikrinin temellerini de atmış oluruz.²⁷⁷ Bunun sonucunda da, *‘‘hoşgörü kırıntılarını ceplerine yerleştiren, doğru değerlendirmeler yapabilen, doğumla ölüm arasındaki çizgiyi anlamlı kılmaya çalışan, hak ve adaletin, sevgi ve özgürlüğün hayatının en önemli kayıp parçalarından olduğunu fark eden ve ‘‘zaman’’ bilinci gelişmiş ‘‘insan’’lar...’’*²⁷⁸ yetiştirmiş olacağız.

2.4.12. Anne Babanın Çocuğa Yaklaşımı

Locke’a göre, baba çatık kaşlı ve sert tavırlarla çocuğuna yaklaşmamalı, çocuğun düşüncelerini ve tavsiyelerini almalı ve ona danışmalıdır. Bu durum babaya iki şey kazandıracaktır; birincisi çocuğunun düşüncelerinde etkili olur ve ona verebileceği kurallar ve tavsiyelerden çok daha ciddi yönelimler sağlar. Ona ne kadar erken yetişkin bir adam gibi davranmaya başlarsanız o kadar yetişkin hale gelir. Onun sizinle ciddi konuları konuşmasına izin vermeniz aklının boş şeylerle meşgul olmasını engeller. İkincisi ise böyle davranmakla baba onun dostluğunu kazanacaktır. Locke, çocuklarımızı kendi hayatımızdan uzak tutarak sanki bir şeyler saklıyormuşçasına onlardan uzak olmamız gerektiğini söyler. Ona göre, bir baba kendini oğluna açtığında, zamanı gelince çocuk da kendini babaya açacak ve babayla beraber düşünmeye başlayacaktır. Onu bir yabancı gibi dışarıda tutmadığımızda çocuk babayı daha çok sevecektir. Bu sevgi onun babaya olan güvenini daha da artıracak ve kendini emniyette hissedecektir. Özgürce bir konuda ailesine danışmayı öğrenecektir. Çocuk hakkında bilgi sahibi olmamız veya aileye açılması sayesinde onlar hakkında daha fazla detaya sahip olduğumuz için onları tehlikelerden korumada daha başarılı oluruz.²⁷⁹

Diğer yandan Locke, onun genç bir insan olduğunu unutmayarak gerekli önlemleri almamızı söyler. Çocuğun veya bir gencin eğilimleri bizimle aynı olmadığını belirterek, bizim ellisinde sahip olduğunuz düşüncelere, daha düşük yaşlardaki bir gencin sahip olmayacağını kabul etmemiz gerektiğini dile getirir. Bunu söylerken babanın tümünden otoritesiz bir yaklaşım içinde olmasını anlamamak gerekir. Çocuk bilgilenmeye başladığında baba çocuk üzerinde otoritesini hissettirmeli ki bu otorite

²⁷⁷ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 98-99.

²⁷⁸ Belgin Önal, ‘‘Çocuklara Felsefe Nasıl Yapılabilir ya da Yazın Yoluyla Çocuklara Felsefe Nasıl Öğretilir?’’, *Özne Dergisi*, 15. Kitap, Güz 2011 Adana, s.199.

²⁷⁹ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 87-88.

onda yerleşsin ve doğallık kazansın. Erken yaşlarda yerleştirilen otorite onu ahlaksız davranışlardan kaçınmasını sağlar.²⁸⁰

Locke'a göre, anne ve baba çocuk oyun oynarken iyi gözlem yaparak ve onda yerleşik bulunana karakter özelliklerini belirlemesi gerekir. Çocuklar hâkimiyet kurmayı ve her şeye sahip olmayı isterler bunu da çoğu zaman ağlayarak ortaya koyarlar. Bu ısrarlar eğer acıkma, uyku, susuzluk, hastalık gibi doğal ihtiyaçlarsa uygun bir şekilde yerine getirilmeli yoksa geri dönülemez sonuçlar doğurabilir. Ancak bu gibi zorluklara çocuk ne kadar çok alışırse gelecekte o kadar güçlü olur. Ona göre, çocukların keyfi istekleri yerine getirilmemelidir. İhtiyaç duymadığı şeyleri sırf o istiyor diye yerine getirmek onun hâkimiyeti altında kalmaktır. Locke burada ebeveynlerin çocuklarıyla çatışmasından bahsetmemektedir. Ona göre, çocuğun ebeveynin üzerinizde hâkimiyeti yoksa ve olumlu davranışlar sergiliyorsa ve onun karakterini bozmayacağına emin olmuşsa çocuğun isteklerine uymalıdır. Locke açıkça, çocukların mutluluklarının bu tür şeylere bağlanmaması gerektiğinden bahsederek, çocukların bilinçli bir şekilde arzuların karşı gelebilmelerini söyler. Her isteği yerine getirilen çocuk ilerde istenmeye davranışlara sahip olabilir.²⁸¹

Locke'a göre, çok erken yaşta eğitim alan çocuklar arzularıyla baş edebilmeyi öğrenebilirler. Yaş ile birlikte aklını kullanma yeteneği geliştikçe, yani tutkuları ve arzuları değil de akıl baskın olduğu zaman, onlara daha fazla özgürlük verilebilir. Bir konu hakkında soru sorduğunda onları dinlemeli nazikçe ve doğru bir şekilde cevaplandırılmalıdır. Çocukların diğer istekleri bastırılırken merak duyguları geliştirilmelidir. Onlara faydalı olacak herhangi bir şeyi yapmak istediklerinde bundan keyif alarak yapmasını sağlamak gereklidir. Faydalı işlerle uğraşırken bıkmalarına izin verilmeden başından bu işe daha sonra devam etmesi için ara verilmelidir.²⁸²

Locke, çocuğun yapamadığı veya yapmakta zorlandığı şeyleri ona bol bol tekrarlatmak, mümkün olduğunca az kural koymamız gerektiğini ve koyduğunuz kural

²⁸⁰ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 89-91.

²⁸¹ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 93-94.

²⁸² Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 96.

kavrandıkça yerine başka kural koymamız gerektiğini söyler. Konulan kurallar öyle olmalı ki hafızalarından bir daha çıkmamalı.²⁸³

Locke'a göre, birçok alışkanlığı aynı anda yerleştirmeye çalışmamamız gerekir. Aksi halde onların şaşkınlıklarına sebep oluruz. Eğer çocuk bir şeyi tekrarlamakta zorlanıyorsa bunu devam ettirmenin faydası yoktur. Bundan dolayı, anne baba çocuğun karakterine uygun değişik yöntemlere başvurulmalıdır. Diğer yandan çocuğun karakterini değiştiremeyeceğimizi unutmamalıyız, yani neşeli birini dalgın ve somurtkan yapmak veya melankolik olanı neşeli ve canlı yapmak gibi.²⁸⁴

2.4.13. Sorgulayan Çocuk

Bir birey olma yolunda en büyük katkıyı çocuğun kendi zihnindeki sorular oluşturur. Her soru çocuğun kendi aklını ve iradesini kullanmaya dönük adımlardır. Her soru bir cevabı gerektirdiği için ister bizlerden aldığı isterse kendi başına bulduğu bu cevaplar çocuğun hayata bakışını her defasında değiştirecek ve kendisini yaşama hazırlayacaktır.

Bunun için Locke, çocukların sorgulamalarının ihmal edilmemesi, her sorduğu sorulara doğru ve tutarlı cevap verilmesi gerektiğini belirtir. Eğer onlara doğru ve anlaşılır cevap vermezsek çocuğa en büyük kötülüğü yaparak, onların masumiyetlerini, bilgi edinmelerini engellemiş oluruz. Ona göre çocuklar, yabancı bir ülkeye girmiş gibi her şeye yabancılardır. Bu yüzden onlara doğru yolu ve doğru davranışları gösterirken dikkat etmek gerek. Bazı sorular bize çok gerçekçi gelmese de onlar için çok önemli gelebilir. Çocuklar karşısına yeni bir şey çıktığında onun ne olduğunu sorarlar ve biz de sorduğu şeyin ne olduğunu söylemeliyiz. Çocuk sorgulamaya devam eder ve ne işe yaradığını merak ederse, onun ne işe yaradığını açık, anlaşılabilir bir şekilde, kaçamak cevaplar vermeden anlatmalıyız. Locke, çocukların her soru sorduğunda onları geri çevirmememiz ve açıklamalarımızla onu yeni sorular sormaya teşvik etmemiz gerektiği üzerinde durur. Ona göre, soru soran bir çocuktan öğrenebileceğimiz bilgiler bir yetişkinden öğrenebileceğimizden daha kapsamlı olabilir.²⁸⁵ Çocuğun her zaman soru sormasına izin verirsek, onun ezbere yaşamamasını ve baskıcı bir kimlik altında

²⁸³ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 50.

²⁸⁴ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 51.

²⁸⁵ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 113.

ezilmemesini engellemiş oluruz.²⁸⁶ Locke'un bu anlayışı günümüz eğitim anlayışına da ışık tutmaktadır. Çünkü artık önceki dönemlerde olduğu gibi ezbere dayalı bir eğitim modeli benimsenmemektedir. Günümüzün çocuk eğitiminde en önemli sistem ‘’yaparak yaşayarak’’ olarak adlandırılan modeldir. Bu da Locke’a uzak olmayan bir durumdur.

Locke, çocuğa sorgulama metotlarını öğretirken dikkat etmemiz gerektiğini belirterek, çocuk mantığını uygun şekilde kullanmayı öğrendiğinde, bunu başkalarını tenkit etmek ve gereksiz sohbetler için kullanmaması gerektiğini söyler. Ona göre, insanın hayatı boyunca kazanacağı en yüksek mükemmeliyet mantığını doğru bir şekilde kullanmasıdır. Bunun için bu özelliği gereksiz yerlerde kullanmamak gereklidir.²⁸⁷ Anlaşılabacağı üzere Locke, çocuğun eğitiminin başarılı sayılmasını onun aklını olumlu bir şekilde kullanmasına bağlar. Aksi halde çocuk aklını ve iradesini diğer insanlara zarar vermek için kullanıyorsa bu onu iyi eğitemediğimiz anlamına gelir.

Diğer yandan Locke’a göre, çocuklara alınan oyuncaklar onların buluş yapma yeteneklerini engelleyecek ve açgözlü olmalarına sebep olacaktır. Ona göre çocuklara hemen oyuncak alınmamalı, çocuk oyuncaklarını kendi yapmalıdır. Çocuk evde bulunan bir eşyayı oyuncak yaptığında yine pahalı oyuncak almışçasına mutlu olacaktır. Kendi oyuncaklarını yapmaya başlayan çocuk daha yaratıcı ve üretken olurken devamlı tüketme eğiliminden vazgeçecektir. Çocuğa sadece yapmakta zorlandıkları ve güçlerinin yetmeyeceği oyuncaklar alınmalıdır. Kendi oyuncaklarını yapma alışkanlığı kazanan çocuğun yetenekleri de gelişecek, sorgulayan, araştıran ve üretken biri olacaktır.²⁸⁸ Diğer yandan, çocuğun oyuncaklarını kendisinin yapması onun başarıya azmini ortaya çıkaracağından kendine güvenini de artıracaktır. Buna bağlı özgür bireyin varolmaya başladığını, aklını ve iradesini kimseye bağımlı olmadan daha erken yaşlarda kullanmaya başladığını göreceğiz.

2.4.14. Okuma ve Yazma Öğretimi

Locke’a göre, çocuk konuşmayla yazmayı birlikte yapar. Yazma derken düzenli bir harf yazımdan bahsedilmemektedir. Bu yazama boş kâğıda resim yapma, anlamsız çizgiler çizme veya ilk karalama şeklinde olabilir. Locke, okumanın asla bir çocuğa

²⁸⁶ Tan Doğan, “Çocuk ve Felsefe”, *Özne Dergisi*, 15. Kitap, Güz 2011 Adana, s. 206.

²⁸⁷ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 114.

²⁸⁸ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 121.

görev olarak sunulmaması gerektiğini belirtir. Çünkü insan özgürlüğü sever bazı şeyleri ise sadece bize görev olarak verildiği için sevmeyiz. Ona göre öğrenim çocuklar için oyun ve eğlence haline getirilerek verilmelidir. Eğer eğitim ve öğretim onlara, eğlence veya yaptığı başka bir şey için ödül olarak verilirse ve bunları yapmadığında cezalandırılmazlarsa, çocuklar öğrenmekten zevk alır hale gelecektir. Harfler öğretilirken eğlenceli oyuncaklarla çocukların zevk alması sağlanmalı, okumayı oyun gibi algılamalı. Diğer yandan çocuğa çalışmayı zorunlu bir iş ve ciddi bir durummuş gibi yansıtarsak bu onun sağlığını ve ruh halini bozar. Çeşitli oyuncaklarla çocuk oyun oynadığını sanarak okuma yazma öğretilmelidir.²⁸⁹

Çocukları kısıtlayarak düşmanca bir tarzda kitaplarının başına oturmaya zorlamak onların kitapları ve eğitim işini sevmemelerine sebep olmaktadır. Çocuklar birçok oyunu öğrenmek için çok çaba sarf ederler. Oysa bu oyunlar ona görev olarak verilip zorla yaptırılırsa ondan nefret eder ve onu istemezler. Çocuklar boş durmayı sevmezler ve enerjilerini oyun oynayarak harcarlar oysa bu enerjilerini doğru şekilde yönlendirirsek onların öğrenecekleri şeyleri severek yapmalarını sağlarız.²⁹⁰

Çocukların zihinleri devamlı bir şeylerle meşguldür, düşünceden düşünceye atlarlar, yeni olan her şey onların dikkatini çeker. Bundan dolayı çocukların zihinlerini tek bir şeye odaklamak çok zordur. İstikrarlı bir şekilde çocuğun dikkatini artırmak isteniyorsa öğretilecek şey hoş ve çekici hale getirilerek çocuğa sunulmalıdır. Öğretmen de çocuğa bir şeyler öğretmek için zorlayıcı kurallar koymak yerine çocukların dikkatini çekici şeyler üretmeli. Locke göre, her şeyin bir zor tarafı vardır, öğretmenin birinci görevi yeteneğinin kullanarak her şeyi olabildiğince kolay hale getirmektir.²⁹¹

Locke, çocukların dikkatlerini çekmek ve ilgilerini artırmak için yapılan tenkitle ve eleştiriler veya kızmalar çocuğun zihnini karmaşayla doldurup artık hiçbir şeye dikkat veremez hale getirdiğini söyler. Ona göre, çocuklar üzerinde kurulan otorite, onların sizi gördüğünde titreyecek duruma getirilmemelidir. Eğer çocuğa verdiğimiz almasını istiyorsak zihninin rahat olması ve sakin halini ders süresince korumamız gerekmektedir.²⁹² Locke bu durumu, titreyen, yerinde durmayan bir kâğıda nasıl düzgün

²⁸⁹ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 137-138.

²⁹⁰ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 139.

²⁹¹ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 148-147.

²⁹² Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 149.

yazı yazılamazsa titreyen bir insanın zihnine de düzgün karakterler çizmek mümkün değildir, özdeyişiyle açıklamaktadır.

2.4.15. Ezbere Karşı Pratik Bilgi

Locke'a göre, çocuklara öğretilenler ezber şeklinde yapılmamalıdır. Derslerin ezber şeklinde öğretilmesi zamanımızın ve çabalarımızın boşa gitmesi demektir. Bunun sonucunda da kitaplar çocuklara itici gelmeye başlayacaktır. Ona göre, zihin en çok önem verdiği ve istediği şeyleri hatırlar, aldırmadığı veya işe yaramadığını düşündüğü şeyleri zihne hapsedmesi hiçbir işe yaramaz. İleride bir daha hatırlamayacağı bilgileri ezberlemekle zihin meşgul edilmemelidir.²⁹³ Bunun için öğretilen teorik bilgilerin hayatta bir karşılığının olmasına dikkat edilmeli ve bilgilerin dış dünyada kullanabileceği pratik bir yapıda olmasına dikkat edilmelidir.

Bunun yerine işine yarayabileceği ve bir daha asla unutamayacağı, hayatta kullanacağı uygulamalar ve bilgiler hafızalarına girmeli. Diğer yandan, vereceğiniz bilgiler üzerinde düşünme egzersizleri yapılırsa verilen bilgi unutulmaz ve istendiği zaman hatırlanır. Diğer yandan eğitim faaliyeti gerçekleştirilirken, olabildiğince basit ve sade olanla işe başlamalı ve yavaş yavaş öğretmektir. İlk bilgiyi zihne iyice yerleştirdikten sonra diğer konuya geçilmeli. Eğer ilk bilgiler zihne yerleşmemişse tekrara devam edilmelidir. Eğer çocuk öğrendiği şeyleri başkasına öğretebiliyor, anlatabiliyorsa o konuyu öğrenmiş demektir. Ona göre, çocuk öğrendiğini uygular ve başkalarına aktarırsa bu bilgileri zihnine iyice kazıdığı için unutmayacaktır.²⁹⁴ Diğer yandan çocuğun öğretmenin görevi çocuğa her şeyi öğretmek değildir. Onun görevi çocukta bilgi edinmeye karşı bir sevgi ve saygı oluşturmaktır. İstekli bir şekilde bilgiye sahip olan çocuk kendini geliştirme konusunda doğru yola yönelmiş olacaktır.²⁹⁵

Locke'a göre, çocukların sanatsal faaliyetlere ve el becerilerine yönlendirilmesi bilginin en uygulanabilir alanıdır. Bu faaliyetler açık havada yapılırsa çocuğun sağlığına da olumlu yansıması olur. Ayrıca ders dışında bu gibi faaliyetler çocuğun dinlenmesin

²⁹³ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 158-159.

²⁹⁴ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 162.

²⁹⁵ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 174.

sebepler olur ki, dinlenme boş boş oturmak değil; bir işte yorulduğumuzda iş değişikliği yaparak yorgunluğumuzun giderilmesidir.²⁹⁶

2.4.16. Hayatı Öğreten Öğretmen

Locke, çocuğu hayata hazırlayan öğretmenin görgülü ve dünyayı iyi bilmesi gerektiğinden bahseder. Ona göre öğretmen, yaşadığı ülkeyi, çağının bütün olumlu ve olumsuz özelliklerini bilmelidir. İnsanların gerçek yüzlerini iyi tespit edip öğrencisine göstermelidir. Öğretmen dünyanın gerçekte nasıl bir yer olduğunu ona göstermeli ve hiç kimsenin kendisinden aşağıda veya üstün olmadığını kavratmalıdır. Çocuk yetişkinliğe doğru adım atarken çok dikkatli olunmalıdır. Başboş kalındığında ahlaki yapısı değişmeye başlayacaktır. Öğrendiği şeyleri kaybetmeye başlayacaktır. Yanlış terbiye edilen çocuk, disiplinli bir ortamdan çıktığında, kazandığı bu disiplini unutacak ve ahlaksızlığa meyilecektir.²⁹⁷

Locke'a göre, çocuk dünyaya açılmadan önce bütün incelikler nitelikli bir öğretmen tarafından ona öğretilmelidir. Bu yüzden bir genç büyüüp dünyaya açılmadan önce yönünü kaybeden bir denizci gibi olmasın diye onu dünyanın bütün tehlikelerinden bahsetmek gerek. Bu tehlikelerle baş edebilmeyi de en ince ayrıntısına kadar göstermek gerek. Diğer yandan gerçek dünyanın nasıl olduğunu bilmeden nazik ve kibar büyüyen çocuklar, dünyaya açıldıklarında çoğu şeyin kendilerine öğretilen gibi olmadığını görürler. Ancak Locke, öğretmenin dünya bilgisinden önce erdemli olmayı ve o şekilde yaşamayı öğretmesi gerektiği fikrini hala sürdürmektedir. Ona göre, eğer başarılı bir insan yetiştirmek istiyorsak önce erdemi ve terbiyeli olmayı öğretmek gerek. Locke, bir öğretmenin en büyük işinin çocuğu biçimlendirmek olduğunu söyler. Ona göre öğretmenin görevi, öğrencisine iyi alışkanlıklar kazandırmak ve erdem ve bilgelik prensipleri aşılmasıdır; ona insanoğlu hakkında fikirler vermek ve değer verilen şeyleri sevdirmektir. Bunları gerçekleştirirken de öğrencisinin istekli, aktif ve çalışmayı sevmesine özen göstermelidir.²⁹⁸

²⁹⁶ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 183.

²⁹⁷ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 82-83.

²⁹⁸ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 84-83-85.

Locke, anne ve babaya bir uyarıda bulunarak, çocuğun tüm vaktini ders çalışmaya yönelten öğretmene karşı durulması ve çocuğun dünyaya açıldığında işine yarayacak şeyleri öğretmeyen öğretmenin tercih edilmemesi gerektiğini söyler.²⁹⁹

²⁹⁹ Locke, *Eğitim Üzerine*, s. 86.

SONUÇ

Eğitim insan yetiştirme sanatıdır. Böyle bir sanatı icra ederken değişik yöntemler uygulanabilmektedir. Bu değişik uygulamaların sonucunda da değişik eğitim tanımları yapılmaktadır. Bundan dolayı ne kadar çok eğitim modeli ortaya konursa o kadar çok insan modeli üretmeyi hedeflemiş oluruz. İnsanın ruhsal ve bedensel gelişimini sağlamayı amaç edinen eğitimin bu işi tek başına başarması güçtür. Bundan dolayı eğitim felsefeden yardım almaktadır. Hem felsefe hem de eğitim düşünen insan yetiştirme amacı güttüğü için, ikisinin de insanın bütün özelliklerini tanımaya çalıştığını görmekteyiz.

Evrene karşı duyduğu merak insanı araştırmaya sevk etmiştir. Bu arayış sonucunda elde edilen veriler yeni kuşaklara eğitim sayesinde aktarılmıştır. Bu aktarmanın en kolay yolunu bulmak için eğitim bilimciler çeşitli teknikler geliştirirken felsefe onlara yeni yollar, yeni ufuklar açmıştır. Böylece eğitim ve felsefe ilişkisi ortaya çıkmıştır.

Buna bağlı olarak diyebiliriz ki, eğitimin felsefeye katkısından ziyade felsefenin eğitime katkısı daha fazladır. Felsefe, eğitimde ortaya çıkan sorunlarla baş edilmesi için birçok çözüm yolu ortaya koyar ki, bu da felsefi açıdan değerlendirilmiş bir eğitim sisteminin gelişigüzelliğini ve yüzeyselliğini ortadan kaldırır. Eğitimin felsefi açıdan ele alınması sonucunda da daha tutarlı eğitim teknikleri ve modellerinin ortaya çıktığını görmüş oluruz.

İdeal insan yetiştirme gayreti içinde olan eğitim ve felsefe, ortaya yeni bir disiplin çıkmasına sebep olmuştur. Bu disiplin, hem eğitimi hem de felsefeyi konu edinen eğitim felsefesidir. Eğitim felsefesi, insan yetiştirme üzerine kurulan modelleri ele alır ve bu modellerin aksaklıklarını ortaya koyar. Aslında bir disiplin haline gelmeden önce bile eğitim konusu felsefenin veya felsefecilerin ilgisini çekmiştir. Örneğin ilk çağ filozoflarından olan Sokrat, iyi bir bireyin nasıl olması gerektiğini ortaya koyarken, öğrencisi Platon, sağlıklı bir toplum oluşturma yollarının eğitimden geçtiğini bildirmektedir. Bu da eğitim felsefesinin temellerinin ne kadar eski olduğunu bize göstermeye yeter. Günümüzde ise eğitim felsefesi, eğitim alanında ortaya konan ve uygulanan eğitim teorilerinin olumsuzluklarını eleştirerek, bunlara daha uygulanabilir yöntemler eklemeye çalışır.

İşte bu çerçevede değerlendirilen eğitim felsefesinin ilk akımı olarak ele aldığımız idealizme göre, görünen dünyadan bağımsız başka bir dünya vardır. Bu dünya değişmez prensiplere sahiptir. Görünen nesneler ise değişmeyen âlemin birer kopyasıdır. İdealistler bu düşünceden hareketle kendi eğitim modellerini bize sunmaktadırlar. Onlara göre sürekli değişkenlik gösteren bir eğitim sistemi bize uygun bilgileri vermede yetersiz kalacaktır. Onlar eğitimin geçici prensiplerini bir tarafa bırakarak, eğitimde asıl olanın her zaman uygulayabileceğimiz değişmeyen modeller ortaya koymak olduğunu söylerler.

Realizm ise idealizmin tam tersi olarak, gördüğümüz dünyadan başka bir dünya olmadığını savunur ve bu dünyanın da algılarımızdan bağımsız olarak var olmaya devam edeceğini belirtir. Bu anlayışa göre eğitim, ideal olan şeyleri anlamaya yönelik değil, var olan ve duyularımızla kavrayabildiğimiz dünyayı anlamaya yönelik bir girişim olmalıdır.

Dış dünyanın sürekli bir değişim içinde olduğunu söyleyen pragmatizme göre ise bilginin ve değerlerin doğruluğu, bize sağladığı pratik faydaya göre ele alınmalıdır. Bu çerçevede eğitimin amacı, değişen dünyaya insanın uyum sağlamasına katkıda bulunmaktır. Bu anlayışa göre, hayatta karşılaşılan birçok problem vardır, bu problemleri çözmek yine insana düşmektedir. Bu sorunlar sırf teorik bilgilerle donatılmış bir eğitim sistemiyle çözülemez. Bunun için eğitimin, ister okulda ister diğer alanlarda olsun insanın karşılaştığı sorunlarla baş edebilmesini sağlayacak, günlük hayatta kullanıp faydalanabileceği unsurlardan oluşması gerekmektedir. Bu eğitim modeli ülkemizde uzun süre uygulanmış ve yeni eğitim programı hazırlanırken bu modelden büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Diğer bir akım olan natüralizm, dünyada olup biten her şeyin doğanın bir parçası olduğunu söyler. Bütün varlıklar, doğal süreçlerin sonucunda meydana gelirler. Bu doğal süreç ise kendi içinde işleyen, doğal nedenler tarafından yönetilen evrensel bir mekanizmadır. Bu anlayışa göre eğitimin amacı, ilk aşamada doğal süreçleri ortadan kaldıracak yöntemlere son verilmesidir. Buna göre eğitimde yapılacak iş insanla doğayı bütünleştirmektir. Diğer yandan eğitim yöntemlerinin, insanın bu doğaya uygun bir yaşam tarzı oluşturabilecek şekilde düzenlenmesi gerekir.

Son olarak ele aldığımız akım ise varoluşçuluktur. Varlığın özden önce gelmesi varoluşçuluğun temel tezlerinden biridir. Bu anlayışa göre, insan önce var olur, daha sonra seçme özgürlüğünü kullanarak kendisi nasıl olmak istiyorsa öyle olur. Bu düşünceye bağlı olarak varoluşçu eğitim, insanın özgürlüğüne vurgu yaparak, onun belirli kalıplar içine sokulmasına karşı çıkar. Oysa modern eğitim modelleri önceden belirlenmiş bir program dâhilinde insan yetiştirmeyi amaç edinmiştir. Varoluşçulara göre ise eğitim, bireyin merkeze alınarak, kendisini özgürce oluşturabilecek seçimler yapabilmesini sağlayacak amaçlar gütmelidir. Buna göre eğitim, yaşadığı dünyada bireyin biricikliğinin farkına varmasını sağlamalıdır.

Eğitim felsefesinin ortaya çıkardığı ve eğitim biliminin hizmetine sunduğu akımlardan ilerlemecilik, eğitimde ilerlemeyi ve gelişmelere ayak uydurmayı amaç edinir. Yeniden kurmacılık, eğitimde yeni ilkelere gerek olduğunu ve eğitim sistemlerinin yeniden ele alınması gerektiğini söyler. Esasicilik, eğitimde insanın özünde var olan ahlak ve karakter unsurlarına vurgu yapar. Daimicilik ise, yaşamdaki değişimden bahsederek eğitimin değişmeyen unsurlardan oluşması gerektiğini söyler.

Bir on sekizinci yüzyıl İngiliz düşünürü olan John Locke'un eğitim üzerine düşüncelerini yukarıdaki akımlardan bağımsız düşünemeyiz. Diğer yandan Locke'un eğitim anlayışında onun siyaset, bilgi ve toplumsal yapı hakkındaki düşüncelerinin izleri de açık bir şekilde görülmektedir.

Locke, akılcı filozofların tersine insan zihninde bulunan hiçbir bilginin doğuştan gelmediğini söyler. Ona göre, zihin boş bir kâğıt, levha veya odadır. İnsan duyumlar sayesinde boş olan bu odayı doldurmaktadır. Zihin kendi içerisinde işlediği bu duyumlar sonucunda genel kavramlar üretir. Ona göre, ahlaksal kavramlar da doğuştan olmayıp sonradan kazanılmışlardır. Bu düşüncelerden dolayı Locke, her şeyin deneyden geldiği fikrinin savunucusu olmuştur

Diğer yandan Locke'un liberalizme kapı aralayan siyasi ve sosyal düşünceleri büyük ilgi görmüştür. Ona göre insan daha önceleri doğal durum dediğimiz özgürlük durumundaydı. Bu durum kimsenin diğerinden daha fazla hakka sahip olmadığı bir eşitlik durumuydu. Doğa durumunda insan hiç kimseden izin almadan ve başkasına bağlı kalmadan yaşamaktaydı. Fakat sürekli saldırıya uğrayan insanın özgürlüğü ve elde ettiği mülkleri tehlike altına girmişti. Mallarını ve özgürlüğünü güvence altına almak

isteyen insan da devlet denen yapıya girmiş ve bu hakların koruyucu yetkisini devlete devretmiştir. Devlet de yasalarla belirlenen sınırlar içerisinde hakları korumakta ve insanların özgürce yaşaması için elinden geleni yapmaktadır.

Bu devlette yaşan insanların hepsi aynı inanç sistemine uymuş olmayabilir. Bunun için insanlar birbirlerine karşı hoşgörülü olmalıdır. Devletin ise hiçbir inanç sistemine ayrıcalık tanımadan tarafsız olması gerekmektedir. Locke'a göre insan kendi iradesiyle seçtiği inanç sisteminin gereklerini yerine getirmede serbesttir. Bunu engellemeye ne devletin ne de herhangi bir grubun veya bireyin hakkı yoktur. Bunun için insan bütün inançlara hoşgörüyle yaklaşmalıdır.

İşte tüm bu düşüncelerden hareketle Locke bize bir bireyin yetişme aşamalarını sunmaktadır. Locke'a göre çocuk doğduğunda anne ve babasının hâkimiyetindedir. Anne baba çocuğu belli bir şekle sokuncaya kadar onunla ilgilenir. Çocuk aklını henüz kullanamadığından dolayı kendisinde potansiyel olarak varolan özgürlüğün de tadını bilmemektedir ve bakıma muhtaç bir haldedir. Çocuk kendi iradesiyle aklını kullanmaya başlayıp özgürlüğün tadına varıncaya kadar anne ve baba ona bakmak zorundadır. Anne babanın görevi, çocuğu yetiştirdiklerinde sona erer. Eğer çocuk kendi iradesiyle hareket etmeye başlar ve aklını kullanmayı öğrenirse işte o zaman anne ve babanın çocuk üzerindeki hâkimiyeti artık tümüyle sona ermiştir. Aklını kullanmayı kavramış çocuk da özgürlüğün tadına varmış ve liberal bir birey olma yolunda adım atmış demektir. Bu andan itibaren anne ve baba, çocuğun özgürlüğü üzerine söz söyleme hakkına sahip değildir. Yalnız anne baba hâkimiyetinden kurtulan çocuk ebeveynlerine her zaman saygı göstermek, onların gönüllerini hoş tutmak zorundadır.

Locke'un deneyciliği özellikle çocuklar için gelişigüzel bir tarzda değildir. O doğuştan boş olan çocuğun zihnini yaşantılarla nasıl doldurulması gerektiği konusunda bizleri yönlendirmektedir. Bunun izlerin *Eğitim Üzerine* adlı kitabında bulmaktayız.

Bu kitapta Locke, çocuğu yetiştirirken bizlere birçok pedagojik yöntem sunmuştur. Ona göre, bir suyun akış yönünü nasıl yönlendiriyorsak çocuğu da öyle yönlendirmeliyiz. Çocuğu yönlendirirken onun arzu ve isteklerini mantıklı bir şekilde kontrol altına almasını sağlamak gerekmektedir. Diğer yandan Locke'a göre, çocuk doğa şartlarının olumsuz koşullarına uygun bir şekilde yetiştirilmeli ki, hayatta zorluk çekmesin.

Locke’a göre, olumsuz alışkanlıklara küçük yaşta engel olunur ve bu alışkanlıkları kontrol altına alırsak, büyüdüğünde çocuğun bu alışkanlıkları terk etmesinden dolayı erdemli bir birey olduğunu göreceğiz. Diğer yandan bu yol göstericilik sırasında çocuğa ne çok sert ne de çok nazik davranmamalı, orta yolu takip etmeliyiz. Locke, öğretilecek şeylerin zorla kavratılmaya çalışılmaması gerektiğinin söyler ve onu oyun şeklinde verirse hem çocuğun sıkılmayacağını hem de bizim zorlanmayacağımızı belirtir. Diğer yandan Locke’a göre anne ve baba, çocuk oyun oynarken onun yeteneklerini keşfetmeye çalışmalıdır. Çocuğun oyuncağını kendisinin yapmasına izin verilmelidir. Bu onun üretken bir kişi olmasına yardımcı olacaktır. Çocuğun sorgulamalarına izin verilerek, sorularına elden geldiğince doğru ve anlaşılır bir şekilde cevap vermek gerekir. Çocuk eğitiminde dikkat edilecek hususlardan biri de çocuğun başkalarından üstün olduğu fikrine kapılmaması gerektiğidir. Çünkü bu durum onda kibir oluşturup başkalarını küçük görmesine sebep olacaktır. Ona göre

Locke, çocuğun edineceği bilginin ezber şeklinde olmasına karşı çıkar. Bu bilginin zihinde depolanmasının insan hiçbir fayda sağlamayacağını söyler. Ona göre, çocuğun elde edeceği bilgi, günlük yaşamda kullanabileceği şekilde olmalıdır. Bu bilgileri öğreten öğretmen de konusuna hâkim olmalıdır. Çocuğu hayata hazırlamayı bilmeli ve hayatın zorluklarını ona göstermelidir. Büyüdüğünde karşılaşacağı durumlar ona detaylı bir şekilde aktarılmalıdır.

Bunlar sonucunda Locke’u eğitim felsefesi akımlarından hangisinin içine sokabiliriz diye sorulduğunda, Locke biraz realisttir, biraz pragmatisttir, biraz natüralisttir.

Realisttir, çünkü dış dünyanın varlığını kabul edip, çocuğun bu dış dünyadaki zorluklara, tehlikelere ve tüm olumsuzluklara karşı eğitilmesi gerektiğini söyler. Dünyanın gerçekte nasıl olduğu hakkında bilgisi olmayan çocuk, gerçek dünyaya açıldığında çoğu şeyin kendisine anlatılan şekilde olmadığını görecektir.

Pragmatisttir, çünkü çocuğa verilen eğitimin hayatta kullanabileceği şekilde, pratik bilgi olması gerektiğini söyler. İnsanın kullanmayacağı bilgileri depolaması ona hiçbir fayda sağlamayacaktır. Ona göre, çocuk yaşamda karşılaştığı problemlerle başedebilmeyi yine yaşamın bir parçası olarak algılamalıdır.

Natüralisttir, çünkü çocuğun aklını ve iradesini kullanmaya başlaması özgürlüğe adım atması anlamına gelmektedir. Bu özgürlük de insanın doğal hayatta elde ettiği bir durumdur. Bu durum göz önüne alınarak çocuk doğal yaşama uygun şekilde eğitilmeli ve ileride doğal yaşamın kendisine hediye ettiği özgürlüğün tadına varması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, bu çalışmada farklı eğitim felsefesi akımlarına ve John Locke'un liberal eğitim anlayışına yer verilmiştir. Anlaşılacağı üzere eğitim, sadece bir düşünceye bağlanamayacak kadar ciddi bir konudur. Bunun için ilk çağlardan beri ortaya konan bütün eğitim modellerini yok sayamayacağımız gibi, modern çağda ortaya çıkan düşünceleri de mutlak doğru kabul edemeyiz. İşte felsefenin rolü burada ortaya çıkmaktadır. Felsefe, geçmişle şimdiki düşünce sistemlerini ele aldığı anda ortaya çıkardığı eğitim modellerini, bize eğitim felsefesi disiplini olarak sunar. Bu disiplin de eğitimde yeni gelişmelere zemin hazırlamaktadır. Bu zeminde yetişen insan, Locke'un düşüncesinden hareketle diyebiliriz ki, başkalarını hesaba katmadan, bireyselliğini öne sürerek sadece kendi çıkarlarını meşru saymak yerine, insani yapının gerektirdiği değerlerin ön plana çıktığı hoşgörü anlayışına sahip ve özgürce yaşayacağı bir ortam hazırlamaya gayret edecektir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Ferhat, “John Locke’un Liberal Siyaset Felsefesinin Metafizik Arkapları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, [Elektronik Sürüm], Sayı: 19, Erişim tarihi: 22 Ağustos 2013, 2009, 183-201, <http://journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/ilahiyat/article/view/570/524>
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, Ankara 2012.
- Arslanoğlu, İbrahim, *Eğitim Felsefesi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2012.
- Aydın, Ayhan, *Felsefe Düşünce Tarihi*, Pagem Akademi, Ankara 2009.
- Aytaç, Kemal, *Çağdaş Eğitim Akımları*, Mevsimsiz Yayınları, Ankara 2006.
- _____, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Phoenix Yayınları, Ankara 2012.
- Bakır, Kemal, *Demokratik Eğitim*, Pagem Akademi Yayınları, Ankara 2011.
- Bakırcı, Fahri, *John Locke’da Mülkiyet Anlayışı*, Babil Yayıncılık, Ankara 2004.
- Bıçak, Ayhan, “Platon ve Hobbes’da Otoriter Devletin Gerekçeleri”, *Felsefe Dünyası*, Sayı 22, 1996, 47-60.
- Bilhan, Saffet, *Eğitim Felsefesi Kavram Çözümlemesi*, 1.C., Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Yayınları, Ankara 1991.
- Bochenski, J.M., *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, (Çev. S. R. Kırkoğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1997.
- Bouillon, Hardy, *John Locke*, (Çev. A. İ. Savaş), Liberte Yayınları, Ankara 1998.
- Büyükdüvenci Sabri, *Eğitim Felsefesine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2001.
- _____, *Varoluşçuluk ve Eğitim*, Form Ofset, Ankara 1994.
- _____, *Realizm ve Eğitim*, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2013, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/511/6281.pdf>
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.
- _____, *Eğitim Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa 2000.

_____, *On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa 2007.

Cihan, Mustafa, ‘‘John Locke ve Eğitim’’, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), Erişim Tarihi: 20 ağustos 2013, 2006, 173-178,
<http://edergi.atauni.edu.tr/index.php/SBED/article/view/314>

Copleston, Frederick, *Felsefe Tarihi, Hobbes-Locke*, (Çev. Aziz Yardımlı), C. 5, İdea Yayınları, İstanbul 1998.

Cottingham, John, *Akılcılık*, (Çev. B. Gözkan), Sarmal Yayınevi, , İstanbul 1995.

Çaha, Ömer, *Sivil Toplum ve Özgürlükler Bağlamında Modern Dünyada Eğitim Sorunu*, 2010, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2013,
<http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=Nzg1>

Çetin, İsmail, *John Locke’da Tanrı Anlayışı*, Vadi Yayınları, Ankara 1995.

Çüçen, A.Kadir, *Felsefeye Giriş*, Asa Kitabevi, Bursa 1999.

Dankel Arda, *Düşünceler ve Gereçekler*, Göçebe Yayınları, İstanbul 1997.

Didier, Jean, *John Locke*, Paradigma Yayınları,(Çev. A. Altınörs), İstanbul 2009.

Doğan, Tan, *Çocuk ve Felsefe, Özne Dergisi*, 15. Kitap, 2011 Adana, 205-212.

Dunn, John, *Locke*, (Çev. F. Dilber), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2008.

Erdoğan, Mustafa, *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınevi, Ankara 2006.

Ergün, Mustafa, *Eğitim Felsefesi*, Pagem Akademi Yayıncılık, Ankara 2011.

Eroğlu, Müzeyyen, ‘‘John Locke’un Devlet Teorisi’’, *Akademik Bakış Dergisi*, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı:21, 2010,
Erişim Tarihi: 02 Temmuz 2013, <http://www.akademikbakis.org/21/07.pdf>

Fidan,N., Erden M., *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınları, İstanbul 2001.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basın Yayım, İstanbul 2011.

Guttek, Gerald L., *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*,(Çev. N.Kale), Ütopya Yayınları, Ankara 2001.

- Hacıkadiroğlu, Vehbi, “Locke’u Yeniden Ele Almak”, *Felsefe Tartışmaları*, 12.Kitap, Haziran 1992, 48-60.
- Hampson Norman, *Aydınlanma Çağı*, (Çev. J. Parla), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- Hanratty, Gerald, *Aydınlanma Filozofları Locke-Hume ve Berkeley*, (Çev. T. İmamoğlu, C. Büyük), Anka Yayınları, İstanbul 2002.
- Hesapçıoğlu, Muhsin, “’Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Eğitim İdeolojisi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 49, Ankara 2008, 87-100.
- İşçi Metin, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2004.
- Kale, Nesrin, *Felsefiyat*, Pagem Akademi Yayınları, Ankara 2009.
- _____, “’Aristoteles’te Liberal Eğitim”, *Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26 (1), Ankara 1995- 268-274.
- _____, “’Eğitime İlişkin Felsefi ve İdeolojik Görüşler”, *Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 1995, 275-287.
- Karagöz, Betül, “Toplumsal-Siyasal Hareketlere Yön Veren Bir Olgu Olarak Yaratıcılık Eğitimi,” 23–25 Haziran ICES’08-International Conference on Educational Sciences, *Bildiri Kitabı*, Gazi Moğusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2008, 1110-1117.
- Karakaya, Talip, *Jean Paul Sartre ve Varoluşçuluk*, Elis Yayınları, Ankara 2004.
- Kıncal, Remzi Y., *Eğitim Bilimine Giriş*, Eser Ofset, Erzurum 1997.
- Küken, Gülnihal, *Felsefe Açısından Eğitim*, Alfa Yayınları, İstanbul 1996.
- Locke, John, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev. V. Hacıkadiroğlu), Kabcı Yayınevi, İstanbul 2004.
- _____, *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, (Çev. F. Bakırcı), Kırancı Yayinevi, Ankara 2007.
- _____, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev. F. Bakırcı), Eabil Yayınları, Ankara 2012.

- _____, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, (Çev. M. Yürüşen), Liberte Yayınları, Ankara 2009.
- _____, *Eğitim Üzerine*, (Çev. A. Uğur), Yeryüzü Yayınevi, Ankara 2004.
- Magee, Bryan, *Büyük Filozoflar*, (Çev. A. Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul 2000.
- Magill Frank, *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasığı*, (Çev. V.Mutal), Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.
- Mayer, Frederick, *Yirminci Asırda Felsefe*, (Çev. V.Mutal), Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.
- Moselay, Alexander, (Çev. A.Süha), *A'dan Z'ye Felsefe*, NTV Yayınları, İstanbul 2010.
- Önal, Belgin, "Çocuklara Felsefe Nasıl Yapılabilir ya da Yazın Yoluyla Çocuklara Felsefe Nasıl Öğretilir?", *Özne Dergisi*, 15. Kitap, 2011 Adana, 196-200.
- _____, "Felsefe Öğretimi Üzerine", *Özne Dergisi*, 15. Kitap, 2011 Adana, 196-200.
- Öner, Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, MEB Yayınları, İstanbul 1995.
- Öymen, Raşit, *Doğulu ve Batılı Yönü İle Eğitim Tarihi*, Ay Yıldız Matbaası, Ankara 1969.
- Özden H.Ömer, Elmalı Osman, *Yeniçağ Felsefesi Tarihi*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul Mart 2012.
- Sartre, Jean Paul, *Varoluşçuluk*, (Çev. A. Bezirci), Say Yayınları, İstanbul 2010.
- Skirbekk, Gunnar, Gilje, Nils, *Antik Yunandan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, (Çev. E.Akbaş, Ş. Mutlu), Üniversite Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.
- Soykan, Ömer Naci, "Özgür Eğitim", (Ed. H.Rahman Açar), *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi 2009, Küreselleşme Boyutunda Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu*, (ss. 291-294), Gözde Matbaacılık, Ankara 2010.
- Sönmez, Selami, "Eğitimde Tecrübenin Değeri", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, [Elektronik Sürüm], Sayı: 9, 2004, Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2013, 351-354.
- <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/kkefd/article/viewFile/3897/3718>
- Sönmez, Veysel, *Eğitim Felsefesi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2002.

_____, ‘‘Olabilirlik Felsefesi’’, (Ed. Âdem Solak), *Felsefe ve Eğitim*, Hegem Yayınları, Ankara 2006, 116-121.

_____, *Dizgeli Eğitim*, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.

Sunar, İlkay, *Düşün ve Toplum*, Doruk Yayıncılık, Ankara 1999.

Tannenbaum, Donald, Schultz, David, *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. F. Demirci), Adres Yayınları, Ankara 2007.

Taşdelen, V. , Yayla A. , Karaca A. , *Eğitimden Felsefeye*, Yüzüncü Yıl Üniv. Yayınları, Van 2011.

Tayyar, Ayşegül, Çetin Birol, ‘‘Liberal İktisadi Düşünce Devlet’’, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, [Elektronik Sürüm], 14(1), 2013, Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2013, 107-120, <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/liberaliktisadidncededevlet.pdf>

Thilly, Frank, *Bir Felsefe Tarihi*, (Çev. N. Küçük, Y. Çevik), İdea Yayınevi, İstanbul 2000.

Thomson, David, *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. A.Y. Aydoğan, H. Yılmaz, İ. Akyol, M. Demirhan, C. Şişman, H.T. Kösebalaban, K. Çayır, M.S. Er, S. Kor), Şule Yayınları, İstanbul 1996.

Timuçin, Ali, *John Locke ’un Siyaset Anlayışı*, Bulut Yayınları, İstanbul 2006.

Timuçin, Afşar, *Eğitim Üzerine Kendimle Konuşmalar*, Bulut Yayınları, İstanbul, Ocak 2008.

Toku, Neşet, *Siyaset Felsefesine Giriş*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.

Topakkaya, Arslan, ‘‘Hobbes, Locke, Rousseau ve Kant Hukuk Felsefelerinde Bireysel Özgürlükle Toplumun Genel İradesi Arasındaki İlişkinin Kurulumu Üzerine Bir Analiz’’, *Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi*, Sayı:24, 2009, 95-106.

Tosun, Cengiz Mesut, *Sözleşme Kuramları ve Minimal Devlet Üzerine Bir Çalışma* (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

Tozlu, Necmettin, *Eğitim Felsefesi*, MEB Yayınları, İstanbul 2003.

Tunalı, İsmail, *Felsefeye Giriş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2009.

- Tunçel, Ahu, İktidar ve Devlet, (Ed. Baran Dural), *Siyaset Biliminde Kuram- Yöntem- Güncel Yaklaşımlar*, (ss.32-67), Kriter Yayınlar, İstanbul 2011.
- Turan, Halil, ‘‘Ahlak Felsefesinde Özgeci ve Çileci Yaklaşımlar - J. J. Rousseau ve I.Kant’’, *Felsefe Dünyası*, Sayı 23, 1997, 232-237.
- Türer, Celal, ‘‘W.James’in Pragmatik Felsefesinde Özgürlük Ahlak İlişkisi’’, *Felsefe Dünyası*, Sayı 27, 1998, 81-90.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Eğitim Felsefesi*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001.
- Ünal, I.L., Özsoy S. , Güngör S. , Tunç B. , *Eğitim Bilimlerinin Ontolojik Temelleri*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2010.
- Vorlander, Karl, *Felsefe Tarihi*, (C. 1-2), (Çev. M. İzzet, O. Saadeddin, Y. Kanar), İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Wahl, Jean, *Varoluşçuluğun Tarihçesi*, (Çev. B.Onaran), Payel Yayınları, İstanbul 1999.
- Weischedel, Wilhelm, *Felsefenin Arka Merdiveni*, (Çev. S. Umran), İz Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Yayla, Atilla, *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara, 2002.
- Yetkin, Çetin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Gürer Yayınları, C.II, İstanbul 2009.
- Yürüşen, Melih, *Liberal Bir Değer Olarak Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü*, YKY Yayınları, İstanbul 1996.
- Yıldırım, Cemal, *Eğitim Bilimleri, Eğitim Felsefesi*, Anadolu Üniv. Yayınları, Eskişehir 1988.
- Yıldırım, Şükrü, Çapar, Selim, *Hobbes ve Locke’un Devlet Düşüncesine Katkıları*, Erişim tarihi: 23 Ağustos 2013, [http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Makale/Hobbes%26Locke\(Capar-Yildirim\).pdf](http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Makale/Hobbes%26Locke(Capar-Yildirim).pdf)
- Zabcı, Filiz, ‘‘Spinoza ve Locke: Siyasal Özgürleşmeden Bireysel Özgürlüğe’’, (Ed. M.A. Ağaoğulları), *Batıda Siyasal Düşünceler*, (ss.457-506), İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Zelyüt, Rıza, *Dört Adalı*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2012.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hüseyin KELEŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Kelkit – 01. 01. 1976
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Staj	Erzurum-Çat –Bardakçı İÖO (2000-2001)
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Erzurum-Çat –Bardakçı İÖO (2000-2002) Erzurum-Halitpaşa İÖO (2002-2007) Erzurum –Alparslan İlkokulu (2007-2013)
İletişim	
E-Posta Adresi	huseyinkeless@gmail.com
Tarih	2013